

1
1e trimester
2005
47e jaargang

1
1e trimester
2005
47e jaargang

'Informereren' en 'aanleren' zijn meer dan ooit twee sleutelwoorden van onze tijd. Het Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid wil daartoe bijdragen door kwaliteitsvolle artikelen te publiceren over juridische, economische, sociologische, ... aspecten van de sociale bescherming, die de lezer enig inzicht bijbrengen en hem tevens tot nadenken kunnen aanzetten. Deze lijn wordt ook doorgetrokken naar het domein van de Europese Unie: elk nummer bevat een vaste Europese rubriek.

Het Tijdschrift verschijnt ieder trimester in twee versies: de ene in het Nederlands, de andere in het Frans. Het Tijdschrift kan ook worden geraadpleegd op het internet:
<http://socialsecurity.fgov.be/bib/index.htm>

'Information' et 'formation', ce sont là, plus que jamais, deux mots clefs de notre époque et deux exigences auxquelles la Revue belge de sécurité sociale veut souscrire en publiant des articles de haut niveau consacrés aux aspects juridiques, économiques, sociologiques ... de la protection sociale, tout à la fois matière de connaissance et de réflexion pour le lecteur.

Cette politique entend s'inscrire dans le cadre de l'Union européenne. Chaque numéro comporte, donc, une rubrique dédiée à cette fin.

La Revue paraît chaque trimestre en deux versions : l'une française et l'autre néerlandaise. La Revue peut être consultée sur internet:

<http://socialsecurity.fgov.be/bib/index.htm>

Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid
Zwarte Lievevrouwstraat 3c – B-1000 Brussel

ISSN: 0775-0234

Belgisch Tijdschrift voor
SOCIALE ZEKERHEID

Belgisch Tijdschrift voor
SOCIALE ZEKERHEID

.be

ISSN 0775-0234

Enkel de auteurs zijn verantwoordelijk voor de ondertekende inzendingen of voor de stukken die worden overgenomen met vermelding van de bron.

De inhoud van de bijdragen in deze publicatie geeft niet noodzakelijk het standpunt of de mening weer van de Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid.

INHOUD

VOORWOORD	3
DE SOCIALE ZEKERHEID. DE R.S.Z. 60 JAAR JEUGD, RECHTMATIGHEID ...	7
PIERRE VAN DER VORST	
DE MULTIDIMENSIONELE METING VAN ARMOEDE IN DE EUROPESE UNIE: EEN CATEGORISCHE BENADERING	23
CAROLINE DEWILDE en JAN VRANKEN	
EEN OF MEER INDICATOREN VOOR SOCIALE UITSLUITING?	61
MATHIEU LEFEBVRE, SERGIO PERELMAN en PIERRE PESTIEAU	
DE OCMW'S EN DE SOCIO-PROFESSIELE INSCHAKELING	79
SEBASTIEN LEMAITRE	
DE SOLIDARITEIT VAN DE GELIJKGESTELDE PERIODES. EEN EXPLORATIE VAN DE AARD, HET BELANG EN DE ZIN VAN DE GELIJKGESTELDE PERIODES IN DE TOTALE PENSIOENOPBOUW BIJ WERKNEMERS	97
HANS PEETERS en HENDRIK LARMUSEAU	

FORUM

DE INDIVIDUALISERING VAN HET RECHT OP SOCIALE ZEKERHEID. EEN BESCHOUWING OVER DE EISEN VAN DE VROUWENBEWEGINGEN	129
GHISLAINE JULEMONT	

ABSTRACTS

169

VOORWOORD

Dit nummer opent met de bijdrage van de hand van Pierre Van der Vorst die de schijnwerpers richt op de creatie en de uitbouw van onze, inmiddels 60 jarige, moderne sociale zekerheid, waarbij de Rijksdienst voor Sociale Zekerheid zonder meer een voorname speler kan worden genoemd.

De auteur blikt ook naar de toekomst en beschrijft drie belangrijke uitdagingen, met name de verdere modernisering en activering van de openbare instellingen van sociale zekerheid, de voortzetting van hun professionalisering met behulp van informatisering en een rechtvaardige en solidaire langetermijnplanning van de financiering en verdelingsmechanismen van de sociale zekerheid.

Armoedebestrijding, en beter nog armoedepreventie, veronderstelt een grondige kennis van het armoedefenomeen in zijn verschillende gedaantes op de verschillende levensdomeinen.

Caroline Dewilde en Jan Vranken verhelderen het inzicht in de verschillende dimensies van armoede en in de samenhang van de uitsluitingen die tot verschillende vormen van armoede leidt.

Tevens zoeken ze een meetmodel dat op basis van de beschikbare gegevens zowel rekening houdt met de inkomens- als met de deprivatie-indicatoren (de niet-moneitaire indicatoren) en dat relevante vergelijkingen tussen verschillende landen toelaat.

Het armoedebeleid van de Europese Unie legt geen expliciete normen op maar is gebaseerd op de open coördinatiemethode. De EU vraagt de lidstaten jaarlijks de metingen, gebaseerd op een reeks armoede- en uitsluitingsfactoren, te rapporteren met onder meer de bedoeling hen door onderlinge vergelijking ertoe te bewegen betere resultaten te behalen.

Mathieu Lefebvre, Sergio Perelman en Pierre Pestieau presenteren een drietal methodes om de meetresultaten van de lidstaten, hierbij rekening houdend met alle indicatoren, onderling te vergelijken. Daarenboven onderzoeken ze de mogelijkheid om het aantal te hanteren indicatoren te beperken.

Het actieterein van de OCMW's is al meer dan tien jaar niet meer beperkt tot het louter verstrekken van materiële en financiële hulpverlening. Heden zijn de OCMW's actieve instrumenten geworden bij de processen naar maatschappelijke (re)integratie. Eén van de belangrijkste hefboomen daarbij is de socio-professionele inschakeling.

Het verslag van Sébastien Lemaître over het onderzoek van de Fédération des CPAS geeft de verschillende beleidsinitiatieven en de ervaringen van de gebruikers weer bij de Waalse OCMW's en toont de positieve resultaten aan van de herinschakelingsprojecten.

Alhoewel het aandeel van gelijkgestelde dagen in de pensioenopbouw van werknemers in de laatste 25 jaar aanzienlijk is gestegen, heerst in dit domein heel wat onduidelijkheid.

Hans Peeters en Hendrik Larmuseau willen met hun bijdrage meer klaarheid scheppen in de complexe materie. Ze geven daarbij overzicht van de evolutie voor de periode 1970 tot 2001 en reiken verklaringen aan voor de stijging. Ze belichten de vraag of het huidig systeem van gelijkgestelde periodes omwille van de budgettaire impact en om reden van rechtvaardigheid en legimiteit kan behouden blijven.

Het recht op sociale zekerheid is opgenomen in de Universele verklaring van de rechten van de mens en in de Belgische grondwet. Niettegenstaande dit is dit recht in de praktijk niet geheel als een individueel recht geconstrueerd. De vrouwenbewegingen ijveren er voor om dit recht, momenteel verbonden aan het statuut van de rechthebbende of in afleiding aan dat van een familielid, om te zetten in een onvoorwaardelijk individueel recht.

In de rubriek 'Forum' komt Ghislaine Julémont tot de bevinding dat het noodzakelijk is, vooraleer deze hervorming door te voeren, de evenwaardigheid van mannen en vrouwen, zowel in de privé- als in de publieke sfeer te realiseren.

DE SOCIALE ZEKERHEID. DE R.S.Z. 60 JAAR JEUGD, RECHTMATIGHEID ...	7
DE MULTIDIMENSIONELE METING VAN ARMOEDE IN DE EUROPESE UNIE: EEN CATEGORISCHE BENADERING	23
EEN OF MEER INDICATOREN VOOR SOCIALE UITSLUITING?	61
DE OCMW'S EN DE SOCIO-PROFESSIELE INSCHAKELING	79
DE SOLIDARITEIT VAN DE GELIJKGESTELDE PERIODES. EEN EXPLORATIE VAN DE AARD, HET BELANG EN DE ZIN VAN DE GELIJKGESTELDE PERIODES IN DE TOTALE PENSIOENOPBOUW BIJ WERKNEMERS	97

DE SOCIALE ZEKERHEID. DE R.S.Z. 60 JAAR JEUGD, RECHTMATIGHEID... (1)

DOOR **PIERRE VAN DER FORST**

Administrateur-generaal, R.S.Z.

“Zorg ervoor dat de droom uw leven beheerst, opdat het leven uw droom niet zou vernietigen”
(*vertaling*)

Antoine de Saint-Exupéry
(*verdwenen tijdens een verkenningsopdracht in 1944*)

1. **ALS EEN BUNDELING VAN “DUIZEND DANKWOORDEN” (2)**

Mijnheer de Minister van Sociale Zaken en van Volksgezondheid, beste Rudy, van ganser harte bedankt om hier aanwezig te zijn en samen met de Rijksdienst, met ons op officiële wijze en in een geest van vriendschap deze ogenblikken van geloofsbelijdenis in de moderne Sociale Zekerheid en in de Instelling die deze in geschiedkundige en functionele zin wellicht het beste symboliseert, te delen.

Mijnheer de Minister van Leefmilieu en van Pensioenen, u bent ook buitengewoon bedankt voor uw hartelijke aanwezigheid. Ik dank u dat u ons de gelegenheid biedt om u te ontmoeten op een moment met een bijzondere symboolwaarde en dermate rijk aan herin-

(1) Deze tekst, aangevuld met de voetnoten is deze van mijn toespraak naar aanleiding van de buitengewone en uitgebreide zitting die het Beheerscomité op 28 december 2004 in de zaal Achille Van Acker van het Horta-gebouw te Brussel heeft gehouden. Behalve de Ministers belast met sociale materies en het Beheerscomité als dusdanig werden voor deze zitting de Voorzitter en de Secretaris van de Nationale Arbeidsraad, de Voorzitters van de Directiecomités van de FOD Sociale Zekerheid en van de FOD Werk, Arbeid en Sociaal Overleg, de Voorzitter van het College van de publieke instellingen van de Sociale Zekerheid, de Administrateurs-generaal van de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid, van de RVA en van het RIZIV, de Voorzitter van het Algemeen Coördinatiecomité van de Kruispuntbank, de Algemene Directie van de Smals-MvM alsook de Directieraad van de Rijksdienst uitgenodigd.

(2) Het betreft hier dankbetuigingen aan het adres van al diegenen die aanwezig waren op de buitengewone en uitgebreide zitting van het Beheerscomité, de representatieve genodigden van de institutionele familie van de Sociale Zekerheid van heden en van deze familie waarvan het verleden op een rijtje werd gezet, maar ook, zoals in mijn nieuwjaarstoespraak werd aangehaald, om de woorden van dank aan “alle oudgedienden”, aan al diegenen die samen de denkketen van de metselaars en van de uitvinders, van gezellen-bouwers van de Sociale Zekerheid, van de R.S.Z. vormen.

nering, aan engagement, troeven die eigen zijn aan mensen van actie waarvan de uitstraling niet jaren op zich laat wachten, maar die nooit vervreemden van hun diepere maatschappelijke wortels.

Geachte Mevrouwen en Heren Voorzitters, Secretarissen, Administrateurs, Commissarissen, in uw respectievelijke hoedanigheid, mijn beste Collega's van het College en van het Huis, beste vrienden, ik dank u dat u voor deze afspraak de nodige tijd hebt opzigezet en vrijgehouden, dat u de gedwongen eindejaarsrust van ons mooie lineaire Openbaar Ambt hebt onderbroken, ik dank u dat u naar gelang hebt weerstaan aan de hete zon van de Antillen of voor de anderen aan de hartversterkende skipret op de besneeuwde Alpen of de betoverende verlokking van de haardstede in ruil voor ... voor een wetgevende tekst, een besluitwet ondertekend op 28 december 1944, dag op dag 60 jaar geleden (3), midden in het von Rundstedtoffensief, midden in de Slag der Ardennen, de laatste en bloedige gok van Hitler!

Deze besluitwet van de Regent is weliswaar geen kleinigheid; deze besluitwet is niets minder dan de Oprichtingsakte zowel van onze hedendaagse sociale zekerheid als van de Instelling die u met uw aanwezigheid vereert. Deze besluitwet staat tevens - verbazingwekkend genoeg in de wetgevende turbulentie van het sociale zekerheidsrecht - nog altijd overeind dankzij een overblijvend artikel en artikelparaagraaf (4).

(3) Het was op een donderdag in 1944. Bastogne was twee dagen voorheen bevrijd. De editie van *Le Soir* (die net zoals *Het Laatste Nieuws*, *La Belgique indépendante*, de *Gazet van Antwerpen* 1 frank kostte en niet 1 euro zoals 60 jaar later in zijn weekenduitgave ...) van 30/31 XII 1944 - 1/2 I 1945, had als kop op pagina 1: "Le vent tourne". Pierlot is Eerste Minister, het eerste "Liberty Ship" was aangemeerd aan de met vlaggen versierde kade van Antwerpen, voorzien van de eerste geallieerde bemanningen die zouden ontschepen, en men had het over de herleving van onze nationale haven. In "Nouvelles du pays" maakt het blad *La Belgique indépendante*, dat meldt dat men het laatste jaar van de Tweede Wereldoorlog ingaat, "The last year" (p. 1), op 28 XII gewag van een "Belgisch plan Beveridge" (p. 2). In *De Nieuwe Standaard* van 24-25 en 26 XII wordt "Het Plan Beveridge en het ontwerp Van Acker" voorgesteld (p. 4), terwijl de *Gazet van Antwerpen* van 3 I 1945 de publicatie van de besluitwet in het Belgisch Staatsblad van 30 XII 1944 "In de lijn van het plan voor meer sociale veiligheid van den minister van Arbeid en Sociale Voorzorg" aankondigt (p. 1). Ten slotte kan uit deze bescheiden en niet exhaustieve oogst aan journalistieke documenten nog worden onthouden dat de uitgave van *Le Soir* van 4 en 5 I 1945 met de pen van Renatus (pagina 1 tot 3) een blik werpt op "nos réalisations Van Acker", "l'armure complétée", de voltooidde wapenrusting waarmee men het nieuwe jaar te vlug af wil zijn en waarbij de technische bijdrage van onze goede oude Maatschappij voor Mechanografie, onze SmalS-MvM van vandaag, wordt gekwalificeerd als derde vernieuwing, misschien wel de belangrijkste!

(4) Artikel 50, 1° van de wet van 27 juni 1969 tot herziening van de besluitwet van 28 december betreffende de maatschappelijke zekerheid der arbeiders (B.S. van 25 XII 1969) heft in principe de besluitwet van 28 december 1944 op, met uitzondering van artikel 7 waarop bij wijze van uitvoering gans de huidige werkloosheidsreglementering steunt. Artikel 50, 2de lid behoudt trouwens bij wijze van overgang (een overgang die nog steeds loopt) de bepalingen van artikel 3, §4, 4de, 5de en 6de lid en van artikel 4, 1ste lid, A, 5°, a, b en c. Ten slotte werden hierin opnieuw vanaf 1994 en 2002 een artikel 8, een artikel 8bis, een artikel 9 en een artikel 10 ingevoegd voor de PWA's (Plaatselijke Werkagentschappen). Hetzelfde is in zekere zin gebeurd voor het Besluit van de Regent van 16 januari 1945 betreffende werking van de Rijksdienst voor maatschappelijke zekerheid (B.S. van 4 II 1945; err. B.S. van 16 II 1945), opgeheven bij KB van 28 november 1969 (B.S. van 5 XII 1969), art. 64, 1° behalve de artikelen 5, 8 en 9, die van kracht blijven voor wat het gedeelte van 4,40% (ondertussen 8,75%), bedoeld in artikel 23, §3 van de voormelde wet van 27 VI 1969, betreft.

Het ligt niet in mijn bedoeling om de volledige geschiedenis van deze 60 jaar te schilderen en evenmin om het wordingsproces van deze periode te schetsen – dit zou ik u niet kunnen aandoen –, of om u te vertellen hoe deze tot in de details in de R.S.Z. werd beleefd – dit zou u tot gijzelaars van mijn toespraak maken –, maar ik zal trachten om voor de gelegenheid in het kort de draagwijdte van de tot stand gekomen hervorming, op het ogenblik zelf waarop wij de vrijheid terugkregen, in herinnering te brengen en om u vervolgens op eigen risico enkele overwegingen voor te schotelen, als inleiding tot andere denkpijpen – die ook van anderen komen –, waarover zou kunnen worden gedebatteerd tijdens de Studiedagen “Stand van zaken-Bedenkingen-Voorstellen” gepland voor 2005.

2. ALS EEN BUNDELING VAN “DUIZEND BLADEN” (5)

Sta mij toe om, indien u dit eventjes wil, in een notendop, terug te blikken op de dageraad van de oorlog in 1940 (6): de bezetter ontbindt het Bestuurscomité van de Nationale Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Werkloosheid (NDAW). Op initiatief van Henry Fuss, voormalig koninklijk commissaris belast met de hervorming van de werkloosheid, op dat ogenblik directeur-generaal bij het Ministerie van Arbeid en Sociale Voorzorg en door de Duitsers uit zijn functies gezet, beslist een aantal leden van deze dienst het contact tussen de werkgevers- en arbeiderswereld gaaf te houden en hun standpunten aangaande de economische en sociale toestand na de bevrijding uit te wisselen. Er wordt zo een Werkgevers-Arbeiderscomité opgericht dat het veelbesproken “Ontwerp van overeenkomst van sociale solidariteit” zal uitwerken en dat, verlengd van 1944 tot 1952 door de Algemene Paritaire Commissie of de Algemene Paritaire Raad, zal worden gelegaliseerd in de gestalte van de Nationale Arbeidsraad.

Destijds hebben mensen zoals Georges Velter, directeur van Fabrimetal, Paul Goldschmidt-Clermont, directeur bij het Centraal Nijverheidscomité en latere eerste Administrateur-generaal van de Rijksdienst, de heer Pauwels, vakbondsman van het A.C.V., de heer Watillon, vakbondsman van het A.B.V.V., Gaston Grinard, voormalig directeur van de N.D.A.W. er deel van uitgemaakt. Daar ontmoetten, “naar gelang van de mogelijkheden van het moment”, anderen elkaar, zoals de heren Bondas, Lapaille, Delsinne, Jauniaux, Major, Van Acker..., allen zitting hebbend in persoonlijke naam, zonder mandaat, vermits geen enkele organisatie officieel vertegenwoordigd was.

Het Comité vergadert opeenvolgend bij elk van zijn leden of op de zetel van Fabrimetal. Maar het is in augustus 1941, in het buitenhuis van P. Goldschmidt-Clermont te Ohain, in de buurt van Waterloo, dat het idee zou zijn ontstaan om een plan uit te werken waarin de oplossingen op papier werden gezet om vlak na de

(5) Het betreft hier de “duizend bladen” van het compacte Boek van de Sociale Zekerheid, een bladerdeeg bestaande uit meervoudige, opeenvolgende lagen, uit alluviale afzettingen, vol verscheidenheid, groot in aantal en zijn geschiedenis met zich meedragend, die wij hier niet zullen ontleden en die, meer dan een verzameling ontstaan uit reglementaire, organisatorische, filosofische superstructuren, ook het recept vormen voor een kracht gevend feuilleté van het leven.

(6) Zie desbetreffend *Cent ans de droit social belge – Honderd jaar Belgisch sociaal recht*, Brussel, Bruylant, 3de uitgave, 1992, p. 134-135 e.v.

oorlog de betrekkingen tussen werkgevers en loontrekkenden te normaliseren als ook het idee om zich op deze manier klaar te maken voor de sociale zekerheid. Een gedenkplaat aangebracht op de voorgevel van het gemeentehuis van Ohain herinnert aan deze gebeurtenis. Zij zou wellicht haar juiste plaats hebben gehad in de Lakenweversstraat te Brussel (7).

Het Comité behandelt alle maatschappelijke problemen die de aanwezige partijen interesseren (lonen, arbeidsduur, sociale zekerheid, principes en methodes van de paritaire samenwerking, op het vlak van de onderneming, van de bedrijfstak en op nationaal en internationaal niveau) en neemt op 24 april 1944 unaniem een definitieve tekst aan. De werkzaamheden worden voortgezet op een meer technisch niveau, met name voor wat de "exclusieve aangifte" betreft, zozeer is men ervan overtuigd dat een concrete realisatie zich opdringt.

Het socialesolidariteitspact wordt nadien officieel aangekaart op de eerste Nationale Arbeidsconferentie van de naoorlogse periode op 16 september 1944, waarbij het wordt bekrachtigd door der Regering en de geaccrediteerde vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers. Het zal vanaf dit moment met al zijn kracht wegen op de uitwerking, het aannemen en de toepassing van de ganse sociale naoorlogse wetgeving "evenals op de ontwikkeling van een recht van professionele oorsprong".

In dit pact is het project van R.S.Z. opgenomen dat Van Acker zo nauw aan het hart lag, dat van een enige en vooraf ingehouden bijdrage-inning (8).

De ingrediënten van de beide blijde gebeurtenissen die wij vieren, zijn zodoende aanwezig. Voegen wij hier nog aan toe de "Verklaring van Philadelphia", van hetzelfde jaar, eveneens een mooie zestiger, die werd aangenomen tijdens de Internationale Arbeidsconferentie die in deze stad werd gehouden en wellicht de belangrijkste is geweest sedert deze van 1919 tijdens dewelke de I.A.O. (Internationale Arbeidsorganisatie) werd opgericht. Hierbij worden de actiebeginselen, de programma's en het statuut van de organisatie geherdefinieerd. In het bijzonder wordt het maatschappelijk mandaat van laatstgenoemde verruimd verder dan het kader van de problemen "die rechtstreeks in verband staan met de arbeidsrelaties", het wordt met name uitgebreid tot "alle maatschappelijke problemen, vooropgesteld dat de oplossing ervan

(7) Men zal zich herinneren dat het Beheerscomité naar Ohain is getrokken voor de viering van 50 jaar Rijksdienst. Na Brussel zou Brugge, de geboortestad van A. Van Acker, de aangewezen plaats zijn voor de volgende verjaardag (65 jaar?) en nadien Luik, de geboortestad van Léon-Eli Troclet, voor de verjaardag erna (70 jaar?). Er moet worden aangestipt dat Achille Van Acker dertig jaar geleden is overleden en Léon-Eli Troclet vijfentwintig jaar geleden. De huidige Administrateur-generaal van de Rijksdienst werkt er al vijftien jaar, dit is een kwart van de tijd dat dit avontuur reeds aan de gang is.

(8) Voor wat het feit betreft dat "het idee van de oprichting van de R.S.Z. aan Achille Van Acker" toekomt, zie *Cent ans de droit social belge - Honderd jaar Belgisch sociaal recht*, op. cit., p. 144 en de ref. (79). Met betrekking tot het feit dat "De doelstelling van Van Acker werd bereikt door Léon-Eli Troclet", in die mate dat aangezien de besluitwet Van Acker de fundamentele had gelegd, het voor de uitvoering ervan, een delicate taak, nodig was een geheel van maatregelen of uitvoeringsbesluiten te nemen, wordt verwezen naar *Le progrès social en Belgique depuis la libération*, brochure, Imprimerie AD Goemaere, 1949, p. 9.

van dien aard is om een rechtstreekse impact te hebben op het welzijn van de werkende klasse". De verklaring van Philadelphia van 1944 zal in ruime mate bijdragen tot "de verspreiding over gans de wereld" van de sociale bescherming, de sociale zekerheid en de waarden waarop deze gebaseerd zijn, waaronder de solidariteit, de menselijke waardigheid, de sociale rechtvaardigheid (9).

Keren we nu terug naar onze besluitwet van 28 december, een fundamentele tekst "gepatroneerd" (10) door Achille Van Acker, toen nog Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg en geïnspireerd op het "Ontwerp van overeenkomst van sociale solidariteit" uitgebroed in de clandestiniteit. Men krijgt er niet genoeg van de "Voordracht aan den Regent" te herlezen, dat aan de tekst voorafgaat en dat, door hierbij enigszins de Bismarckiaanse draagwijdte van het ontwerp van akkoord te overstijgen, de korte en langetermijndoelstellingen ervan aanduidt en de eigen waarden ervan beklemtoont. Hierin staat bijvoorbeeld vermeld dat "België wenscht een vooraanstaande plaats te blijven innemen in de algemeene beweging die de democratische landen er toe aanzet naar een meer rechtvaardige verdeling der vruchten van den gemeenschappelijken arbeid te streven. Heden ten dage luidt het wachtwoord: uitbreiding der maatschappelijke zekerheid, teneinde het grootste aantal arbeidzame mannen en vrouwen aan de vrees voor de ellende te onttrekken. (...) De maatschappelijke zekerheid moet aan allen gewaarborgd zijn...". Hierbij wordt niet meer of minder, met een dimensie die de socio-professionele categorieën overschrijdt, geanticipeerd op artikel 22 van de Universele Verklaring van de rechten van de mens uit 1948: "Een ieder heeft als lid van de gemeenschap recht op maatschappelijke zekerheid" (11).

Meer concreet stelt de besluitwet een volledig, verplicht en gecoördineerd stelsel van onder elkaar verdeelde sociale zekerheid in, dat aan de personen, aan de werknemers en hun gezin, door hun bijdrage, een recht toekent om te worden beschermd tegen de wisselvalligheden van het leven en dat in de plaats treedt van een reeks verzekeringen die tot dan toe versnipperd en dikwijls facultatief waren:

- de uitdrukking "Sociale Zekerheid" doet haar intrede in ons positief recht;
- het niveau van de pensioenen en van de kinderbijslag wordt verbeterd;

(9) Euzéby (Alain), "Protection sociale : des valeurs à défendre !", *Revue internationale de sécurité sociale*, vol. 57/2, p. 137-138, waarin de auteur eraan herinnert dat "dans la terminologie internationale, les termes de protection sociale et de sécurité sociale sont utilisés comme des synonymes" (p. 137, nota 5). Zie ook op p. 140, waar de auteur het volgende verduidelijkt: "On qualifie la protection sociale", (la sécurité sociale, d') "ensemble de mécanismes de redistribution des revenus fondé sur les valeurs de solidarité, de justice sociale et de respect de la dignité humaine. Elle a pour mission de faire bénéficier les plus démunis des progrès économiques, de réduire ou effacer des inégalités liées à des facteurs négatifs qui réduisent les potentialités des personnes qu'ils affectent, d'élargir l'éventail des possibilités de choix offertes aux individus tout au long de leur vie, et, ce faisant, de favoriser l'égalité de chances et de contribuer à la réalisation du bien-être individuel et du bien-être collectif".

(10) Over de rol van Achille Van Acker als vader of peter van de sociale zekerheid, zie *Cent ans de droit social belge - Honderd jaar Belgisch sociaal recht*, op. cit., p. 121 tot 148.

(11) Zie ook artikel 25 van deze Verklaring: "Eenieder heeft recht op een levensstandaard die hoog genoeg is voor de gezondheid en het welzijn van zichzelf en zijn gezin (...), alsmede het recht op voorziening in geval van werkloosheid, ziekte, invaliditeit, overlijden van de echtgenoot, ouderdom of een ander gemis aan bestaansmiddelen, ontstaan ten gevolge van omstandigheden onafhankelijk van zijn wil".

- de ziekte- en invaliditeitsverzekering en de werkloosheidsverzekering worden verplicht, met andere woorden, zij delen met ons deze verjaardag (hoe kunnen wij ons bijgevolg niet verheugen om hier te zijn vereerd met de aanwezigheid van Jo De Cock en Karel Baeck, administrateurs-generaal van respectievelijk het RIZIV en de RVA?!);
- de inning van de bijdragen voor alle bestaande takken wordt fundamenteel gereorganiseerd, gecentraliseerd en aan een nieuwe instelling (12) toevertrouwd, die paritair wordt beheerd (13), de R.S.Z., “die borg staat voor de vervlochtenheid en de solidariteit van de sociale verzekeringen” (14) en waarvan de opdracht samen te vatten was “in twee woorden: innen en verdelen” (15) (16);
- het paritair beheer wordt bekrachtigd.

(12) In het artikel van *Le Soir* van 4-5 januari 1945, getekend Rénatus en reeds aangehaald wegens zijn verwijzing naar de Maatschappij voor Mechanografie, wordt verduidelijkt dat “Jusqu’à présent chaque loi sociale avait sa paperasserie, ses décomptes, son contrôle. Cauchemar des employeurs !” en dat “Tout” (donc) “se simplifie en ce jour de l’an” (puisque) “Désormais il suffira que le patron retienne 7 p.c. sur le salaire de chaque salarié, y ajoute sa contribution de 15,5 p.c. et envoie le tout à un Office central. Voilà qui est reposant pour l’employeur et facile pour l’inspection”! Hetgeen nadien volgt, verdient ook opnieuw te worden weergegeven, wegens deze verrassende vergelijking tussen de verwerking van een R.S.Z.-aangifte en het industrieel inblikken van een varken in Chicago: “Mais vous objecterez que le travail n’est que déplacé, et qu’il sera fait dans les bureaux de l’Office par une armée de fonctionnaires qui répartiront cette cotisation unique entre les multiples caisses bénéficiaires. Non. Parce qu’ici travaillant sans se lasser ces admirables machines modernes, véritables cerveaux mécaniques auxquels on confie des fiches perforées et qui les trient, les rangent en états. C’est mécaniquement que chacun reçoit sa part, son argent et ses bordereaux comme à Chicago le cochon entré par un bout de la machine est débité à l’autre bout en boîtes stérilisées”.

(13) Naar aanleiding van de plechtige herdenking van de 5de verjaardag van de Rijksdienst, op 14 I 1950, bekleemtoonde H. Fuss, voorzitter van het Beheerscomité, die hierbij de woorden herhaalde die op 13 I waren geformuleerd door de heer Roch, vertegenwoordiger van de Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg, de overwinning van de parastatale formule op de zuiver statistische formule (“succès de la formule parastatale sur la formule purement étatique”), “premier pas réussi dans le développement au sein de la démocratie politique, d’une démocratie sociale qui évite l’étatisme en confiant la gestion des Administrations sociales à des représentants directs des administrés eux-mêmes”, “formule qui” “doit être développée dans le pays”. En hij voegde hieraan toe: “Les délégués des travailleurs et des employeurs”, (qui composent le Comité de gestion, ont fait de ce dernier) “une véritable fraternité” (et), “au sein de cette fraternité”, (il est) “permis aux uns et aux autres de tout dire, de se mettre d’accord dans la plupart des cas ou éventuellement en cas de désaccord de maintenir chacun leurs opinions sans acrimonie, ni esprit de division systématique” (B.C. PV 97bis, 6 III 1950, p. 3-4).

(14) Magda de Galan, 28 XII 1994, toespraak te Ohain naar aanleiding van de 50ste verjaardag.

(15) Paul Goldschmidt-Clermont, toespraak naar aanleiding van de 5de verjaardag van de Rijksdienst, op 14 I 1950 (B.C. PV 97bis, 6 III 1950, p. 13). Vandaag zou men zeggen: De nuttige fondsen en gegevens – inzamelen en verdelen. De heer Goldschmidt voegde hieraan toe: “Si ces deux mots étaient magiques, quelle magnifique simplicité pour notre tâche ; il ne faudrait ni personnel nombreux, ni chefs de valeur pour en venir à bout” (ibid.).

(16) Over de goed voorbereide maar moeizame start van de Rijksdienst alsook over zijn hoge productiviteit, met name ten opzichte van de fiscus, zie hetgeen Henri Fuss hierover, nog steeds op 14 I 1950 naar aanleiding van de 5e verjaardag, zei: “Seuls ceux qui ont participé aux débuts de l’institution, peuvent se rendre compte des difficultés formidables et des efforts surhumains qu’il a fallu faire pour la mettre en route d’une façon aussi rapide, alors que tout le pays n’était pas encore entièrement libéré et que tant de choses essentielles à toute administration étaient encore désorganisées : pas de force motrice dans les imprimeries et tant d’autres manquements. Malgré cela, à la date fixée par le Gouvernement, c’est-à-dire trois jours après la signature de l’arrêté du Régent l’instituant, l’Office national de sécurité sociale fonctionnait ; il n’a pas depuis lors cessé de bien fonctionner, puisque sa tâche essentielle était de percevoir les cotisations des employeurs en les contrôlant et de répartir ensuite les fonds entre les diverses institutions de sécurité sociale proprement dites. Et bien, ces cotisations ont été perçues depuis l’origine jusqu’aujourd’hui, à concurrence, je cite un chiffre de mémoire, de 98% ; je ne crois pas qu’il y ait une autre institution administrative dans le pays, y compris l’Administration fiscale qui a des siècles d’expérience derrière elle, qui comporte moins de déchets que n’en comporte la perception des cotisations de sécurité sociale” (B.C. PV 97bis, 6 III 1950, p. 2 en 3).

Als uitdrukking van een oorlogsdroom, zoals een van zijn grootste denkers, Guy Perin (17) het verwoord heeft, “meilleur don de l’homme au service des hommes” volgens François Mitterrand (18), “colonne vertébrale du Pays” voor Rudy Demotte (19), “bonne idée” (20) (qui) “n’a pas d’âge” (20), “seulement un avenir” (20), is de sociale zekerheid tenslotte de bevrijding van de vloek die op velen rust om van dag op dag te leven (21) zonder verweer “si la loi ne vient pas au secours” (22), zij slaagt in deze belangrijke revolutie die erin bestaat elkeen te behoeden voor het materiële angstgevoel voor de dag die volgt. Zij is de belichaming van de hoop, wanneer alles, wanneer teveel in het teken staat van de wanhoop, zoals Gilbert Cresbron heeft gesuggereerd, (elle) “sauvera peut-être ce temps du mépris des siècles à venir” (23), zij is en blijft de hoeksteen van een rechtvaardigere wereld, daar de sociale rechtvaardigheid hierop aangewezen is, zoals hieraan heel duidelijk werd herinnerd door de Internationale Vereniging voor Sociale Zekerheid tijdens haar 28ste algemene vergadering in september van dit jaar.

(17) Zie *Futuribles*, okt. - nov. 1985, p. 47 : “La conception moderne de la sécurité sociale est l’expression d’un rêve de guerre dont la promesse s’est épanouie dès l’immédiat après-guerre, en dépit et à cause des difficultés et des contraintes de reconstruction”. Zie ook François Mitterrand, *Droit social*, nr. 11 van nov. 1985, p. 781 naar aanleiding van de 40ste verjaardag van de Franse sociale zekerheid: “Après l’égalité dans le sacrifice de la guerre”, (l’inégalité sociale appelait de sérieux correctifs, que) “s’efface enfin la peur du lendemain” (liée aux risques sociaux).

(18) *Droit social*, nr. 11 van nov. 1985, p. 783.

(19) *Le Soir*, 18 X 2004, p. 4. Edmond Leburton, Minister van Sociale Voorzorg op het ogenblik van de 20ste verjaardag, wees erop dat “A la jonction de l’Economie et du social, la Sécurité sociale” (était) “aujourd’hui une des structures fondamentales du pays” (*Belgisch Tijdschrift voor sociale zekerheid*, 1965, p. 3). In een recente monografie (“De houdbaarheid van de welvaartstaat. De onmogelijkheid van het noodzakelijke?”, Antwerpen-Wilrijk, VKW Denktank vzw, sept. 2004), maakt Mark Eyskens, die hierbij zich op het Europese niveau richt, hiervan een van de vier pijlers van het Europese model dat een rijpingsproces en de ziftende invloed van de geschiedenis heeft doorstaan (p. 11: “Het Europese model stoelt na een rijpingsproces en de ziftende invloed van de geschiedenis, naar mijn opvatting, vandaag op vier pijlers: 1) de pluralistische democratie; 2) de concurrentiële markteconomie; 3) de rechtsstaat en 4) de sociale welvaartsstaat met zijn uitgewerkt stelsel van sociale zekerheid of welzijnssamenleving”). Deze pijler is per definitie “typisch Europees” en onderscheidt dit sociaal model met name van zijn Amerikaanse tegenhanger (ibid.).

(20) “Une bonne idée n’a pas d’âge, elle a seulement un avenir” is de titel van een tekst over de UNESCO, geschreven door haar Directeur-generaal, Federico Mayor Zaragoza, naar aanleiding van de 50ste verjaardag van de goedkeuring van haar Oprichtingsakte op 16 XI 1945.

(21) Zie aangaande deze uitdrukking, Castel (Robert), *L’insécurité sociale*, Parijs, Seuil (Coll. La République des idées), 2003, p. 5.

(22) Zie “*Les discours de M. le Prince De Bismarck avec sommaires et notes, table chronologique et index alphabétique*”, Parijs, F. Vieweg - Londen, Dulau et Co. - Firenze, Turijn, Rome, H. Loescher, 9de band (1880-1881), 1881, p. 309.

(23) *Lettre ouverte à une jeune fille morte*, aangehaald in *A l’enseigne du droit social belge*, Brussel, Revue de l’Université, 3de aangevulde uitgave, 1982, p. 129.

3. ALS EEN BUNDELING VAN "DUIZEND KOPPEN" (24)

Om ons niet af te sluiten in een geest van zelfverheerlijking en om de afspraak met "Ce monde qui vient" (25) niet te ontlopen, wens ik thans enkele "oriëntatiethema's" met betrekking tot de Rijksdienst aan te kaarten. Het betreft hier een aantal thema's die betrekking hebben op zijn toekomst en zoveel redenen meer zijn om in deze instelling te blijven geloven. Indien "les mots sont des vêtements que l'on ne doit pas ôter devant n'importe qui" (26), door te trachten deze naar boven te laten drijven in uw zowel voorname als welwillende aanwezigheid, meen ik dat het ogenblik is gekomen om u uit te nodigen om deze herkenningpunten zonder argwaan te ontdekken, deze te begrijpen, niet als oplossingen maar als een voedingsbodem voor debat en beslissing. Antoine de Saint Exupéry, nogmaals, zei ooit: "[...] Dans la vie, il n'y a pas de solutions. Il y a des forces en marche, il faut les créer et les solutions suivent" (27). Het paritair beheer in al zijn componenten, het tripartiete beheer inbegrepen, is bij uitstek de uitdrukking van deze krachten in beweging.

En deze krachten in beweging lijken mij, zonder langer te talmen, drie doelstellingen in de sociale zekerheid voorop te moeten stellen:

- een vernieuwd institutioneel bestel;
- een financiering van lange duur;
- een voorbeeldig professionalisme.

3.1. EEN VERNIEUWD INSTITUTIONEEL BESTEL

Hugues de Jovenel heeft zich in het tijdschrift *Futuribles*, dat onder zijn leiding staat, de vraag gesteld of het niet uitermate gevaarlijk was "de vouloir repenser les règles de fonctionnement de nos institutions publiques sans, au préalable, s'intéresser à l'agencement" (de ces dernières), "à ce qui fonde leur légitimité, leur confère une raison d'être et justifie que leur fonctionnement obéisse à des règles exorbitantes par rapport à celles du marché" (28).

Binnen de openbare instellingen van sociale zekerheid werd sedert 15 jaar enorm gewerkt aan de hervorming van hun wijze van werken, door zich te integreren in een geïnformatiseerd netwerk van uitwisseling van sociale gegevens. Dit netwerk is

(24) Het betreft hier in het kort de netwerken van natuurlijke rechtspersonen die streven naar de goede werking van de sociale zekerheid en die, meer dan een ontelbaar aantal ringen aan een of twee paar draagpoten, hun theoretisch en praktisch verstandelijk vermogen ten dienste stellen van de sociale bescherming in al haar facetten, waaronder haar gegevensorganisatie, die een volledige gedaanteverwisseling doormaakt. Het gaat om diegenen die concepten bedenken, die met ideeën wuiven, die onverdroten, aanhoudend menen dat het mogelijk is om beter te doen, om het welzijn van de anderen te verbeteren...

(25) Titel van het laatste boek van Alain Minc, Parijs, Grasset, 2004.

(26) Dufour (Hortense), *La Marie-Marraine*, Parijs, Grasset, 1978, p. 234.

(28) *Futuribles*, nr. 265 van juni 2001, p. 4.

op weg om, dankzij de multifunctionele aangifte (DMFA) en de aangiften van de sociale risico's (ASR), te tonen hoe belangrijk het wel is. Een andere stap was zich te onderwerpen aan een systeem van bestuursovereenkomsten afgesloten met de Staat, dat zijn weg nog moet vinden maar op zijn minst de verdienste heeft gehad dat het een goed intern beheersinstrument biedt. Maar deze beide krachtlijnen van hervorming hebben zich ontwikkeld zonder voorafgaandelijk het landschap dat door deze instellingen wordt uitgetekend, opnieuw te bezoeken, te herzien. Het betreft hier een landschap dat uit tal van instellingen, tal van beheersorganen bestaat, een landschap of een gezicht dat op een "lifting" wacht, dat - zoals zoveel andere instrumenten van ons collectief leven - ernaar uitkijkt dat het anders wordt bekeken dan op basis van een dogmatisch fundament ontstaan uit de grote ingrijpende verandering van de tweede wereldoorlog.

Deze doelstelling om met name op het institutionele niveau over te gaan van een naoorlogse sociale democratie naar een sociale democratie van de 21ste eeuw, van een "logica van inkomenscorrectie achteraf" naar een "logica van voorafgaande correctie" (29), van een eerder passief administratief beheer naar een eerder actief administratief beheer, deze herstructurering moet de ambitie hebben om bij te dragen tot de rationalisering, het verlenen van een nieuwe dynamiek aan het reeds grote aandeel van hetgeen de sociale eigendom (30) moet worden genoemd, het aanbod om meer openbaar dienstbetoon te verlenen aan diegenen die over minder natuurlijk kapitaal beschikken (30). Dit aanbod moet dit facet versterken dat garandeert dat niet commercieel uitgebate diensten toegankelijk zijn voor iedereen (30) en dat een fundamentele factor van samenhang tussen de verschillende segmenten van een moderne maatschappij vormt (30).

De openbare instellingen van sociale zekerheid (O.I.S.Z.), de sociale overheidsdiensten, dat wat zij aan sociale bescherming genereren, zijn immers de "sociale eigendom" van de werknemers, van de sociaal verzekerden, van de ondernemingen, tegenhanger van de privé-eigendom (31); als men dit sleutelconcept wenst veilig te stellen, mag naar mijn mening niet worden voorbijgegaan aan de oefening van vernieuwing aangaande hun aantal, hun rol, hun herverdeling, hun meer geïntegreerde samenwerkingsvormen in een reeks domeinen die zowel schaalvoordelen als gezamenlijke meerwaarden zouden kunnen bieden.

(29) Strauss-Kahn (Dominique), "Qu'est-ce qu'une société juste ? Pour un réformisme radical", conferentie gehouden te Londen in het Trilaterale Seminarie over de toekomst van de Europese sociaal-democratie op 26 en 27 II 2004.

(30) Casel, *op. cit.*, pp. 32-33, nota (21) speciale. p. 33. zie ook p. 67, nota (55).

(31) Castel, *op. cit.*, p. 31. "On pourrait caractériser la propriété sociale comme la production d'équivalents sociaux des protections qui étaient auparavant seulement données par la propriété privée". Voorbeeld - het pensioen: "En termes de sécurité, le retraité pourra rivaliser avec le rentier assuré par son patrimoine".

3.2. EEN FINANCIERING VAN LANGE DUUR (32)

Een tweede project dat op stapel moet worden gezet en moet worden afgewerkt zonder de weg kwijt te geraken, is dat van de keuze van de energiebronnen, van de financiële middelen. Men kan natuurlijk samen met Jean-Jacques Rousseau filosoferen en wensen dat onze politici zo goed zouden willen zijn om hun berekeningen stop te zetten, dat zij eens zouden leren dat men met geld alles heeft, behalve zeden en burgers (33). Niettemin is het waar dat een van de essentiële factoren van vertrouwen in het socialezekerheidsstelsel berust op zijn vermogen om zijn verbintenissen na te komen en dus op elk ogenblik over de middelen te beschikken om de pensioenen, de werkloosheidsuitkeringen, de verzorgingskosten, enz. te betalen. Dit vermogen steunde in zeer ruime mate op de factor Arbeid, op de "loonmassa" als inningsgrondslag, waarvan thans vast staat dat deze alleen niet meer het hoofd kan bieden aan de problemen verbonden met de lasten die in de toekomst zullen moeten worden gedragen, op gevaar af het economische fundament dat men absoluut nodig heeft, te ondermijnen. Men zoekt naar andere bronnen en heeft er reeds gevonden. In het algemeen wordt over alternatieve financiering gesproken.

Dienaangaande lijkt mij dat de eerste stap die in deze zoektocht naar een nieuwe synthese en naar nieuwe evenwichten moet worden gezet, erin bestaat niet meer te spreken over "alternatieve" financiering. Dit is een dubbelzinnige kwalificatie die leidt tot een opvolging of zelfs omwisseling van het systeem door een financiering via belastingen, die zich als een olievlek zou uitbreiden en op slinkse wijze het sociale zou ondergeschikt maken aan een fiscale, juridische en functionele omkadering op federaal en Europees vlak, en hierdoor het paritair beheer zijn volle legitimiteit zou ontnemen. In deze denkoefening moet kortweg worden gedacht aan "Financiering" en erop worden toegezien dat laatstgenoemd begrip globaal en in de tijd wordt opgevat, door deze uit het defensief te halen, door de evenwichten in acht te nemen die worden geëist door een driepartijenoverleg dat zelf nog moet worden bijgeschaafd.

Dit behelst dat het gegeven van de werknemersbijdragen en de werkgeversbijdragen het hoofdelement moet blijven en de aanspraak van de sociale gesprekspartners op het beheer van het systeem moet blijven rechtvaardigen, dat dit gegeven aanspoort tot een onontbeerlijke rehabilitatie van de verplichte

(32) Zowel de toespraak als het referentiële dispositief verwijzen vrijwillig niet naar de documentatie, de werkzaamheden, de publicaties, de standpunten aangaande dit thema, waaronder een recente studie van het Federaal Planbureau (de gelegenheid om ernaar te verwijzen zal zich meer gepast bieden tijdens de komende studiedagen of dagen van overleg). Men moet eveneens de oproep niet vergeten die in de Nationale Arbeidsraad, op datum van 15 IX 2004, door de Ministers van Arbeid en van Sociale Zaken werd gedaan. Dit was een oproep tot een "samenwerking tussen de sociale partners en de Regering", die werd gezien als "onontbeerlijk voor de uitwerking van structurele oplossingen" die zich ook "moeten situeren in het kader van het werkgelegenheidsbeleid". Er worden voorstellen verwacht tegen uiterlijk midden 2005, hetgeen wellicht optimistisch is maar op nuttige wijze het proces op gang kan brengen.

(33) *Discours sur les sciences et les arts*, 1750, aangehaald door Perret (Bernard) en Roustang (Guy), *L'Economie contre la société. Affronter la crise de l'intégration sociale et culturelle*, Parijs, Seuil, 1993.

sociale inhoudingen als “achats collectifs de services publics” (34). Dit betekent dat het aandeel van de fiscale of gedifferentieerde ontvangsten waarmee het gamma van de financiële producten wordt verrijkt, dat van de Staat een derde legitieme beheerder maakt en dat zich heeft ontwikkeld of zich nog zal ontwikkelen met het oog op de vermindering van de arbeidskost, niet als averechts effect mag hebben dat met de ene hand, volledig of gedeeltelijk, datgene wordt teruggenomen wat met de andere hand aan de werkgevers en aan de werknemers was toegestaan. Het impliceert dat het mogelijk moet zijn om nieuwe keuzes te maken, dat men de moed moet opbrengen om deze te maken. Dit zijn keuzes die tot doel de bevordering van andere vormen van verdeling, van een ruimere, van een betere verdeling zouden moeten hebben (35), waarbij wordt verder gegaan dan de aanvankelijke aanvaarding, in 1940-1945, van een billijkere verdeling van de resultaten van de economische groei op basis van loononderhandelingen en het socialezekerheidsaanbod. Dit betekent dat het een goed idee zou zijn om een inventaris op te maken van sociale “koekoeksnesten”, van al deze eieren die men door de sociale zekerheid laat uitbroeden in de plaats van door de Staat, en dat men zich vragen stelt over de opportuniteit om deze nog te laten leggen en om deze met dwang te adopteren, zonder “alimentatie-uitkering”.

Dit sluit overigens geen nieuwe inhoudingen of verhogingen van inhoudingen uit die tot doel hebben de risicosituaties te vermijden of te verminderen of hetzij een ruimere bescherming, hetzij een behoorlijkere financiering mogelijk te maken, indien een aantal voorwaarden vervuld zijn. Deze voorwaarden zijn een reële dialoog en pedagogie, de verzekerde transparantie, het voldoende sterk vertrouwen in de manier om de zaken te beheersen

Hierdoor sluit men zich aan bij de andere kant van het begrotingsbeheer, met name de uitgaven, en bij wat dit op zijn beurt aan essentiële verplichtingen inhoudt opdat er enkel maar “rechtvaardige en solidaire” (36) stromen zouden zijn.

(34) Euzéby (Alain), Protection sociale : des valeurs à défendre !, *Revue internationale de sécurité sociale*, vol. 57, 2/2004, p. 141. In zijn openingstoespraak naar aanleiding van het symposium Leo Wildmann, op 17 IX 2004 tijdens de 28ste algemene vergadering van de Internationale Vereniging voor sociale zekerheid, die plaatsvond in Peking, rekende Jacques Attali de sociale bescherming ronduit tot de domeinen waarop de markt geen vat zou mogen hebben; zij “zou zodoende”, verduidelijkte hij, “moeten worden verheven tot ‘universeel goed’, in dezelfde hoedanigheid als bepaalde natuurlijke rijkdommen die absoluut noodzakelijk zijn voor het overleven van de mensheid”.

(35) Zie *Arbeid en Niet-arbeid, Naar een volwaardige participatie*, aanbevelingen aan de Koning Boudewijnstichting, Parijs-Brussel, De Boeck et Larcier, 2004, p. XIX-XX (“dans ce Pays d’une extraordinaire et protéiforme richesse qu’est la Belgique, il faut, le plus vite possible, en préservant les équilibres fondamentaux, partager autrement, beaucoup plus et nettement mieux. Du Roi à chaque citoyen qui le peut”. Daarentegen moet te allen prijze worden vermeden dat de onverantwoordelijkheden worden gedeeld met een gebrek aan realisme, het buitensporige, de onverschilligheid tegenover de anderen.

(36) Deze formulering komt van Kardinaal Danneels, op Radio “la Première” (R.T.B.F., 22 XII, 7u45 – Questions publiques).

In dit verband dienen politici, burgers, tussenpersonen, van noord tot zuid, van zuid tot noord, zich terug te vinden in gemeenschappelijke waarden, door elkeen te aanvaarden, waaronder een gedragscode over de benutting van de beschikbare fondsen of de toegekende voordelen.

Indien men niet op basis van deze collectieve waarden, rekening houdend met de maatschappelijke, economische, menselijke en soms objectief verschillende realiteiten, instemt met deze discipline van goed gedrag, wordt de essentie zelf verloochend van de solidariteit, die niet kan voortbestaan zonder vertrouwen, zonder het vertrouwen in het goede gebruik dat ervan wordt gemaakt.

Met andere woorden, er moet op worden toegezien dat de ontkoppeling tussen de rechten en de plichten van de begunstigden (37) niet wordt aangemoedigd of zelfs wordt geduld, dat men eensgezind blijft in het nastreven van een ideaal dat onze gemoedsgesteldheden van het ogenblik overstijgt (38), dat de kloof tussen het vrijheidsprincipe en dat van de verantwoordelijkheid (38) wordt afgewezen, dat aan de behoefte aan logica (38) wordt tegemoet gekomen, dat de redenen tot ongerustheid op een andere manier worden weggewerkt (38) dan door allerlei vormen van consumptie, waaronder deze van de zorgen, de bescherming als toeverlaat. Door een beroep te doen op de bekwaamheid, de intelligentie, de verbeeldingskracht, het gezond verstand en de goede wil, moet de kracht van een gezamenlijk project dat bij machte is om de individuele energieën rond een gemeenschappelijke visie te bundelen (38) worden teruggevonden, moet de band worden gesmeed tussen diegenen die door een gezamenlijke doelstelling worden gedreven (38).

Indien er een crisis is, berust deze op ons onvermogen om ons voldoende in deze waarden, onze levenskwaliteit, deze goede wijze van handelen, deze steunverlaat voor het leven terug te vinden, zelfs om deze te doen begrijpen en te respecteren, als zouden wij niet in staat zijn om dit te doen en allergisch zouden zijn voor de sociale burgerzin in tijden van vrede zonder een nieuwe kuur van clandestiniteit.

(37) De Jouvenel (Hugues), "Les réducteurs d'angoisse", *Futuribles*, hoofdartikel van het nummer van november 2004 (nr. 302), p. 3.

(38) *Ibid.*, p. 4. (Il convient de) "se réappropriier le futur comme espace de liberté et territoire à construire à partir de valeurs et de visions partagées" en een antwoord te bieden op deze impertinente vraag betreffende een onderwerp dat nog te dikwijls actuele waarde heeft: "La sécu, filet de sécurité, hamac ou trampoline ?" (Eyskens, Marc, *L'Affaire Titus, métaroman*, Brussel, Uitg. Racine, 1998, p. 145). Adolphe Prins schreef reeds in *L'organisation de la liberté et le devoir social*, Brussel, Falk, Parijs, Alcan, 1895 (in Wodon, Louis et Servais, Jean, *L'œuvre d'Adolphe Prins*, Rechtsfaculteit van de l'U.L.B., 1934) dat "La civilisation, qui multiplie les richesses sans multiplier les liens sociaux et les devoirs sociaux, qui fait progresser les ambitions sans faire progresser en même temps la moralité, la notion du devoir et du désintéressement, produit plus de mal que de bien" (p. 29).

3.3. EEN VOORBEELDIG PROFESSIONALISME

Om hun publiek bestaan te rechtvaardigen, het vertrouwen (39) te verdienen en te slagen in hun opdrachten, moeten de actoren van de sociale zekerheid hun managementcapaciteit tonen en blijk geven van een sterk professionalisme. Zij moeten bewijzen, zelfs zonder mededinging, zelfs zonder te zijn bezield door winstbejag, zelfs zonder te zijn bedreigd door verlies van cliënteel dat in ieder geval eerder hun gevangene is, dat zij verder blijk kunnen geven van dynamisme, van competentie op een markt die zijn niet-egalitaire druk verhoogt, dat zij bekwaam zijn om op het vlak van de herverdeling de beste dienst tegen de laagste kosten aan te bieden. Zij moeten kunnen doen gelden dat zij in staat zijn om diverse mislukkingen en talrijke kosten (marketing, publiciteit...) te vermijden die inherent verbonden zijn met een beheer van het privé-type, dat zij bij machte zijn om niet als “bureaucraten” op te treden in die zin dat de commerciële sector dit niet zou zijn, enz.

De garantie inzake de leefbaarheid en de onvergankelijkheid van de sociale zekerheid in haar publieke opvatting, is afhankelijk van een voorbeeldig bestuur door alle instellingen verantwoordelijk voor de toepassing ervan, van een verbetering van hun bestuurlijke of operationele efficiëntie, van het dienstenaanbod waarop de bevolking en de ondernemingen aanspraak kunnen maken, en van de hoogst mogelijke kwaliteit, door het afstemmen van de toegekende voordelen op hun doelstellingen, door een evaluatie van het nut van de bestaande uitkeringen...

Vanuit dit oogpunt bevonden de R.S.Z. en de openbare instellingen van sociale zekerheid, zoals wij hebben gezien, zich aan de spits van de modernisering tijdens de afgelopen jaren van het federale Openbaar Ambt, dankzij enerzijds het e-Government van de Sociale Zekerheid (40) en anderzijds de contractualisering van hun betrekkingen met de Staat (41).

Ondanks alles dienen zij dit professionalisme nog verder uit te diepen en te perfectioneren in een bindend statutair kader waarbij de vastlegging van kwantitatieve en kwalitatieve doelstellingen en de resultaatbewijzen er nog steeds te lang over doen om een routine te worden.

Het professionalisme is evenwel ook de achilleshiel van alle andere schakels van de sociale productieketen, waaronder deze van de SmalS-MvM, die als gespecialiseerde vereniging voor dienstverlening op het vlak van de informatica open staat voor het Openbaar Ambt en die zich op dit ogenblik opmerkelijke peilverhogende inspannin-

(39) Het meermaals gevonden vertrouwen dat, samen met de openheid en de vernieuwing, een van de drie waarden van de Rijksdienst is, vormt zoals men zal hebben begrepen, “un paramètre essentiel car elle dépend à la fois de la manière dont sont vécues les valeurs qui justifient l’activité” (des I.P.S.S.) “et de l’efficacité de leur gestion” (zie Euzéby, *loc. cit.*, p. 144). “Elle est donc certainement le lien social le plus fort et le plus fécond entre assurés et organismes”.

(40) Zie *Le paysage informatique de la sécurité sociale*, 2de uitgave, Brussel, Bruylant, 2004.

(41) Zie Les institutions publiques de sécurité sociale (parastataux sociaux) et la réforme de la fonction publique belge. Modernisation-Responsabilisation-De Nora à Copernic, *Administration publique*, 3-2001, p. 117 tot 195.

gen getroost. Een andere schakel is de Regering, die absoluut zou moeten aansluiten bij de door de wetgever gewenste contractuele logica en hiervan gebruik zou moeten maken als permanente sociale audit van onze goede werking en, door zich van de oude gezagsreflexen te ontdoen (42), ons binnen de overeengekomen grenzen, een rol van werkelijke partner zou moeten toekennen (43). Nog een andere schakel wordt gevormd door alle instellingen die hun medewerking verlenen, door de ondernemingen alsmede hun al dan niet erkende tusseninstanties, waaronder, voor wat de Rijksdienst aangaat, de sociale secretariaten van werkgevers, die vandaag worden vertegenwoordigd door de Voorzitter en de Secretaris van hun beroepsunie. Het partnerschap, dat dankzij hen wellicht op de goede weg is, behelst evenwel dat op het niveau van de goede prestaties verder vooruitgang wordt geboekt en dat een "Kwaliteitsbarometer" wordt uitgewerkt. Het doel hiervan zal er niet enkel in bestaan ons te informeren over hun regenbuien en goede weer, maar ons, bij voorkeur gezamenlijk, in staat te stellen hun vlooteskader gegidst door ons moederschap in wateren van gewaarborgde rust en licht te brengen en te handhaven.

Mijnheer de Minister van Sociale Zaken, Mijnheer de Minister van Pensioenen, waarde Collega's, beste Vrienden, u hebt mij tot nu toe in ieder geval met veel geduld gevolgd. Het is mijn wens dat in deze geduldige ingesteldheid, die moet worden verrijkt met een sportieve en hartelijke confrontatie van ideeën alsook met de wil om tot een resultaat te komen, elkeen onder ons erin geslaagd is om te begrijpen wat ons bindt, wat ons motiveert, om te begrijpen wat ons versterkt in de overtuiging dat er maar één enkel toekomstperspectief is: doorgaan in een geest van vernieuwing!

Het is namelijk zo dat indien men dit niet meer begrijpt, indien men zichzelf niet meer begrijpt, de dromen (44), de sociale zekerheid, de mirakels zullen ophouden te bestaan (45).

(Vertaling)

(42) Voor wat betreft de vaststelling dat het "begrip contractualisering" "op quasi-ontologische manier (ingaat) tegen de semantiek van het gezag", dat "Dans un premier temps, l'échange contractuel ne présenterait une valeur légitime qu'à condition que l'égalité des partenaires soit respectée, et que s'engage entre eux une véritable négociation", zie Fabrizio Contelli, Ludivine Damay en Jean-Yves Donnay, "Les politiques publiques à l'épreuve des relations Etat-Société" in *Que reste-t-il de l'Etat*, Erosion ou renaissance, Louvain-la-Neuve, Bruylant-Academia, coll. "Science Politique" (nr. 4), 2004, p. 94. Aan deze problematiek is op 14 IV 2005 in het RIZIV een studiedag gewijd (De contractualisering in België: stand van zaken en vooruitzichten voor de Openbare instellingen van sociale zekerheid).

(43) Het kan niet dat de sociale zekerheid en deze welke haar op institutioneel vlak belichamen zich op regelmatige tijdstippen in een bedelaarsmantel moeten hullen door zich aan te dienen in Wetstraat 16 of elke andere ministeriële portiek in hun zoektocht naar werkingsmiddelen. Deze mantel moet een mantel van Sint-Maarten zijn, voldoende breed en stevig om te worden verdeeld onder al diegenen die er behoefte aan hebben.

(44) Zie Jeremy Rifkin, "Le choc de deux rêves", *Le Monde*, 20 XI 2004, p. 23: "Les Américains donnent beaucoup d'importance à la propriété et aux droits civiques. Les Européens privilégient les droits sociaux et les droits de l'homme. Les Américains croient en Dieu et à leur pays. Les Européens croient à la sécurité sociale et à la société civile".

(45) Ik heb mij hierbij geïnspireerd op een zin van Jacques Chardonne, ontleend aan *Femmes*, Contes choisis et quelques images, Parijs, Albin Michel, 1961, p. 163. Het betreft hier een gevoelige schrijver met een zeer mooie schrijfstijl, maar die het in de loop van de ontstaansgeschiedenis van de besluitwet van 28 XII 1944 volledig aan politieke scherpzinnigheid ontbrak.

AANDACHTSLIJNEN

DE SOCIALE ZEKERHEID. DE R.S.Z. 60 JAAR RECHTMATIGHEID ...

1. ALS EEN BUNDELING VAN "DUIZEND DANKWOORDEN"	7
2. ALS EEN BUNDELING VAN "DUIZEND BLADEN"	9
3. ALS EEN BUNDELING VAN "DUIZEND KOPPEN"	14
3.1. EEN VERNIEUWD INSTITUTIONEEL BESTEL	14
3.2. EEN FINANCIERING VAN LANGE DUUR	16
3.3. EEN VOORBEELDIG PROFESSIONALISME	19

DE MULTIDIMENSIONELE METING VAN ARMOEDE IN DE EUROPESE UNIE: EEN CATEGORISCHE BENADERING (1)

DOOR **CAROLINE DEWILDE (2)** en **JAN VRANKEN (3)**

Universiteit Antwerpen

INLEIDING

Zowel in wetenschappelijke als in beleidskringen groeide in de jaren negentig de overtuiging dat armoede een multidimensioneel gegeven is. In Vlaanderen gebeurde de conceptuele uitwerking van deze benadering vooral in de *Jaarboeken armoede en sociale uitsluiting* (Vranken et al. 1992-2004). Hierin wordt armoede gedefinieerd als een specifieke vorm van sociale uitsluiting, waarbij sociale uitsluiting verwijst naar alle maatschappelijke toestanden waarbij we niet alleen ongelijkheid aantreffen, maar ook ernstige breuklijnen. Deze breuklijnen bevinden zich op alle niveaus van de samenleving en zijn van relationele, ruimtelijke of maatschappelijke aard. Bijkomend voor armoede is het 'netwerkachtige' karakter ervan: armoede verwijst naar 'een geheel van onderling verbonden uitsluitingen'. Deze uitsluitingen betreffen verschillende domeinen van het individuele en sociale leven en ze kunnen op elk van deze gebieden specifieke vormen aannemen (zie ook Vranken 2001).

Dat het in kaart brengen van de multidimensionaliteit van het armoedefenomeen geen gemakkelijke opdracht is, blijkt uit het feit dat recent heel wat publicaties verschenen die op de een of andere manier proberen tot een 'samenvattende' armoedemaat te komen (zie bijvoorbeeld Whelan et al. 2001). In dit artikel willen we op twee manieren bijdragen tot het huidige debat. In de eerste plaats proberen we enige conceptuele duidelijkheid te scheppen: we identificeren de verschillende dimensies van het armoedefenomeen en onderzoeken hoe de samenhang ertussen resulteert in verschillende vormen van armoede. Vervolgens staan we stil bij de vraag hoe we dit multidimensionele armoedeconcept het best kunnen operationaliseren. Hiertoe overlopen we in de eerste plaats de verschillende inhoudelijke en methodologische keuzes waarmee onderzoekers worden geconfronteerd bij het

(1) Onderscheid wordt gemaakt tussen een 'multidimensioneel' en een 'multi-aspectueel' karakter. Het multidimensionele omvat tevens de longitudinale, dynamische of tijdsdimensie, terwijl het multi-aspectuele naar de statische dimensie refereert.

(2) Dr. Caroline Dewilde werkt als projectmedewerker van het *FWO-Vlaanderen* (projectnummer G.0043.04) bij de *Onderzoeksgroep Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad (OASeS)* van de *Universiteit Antwerpen*.

(3) Prof. Dr. Jan Vranken is woordvoerder van de *Onderzoeksgroep Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad (OASeS)* van de *Universiteit Antwerpen*.

'vertalen' van een concept naar een meetmodel. Ten tweede gaan we op zoek naar een geschikte methode om de beschikbare informatie op een zinvolle manier samen te vatten. In dit artikel opteren we voor een categorische benadering onder de vorm van een latente-lassenmeetmodel.

Onze analyses zijn gebaseerd op de gegevens van het European Community Household Panel (ECHP). Het ECHP is een internationaal vergelijkbare panelstudie waarin voor elk land van de EU-15 hetzij een nieuw huishoudenpanel, hetzij een reeds bestaand huishoudenpanel is opgenomen. In eerste instantie onderzoeken we voor elk land of het mogelijk is een 'latent' armoedeconcept te identificeren dat over de tijd heen stabiel blijft. Gezien er binnen de Europese Unie nogal wat variatie bestaat inzake de institutionele context, en meer bepaald het heersende welvaartsregime, staan we tevens stil bij de vraag of en in welke mate de structuur van het multi-dimensionele armoedeconcept vergelijkbaar is tussen de Europese landen.

1. ARMOEDE IN DE WELVAARTSSTAAT

1.1. ARMOEDE GECONCEPTUALISEERD

Over de conceptualisering en de meting van armoede zijn bibliotheken vol geschreven. Het wegebben van het naoorlogse optimisme en het groeiende besef dat ook een uitgebreide welvaartsstaat niet kan voorkomen dat heel wat mensen over de loop van hun leven voor kortere of langere periodes met armoede worden geconfronteerd, zorgde ervoor dat het onderwerp sedert de jaren zestig met de regelmaat van een klok terug op het voorplan komt, al dan niet vergezeld van 'nieuwe' adjectieven of begrippen. De omvangrijke literatuur met betrekking tot de afbakening van de verschillende concepten in dit onderzoeksdomein, zoals armoede, (relatieve) deprivatie, sociale uitsluiting, onderklasse,... wordt evenwel gekenmerkt door een endemische malaise, door Øyen (1996: 4) als volgt geformuleerd: *'the constant uneasiness of working in a field where neither the concepts and the methodologies, nor the theories are precise enough to be useful working tools [...] It is not an unreasonable hypothesis that poverty researchers feel more frustrated and lonely than do researchers in most other fields. It takes courage to live with the complexity of a poverty definition and the lack of an adequate theoretical framework'*.

Niettegenstaande het ontbreken van een algemeen aanvaard conceptueel kader zijn de meeste onderzoekers het op een aantal punten met elkaar eens. In de eerste plaats is armoede een sociaal en relatief concept, dat enkel kan worden begrepen in relatie tot de algemeen geldende levensstandaard in de samenleving. Velen grijpen dan ook terug naar de armoededefinitie zoals die al in de jaren zeventig door Townsend werd geïntroduceerd: *'Individuals, families and groups in the population can be said to be in poverty when they lack the resources to obtain the type of diet, participate in the activities and have the living conditions and amenities*

which are customary, or at least widely encouraged, or approved, in the societies to which they belong. They are, in effect, excluded from ordinary living patterns, customs and activities' (1979: 31).

Ten tweede onderschrijven de meeste onderzoekers en beleidsmakers de multi-dimensionele aard van het armoedefenomeen. In deze bijdrage maken we een onderscheid tussen enerzijds de multi-aspectualiteit van het armoedeconcept en anderzijds de longitudinale, dynamische of tijdsdimensie (Dewilde 2004b).

De multi-aspectualiteit verwijst ons inziens naar de hoogte-, de breedte- en de dieptedimensie. In de eerste plaats is er de vraag naar de verschillende levensdomeinen waarop armoede zich kan manifesteren (breedte) en de ernst van de situatie op elk domein (hoogte). De diepte verwijst vervolgens naar de cumulatie van armoede, de mate waarin problematische situaties op verschillende levensdomeinen met elkaar zijn verweven. Deze vraag naar de cumulatie van problemen staat in een enigszins gespannen verhouding tot de breedtedimensie. Wanneer we aannemen dat armoede zich op verschillende manieren kan manifesteren, dan gaan we in principe uit van de onderliggende veronderstelling dat deze verschillende aspecten niet tot elkaar reduceerbaar zijn. De 'armen' vormen immers geen homogene groep, maar een heterogene verzameling van mensen die op verschillende manieren en omwille van verschillende redenen met een problematische situatie op een of meerdere levensdomeinen worden geconfronteerd. Armoede kan dus verschillende vormen aannemen voor verschillende subgroepen in de bevolking.

Verder toont twintig jaar onderzoek op basis van panelgegevens aan dat de mobiliteit in en uit (inkomens)armoede veel groter is dan in het 'alledaagse' denken over de 'arme' wordt aangenomen (Bane en Ellwood 1986; Dewilde en Levecque 2002). De meeste personen en gezinnen die op een bepaald moment onder de armoedelijn terechtkomen, bevinden zich daar slechts korte tijd. Anderen bewegen zich herhaaldelijk in en uit armoede, terwijl slechts een minderheid van de mensen die ooit met armoede in aanraking komt, zich gedurende een lange periode in deze situatie bevindt. De verschuiving van de aandacht van cross-sectionele naar longitudinale indicatoren leidde ertoe dat de gevolgde armoedetrajecten een belangrijke plaats op de onderzoeksagenda verwierven.

Hoewel ook de longitudinale dimensie impliciet aan bod komt, in die zin dat we op zoek gaan naar een armoedemaat die over de tijd heen vergelijkbaar blijft, spitsen we ons in deze bijdrage voornamelijk toe op de multi-aspectualiteit van het concept armoede.

1.2. ARMOEDE GEMETEN

Wat de meting van het sociale en multidimensionele concept armoede betreft, is de overeenstemming heel wat minder groot. De belangrijkste tegenstelling is wellicht deze tussen de aanhangers van een directe versus een indirecte meting (Ringens

1988). In het eerste geval wordt armoede direct vastgesteld op basis van informatie over de levensstandaard of het consumptieniveau. In het tweede geval wordt armoede indirect gemeten op basis van de middelen – meestal het inkomen – waarover gezinnen of personen beschikken en waarmee ze een bepaalde levensstandaard kunnen verwerven. De discussie tussen de aanhangers van de directe versus de indirecte benadering werd bovendien verder aangewakkerd door de terugkerende vaststelling dat de ene of de andere methode andere bevolkingsgroepen als ‘arm’ classificeert (zie ondermeer Kangas en Ritakallio 1998; Whelan, Layte en Maître 2002). Hoewel de ‘*mismatch*’ tussen de verschillende armoedematen vaak wordt gebruikt als argument ter verdediging of verwerping van de ene of de andere benadering, werden in de loop der jaren verschillende verklaringen aangereikt.

Een eerste verklaring houdt verband met de manier waarop het beschikbare inkomen over het algemeen wordt gemeten. Vaak wordt geen rekening gehouden met componenten zoals spaargeld, inkomen uit kapitaal, niet-officiële inkomsten, schenkingen en leningen, schulden of thuisproductie (Piachaud 1987). Vanuit comparatief perspectief zouden indirecte maten bovendien rekening moeten houden met prijsverschillen tussen regio’s en landen en mogelijke verschillen in equivalentieschalen, alsook met verschillen inzake de toegang tot sociale uitkeringen en sociale voorzieningen (Kohl 1996; Minkman en van Praag 1997). Zo stelden we in eerder vergelijkend onderzoek (Dewilde 2004a) voor België en Groot-Brittannië vast dat, hoewel het aantal inkomensarmen fors hoger ligt in Groot-Brittannië, het aantal personen dat met één of andere vorm van deprivatie wordt geconfronteerd, vrij gelijklopend is. Dit hangt mogelijk samen met het feit dat, hoewel de inkomensondersteuning in Groot-Brittannië op een lager niveau ligt dan in België, de Britse armen op heel wat bijkomende en gerichte voordelen kunnen rekenen. Wegens de praktische moeilijkheden die met de operationalisering van dergelijke *in kind benefits* gepaard gaan, wordt de monetaire waarde ervan echter zelden in de inkomensberekening opgenomen.

Ook de manier waarop in het internationaal vergelijkend onderzoek de inkomensarmen worden geïdentificeerd, met name op basis van de relatieve inkomensarmodelijn, kan tot een vertekening van de resultaten leiden. Het is een welbekend feit dat de omvang van de inkomensarme bevolking in een bepaald land niet enkel afhankelijk is van het gemiddelde of het mediane inkomen, maar ook van de inkomensverdeling. Het is dan ook onduidelijk in welke mate het deel van de bevolking dat als ‘inkomensarm’ wordt geïdentificeerd, werkelijk cross-nationaal vergelijkbaar is. Niettemin blijft deze methode vanuit internationaal vergelijkend perspectief te verkiezen boven alternatieve werkwijzen, zoals het wettelijke minimum, de budgetmethode of de subjectieve methode.

Verder kunnen institutionele factoren ertoe bijdragen dat de *mismatch* tussen inkomensarmoede en deprivatie in bepaalde landen of voor bepaalde bevolkingsgroepen hoger is dan voor andere landen of bevolkingsgroepen. Zo stellen Whelan en collega’s (Layte et al. 2001a; Layte et al. 2001b; Whelan et al. 2001) in een reeks publica-

ties gebaseerd op het ECHP vast dat de mate van overlapping tussen hun *Current Life-Style Deprivation*-index (4) en inkomensarmoede sterker is in de armere Europese landen (EU-15). Dit resultaat is in overeenstemming met de verwachtingen die we kunnen afleiden uit het vergelijkend onderzoek van de verschillende modellen van welvaartsstaat en de mate waarin deze een zeker niveau van 'decommodificatie' of 'marktonafhankelijkheid' garanderen. De gevolgde redenering is dat in landen met een minder sterk uitgebouwde welvaartsstaat de inkomensfluctuaties groter zijn en aldus vaker resulteren in een duidelijk waarneembare verbetering of verslechtering van de concrete levensomstandigheden. In landen waar de welvaartsstaat daarentegen in een grotere mate van *income smoothing* voorziet, is het huidige inkomen een minder goede indicator van de concrete levensomstandigheden.

Vervolgens variëren de middelen en behoeften over de levensloop en zijn de middelen en behoeften op een bepaald moment in de tijd deels afhankelijk van de vroegere levensloopervaringen (Dewilde 2003). Zo stelden we in bovengenaamd onderzoek voor België en Groot-Brittannië (Dewilde 2004b) vast dat, hoewel de oudere bevolkingsgroepen vaker moeten rondkomen met een bescheiden inkomen en dus ook vaker met zowel cross-sectionele als persistente inkomensarmoede af te rekenen hebben, deze leeftijdsgroepen veel minder vaak worden geconfronteerd met kortdurende of langdurende deprivatie op andere domeinen. We kunnen dit verschil allicht in verband brengen met de specifieke positie van de ouderen op de huisvestingsmarkt. De meerderheid van de bejaarden in België en Groot-Brittannië beschikt immers over een eigen woning waarvan de hypotheek volledig is afbetaald. Ook Muffels en Fouarge (2004) vinden op basis van de ECHP-data dat de deprivatiescore afneemt met de leeftijd van het gezinshoofd, wat ze eveneens in verband brengen met het feit dat de meeste ouderen over de loop van hun leven heel wat middelen accumuleerden, waarvan het bezit van een eigen woning een cruciaal onderdeel vormt. Verder vinden ook Cappellari en Jenkins (2004) voor Groot-Brittannië en Saunders en Adelman (2004) voor Australië en Groot-Brittannië dat de mate van deprivatie van de oudere huishoudens lager is dan verwacht op basis van hun inkomenssituatie. Andere mogelijke verklaringen voor dit resultaat zijn dat ouderen over de loop van hun leven hebben geleerd hoe ze de beschikbare middelen beter kunnen beheren (leereffect of leeftijdseffect), dat de oudere bevolkingsgroepen zijn opgegroeid in een tijdperk waarin men met minder tevreden was (cohort-effect), dat de gebruikte equivalentieschaal de behoeften van de oudere bevolkingsgroepen minder goed weerspiegelt en aldus hun equivalent inkomen naar beneden toe vertekent (Saunders en Adelman 2004) en dat de in de deprivatiemaat opgenomen indicatoren minder geschikt zijn om de mate van deprivatie bij bejaarden te vatten.

(4) De *CLSD*-index bestaat uit items die verwijzen naar twee dimensies: *basic life-style deprivation* (op basis van indicatoren zoals het zich niet kunnen veroorloven van bepaalde 'basisbehoeften' zoals het eten van vlees, vis of kip om de twee dagen of het kopen van nieuwe kledij, eerder dan tweedehandse, alsook betalingsmoeilijkheden) en *secondary life-style deprivation* (op basis van indicatoren die naar minder essentiële goederen verwijzen, zoals een auto, televisie, video, vaatwasser of tweede woning).

Ten slotte speelt ook de tijdsdimensie een rol: zo blijkt dat de correlatie tussen inkomen en levensstijldeprivatie toeneemt naarmate mensen langer inkomensarm zijn (Jeandier en Kop 1998; Whelan, Layte en Maître 2002). Inkomensdynamieken en deprivatiedynamieken hoeven dus niet noodzakelijk samen te vallen. Zo zal een persoon die werkloos wordt, een hogere kans op inkomensarmoede lopen. Dit betekent evenwel niet dat dit eventueel tijdelijke inkomensstekort zich onmiddellijk vertaalt in een duidelijk meetbare achteruitgang van de levensomstandigheden. De meeste mensen beschikken over enige reserves waarmee dringende noden worden opgevangen; verder is ook de levensduur van de meeste goederen vrij lang. Ook het omgekeerde kan waar zijn. Iemand die langdurig werkloos is geweest, maar op een bepaald moment toch aan de slag kan, zal misschien niet langer inkomensarm zijn. Er gaat evenwel een langere tijdsperiode overheen vooraleer deze inkomensverbetering zich zal vertalen in een duidelijke vooruitgang van de 'objectief' waarneembare levensomstandigheden. Zo vragen bijvoorbeeld verbeteringen inzake de huisvestingssituatie vaak zware financiële inspanningen. Ook voor wie problematische schulden met zich meesleept, lijkt het waarschijnlijk dat de beschikbare middelen na een uittrede uit inkomensarmoede nog lange tijd beperkt blijven.

Op basis van dit literatuuroverzicht besluiten we dat de discussie over de directe versus de indirecte meting van armoede achterhaald is. Als armoede een multiaspectueel fenomeen is, dan moeten we de verschillende aspecten ervan in rekening brengen bij de meting. Het beschouwen van zowel inkomens- als deprivatie-indicatoren is niet zo vreemd. Heel wat zogenaamde 'niet-monetaire' indicatoren die in de meting van deprivatie worden opgenomen, bevatten immers een monetaire component (bijvoorbeeld zich geen jaarlijkse vakantie kunnen veroorloven) (Atkinson et al. 2002). Het debat omtrent de meting van *resources* (inkomen) versus *outcomes* (levensomstandigheden) is ook vanuit een dynamisch perspectief een misvatting, gezien beide 'vormen' van armoede kunnen worden beschouwd als het directe of indirecte gevolg van verschillende soorten *life events*, verbonden met veranderingen in gezinsstructuren en arbeidsmarktveranderingen.

1.3. HET BELANG VAN DE INSTITUTIONELE CONTEXT

Zoals aangegeven in de inleiding proberen we in deze bijdrage een antwoord te formuleren op de vraag of de structuur van ons multidimensionele armoedeconcept vergelijkbaar is tussen de Europese landen. Het concept 'welvaartsregime' vormt hierbij een belangrijk heuristisch instrument. Het internationaal vergelijkend onderzoek naar de welvaartsstaat immers in belangrijke mate steunt op de classificatie van landen volgens verschillende indicatoren en de hieruit volgende identificatie van ideaaltypes.

Anno 2005 vertrekken de meeste auteurs nog steeds van de welvaartsstaattypologie - of een of andere aangepaste versie ervan - zoals geformuleerd door Esping-Andersen in zijn invloedrijke publicatie *The Three Worlds of Welfare Capitalism* (1990). Vanuit de vaststelling dat een benadering alleen gebaseerd op het niveau van de

sociale uitgaven ontoereikend is, werkte hij een alternatieve typologie uit gebaseerd op drie dimensies: de relatie tussen de markt en de staat in het leveren van welzijn, de effecten van de welvaartsstaat op de sociale stratificatie en de kwaliteit van de sociale rechten. Wat betreft deze laatste dimensie staat het niveau van decommodificatie of marktonafhankelijkheid centraal. Op basis van de cross-nationale variatie op deze drie indicatoren onderscheidt Esping-Andersen zijn bekende *worlds of welfare*: het sociaal-democratische, het liberale en het conservatief-corporatistische welvaartsregime.

De sociaal-democratische welvaartsstaat wordt gekenmerkt door universele sociale rechten, een uitgebreide bescherming tegen sociale risico's en genereuze uitkeringen. De staat streeft naar een volledige tewerkstelling en voorziet tevens in de sociale voorzieningen om dit mogelijk te maken. Het resultaat is een hoog niveau van decommodificatie. We vinden dit model terug in de Scandinavische landen. De liberale welvaartsstaat is residueel van aard: de universele uitkeringen zijn laag en de voorkeur gaat uit naar middenengetoetste sociale bijstand. Marktoplossingen voor sociale risico's worden aangemoedigd zodat het resulterende niveau van decommodificatie laag is. We vinden dit model terug in de Angelsaksische landen. De conservatief-corporatistische welvaartsstaat kent een gemiddeld niveau van marktonafhankelijkheid. De differentiatie van sociale rechten naargelang van klasse en status is kenmerkend voor dit model, samen met een voorkeur voor het traditionele kostwinnersgezin. Dit model is volgens Esping-Andersen dominant in de meeste Continentaal-Europese landen.

De 'drie werelden'-typologie bracht een storm van reacties teweeg. In de literatuur treffen we dan ook een overvloed aan inhoudelijke kritieken, empirische toetsen en alternatieve typologieën aan. Deze kritieken hebben ondermeer betrekking op de manier waarop Esping-Andersen het decommodificatiebegrip operationaliseert (zie ondermeer Castles en Mitchell 1993; Bonoli 1997), de plaats van het gezin en de vrouw in het welvaartsregime (zie ondermeer Sainsbury 1994; O'Connor 1996; Orloff 1996) en de identificatie van alternatieve clusters (zie bijvoorbeeld Ferrera 1996).

Zonder uitgebreid op deze kritieken in te gaan kunnen we stellen dat wat de landen van de Europese Unie betreft, de meeste auteurs besluiten dat de Zuid-Europese landen - Italië, Griekenland, Spanje en Portugal - in een aparte cluster thuishoren (zie ondermeer Ferrera 1996; Bonoli 1997; Andreotti et al. 2001). Deze 'rudimentaire' welvaartsstaten worden gekenmerkt door een zwak ontwikkeld en residueel systeem van welvaartsstaatvoorzieningen, waarbij men ervan uitgaat dat de niet-beschermde risico's worden opgevangen door het gezin. Het systeem van inkomensondersteuning is sterk gefragmenteerd en corporatistisch: bepaalde groepen worden systematisch bevoordeeld, terwijl andere volledig uit de boot vallen. Daarboven resulteren cliëntelisme en persoonlijke netwerken in een selectieve toekenning van uitkeringen.

De meeste auteurs waarschuwen voor een ondoordacht gebruik van bovenstaande typologie: in nogal wat landen wijkt de institutionele opmaak in meer of mindere mate af van het ideaaltypische regime, en er bestaan bijgevolg belangrijke verschillen tussen de landen behorende tot eenzelfde regimecluster. Verschillende landen worden in verschillende publicaties dan ook bij een ander regimetype ingedeeld. Zo wordt Nederland soms beschouwd als sociaal-democratisch, terwijl dit land in de oorspronkelijke typologie een conservatief-corporatistische welvaartsstaat is. Hetzelfde geldt voor Italië, dat vaak wordt beschouwd als een 'modernere' variant van de Mediterrane welvaartsstaat en aldus wordt ingedeeld bij de continentale landen. Ook Ierland vormt een twijfelgeval: hoewel het sociaal beleid alle kenmerken vertoont van een liberale welvaartsstaat, vindt dit land op basis van zijn sterk familialisistische karakter ook aansluiting bij de Zuid-Europese welvaartsstaten.

Het onderzoek naar het verband tussen het welvaartsregime en de mate van levensstijldeprivatie is vooralsnog beperkt. In een recente studie vinden Muffels en Fouarge (2004) op basis van de ECHP-gegevens dat wat betreft het gemiddelde deprivatieniveau de vertrouwde rangorde geldt: de mate van deprivatie is het laagst in de sociaal-democratische welvaartsstaten en het hoogst in de Zuiderse landen. De overige landen nemen een tussenpositie in, waarbij de conservatief-corporatistische welvaartsstaten het over het algemeen iets beter doen dan de liberale landen. Wat betreft de spreiding komen de auteurs evenwel tot raadselachtigere resultaten. Ondanks het intuïtieve aanvoelen dat indicatoren van levensstijldeprivatie een beter beeld geven van de levensomstandigheden op langere termijn en aldus vrij stabiel zijn, vinden de auteurs dat de mate van 'deprivatie-ongelijkheid' over het algemeen dubbel zo hoog is in vergelijking met de inkomensongelijkheid. Dit is vooral in de sociaal-democratische landen het geval, waar de mate van deprivatie-ongelijkheid het grootst is. In de Zuid-Europese welvaartsstaten daarentegen is de mate van deprivatie-ongelijkheid slechts een weinig hoger dan de mate van inkomensongelijkheid. Een beleid gericht op het streven naar een grotere mate van inkomensgelijkheid vertaalt zich dus niet automatisch in meer gelijkheid op de andere levensdomeinen. De auteurs besluiten dan ook dat "*The concepts of income and resources deprivation are clearly associated but instead of being substitutes they have to be considered as complementary, each focusing on different dimensions of the lifestyles of people in society. It is for that reason that the performance of regimes in tackling income poverty turns out to be rather different from their performance in tackling resources deprivation, though there remains a clear association between the two*" (Muffels en Fouarge 2004: 322).

2. VAN CONCEPT NAAR MEETMODEL

De operationalisering van een multi-aspectuele armoedemaat stelt de onderzoeker voor verschillende inhoudelijke en methodologische keuzes (De Keulenaer 2000; Dewilde en De Keulenaer 2003). Deze keuzes houden verband met de selectie van de gegevens, het bepalen van de levensdomeinen waarop een dergelijke maat

betrekking heeft, de selectie van de indicatoren per domein en het bepalen van een methode om het relatieve belang van de indicatoren in het meetmodel te evalueren. Deze keuzes beïnvloeden uiteraard het eindresultaat. We proberen de verschillende stappen in het beslissingsproces dan ook zo goed mogelijk in kaart te brengen. De geselecteerde domeinen en indicatoren worden voorgesteld in Tabel 1. Gezien de institutionele verschillen tussen de Europese welvaartsstaten, gaan we niet a priori uit van de veronderstelling dat de structuur van het geschatte latente-lassenmodel identiek is voor alle bestudeerde landen.

Een eerste stap in de opbouw van een multi-aspectuele armoedemaat betreft de keuze van een geschikte gegevensbank. Zoals we in de inleiding stelden, maken we gebruik van het ECHP. Hoewel sommige indicatoren vrij rudimentair zijn, blijft, tot de gegevens van de nieuwe *Statistics on Income and Living Conditions (SILC)* vrij beschikbaar worden het ECHP de belangrijkste grootschalige en vergelijkbare gegevensbank die betrekking heeft op verschillende levensdomeinen en de mogelijkheid biedt om een reeks niet-monetaire armoede-indicatoren te construeren.

In een tweede fase bepalen we de relevante levensdomeinen. Vanuit een dynamisch perspectief bekeken fungeren variabelen inzake opleiding en arbeidsmarktparticipatie als determinanten van armoede, eerder dan als indicatoren. Deze variabelen horen dan ook niet thuis in de armoedemaat zelf. Ook wat betreft de opname van indicatoren die de mate van 'sociaal kapitaal' meten, zijn de meningen verdeeld. Sommige auteurs stellen dat de opname van 'niet-materiële' indicatoren leidt tot een vervaging van de betekenis van het armoedeconcept (zie ondermeer Whelan 1993), terwijl anderen behalve materiële ook sociale indicatoren in de meting van armoede opnemen, zoals bijvoorbeeld de contacten met de bureaus of het lidmaatschap van sociale of culturele verenigingen (Muffels en Fouarge 2004). Uit ander onderzoek blijkt evenwel dat de beschikbare indicatoren rond sociale relaties niet zijn verbonden met armoede en bovendien cross-nationaal sterk variëren (Gallie 1999). We stellen dan ook voor om de analyse te beperken tot de domeinen huisvesting, woonomgeving, inkomen, betalingsproblemen en de 'klassieke' deprivatie-indicatoren (bijvoorbeeld, het zich niet kunnen veroorloven om nieuwe kledij te kopen, eerder dan tweedehandse).

TABEL 1: GESELECTEERDE INDICATOREN VAN ARMOEDE/DEPRIVATIE IN HET ECHP

Indicator	Definitie
HUISVESTING	
Basiscomfort	Ontbreken van bad/douche of toilet met waterspoeling binnenshuis
Geen doeltreffende verwarming	Moelijk te verwarmen, geen doeltreffende verwarming
Huisvestingsproblemen	De woning vertoont twee of meer van de volgende gebreken: lekkend dak; schimmels, vochtige muren, plafonds of vloeren; rottend houtwerk
Gebrek aan ruimte (objectief)*	Minder dan één kamer (excl. badkamer, keuken, toilet,...) per persoon
Gebrek aan ruimte (subjectief)	Te weinig kamers, onvoldoende ruimte
WOONOMGEVING	
Lawaaihinder	Burengerucht of straatlawaai, andere lawaaihinder van buitenaf
Pollutie	Pollutie, reukhinder van buitenaf door verkeer of industrie
Vandalisme of criminaliteit	Vandalisme of criminaliteit
FINANCIËLE PROBLEMEN	
Inkomensarmoede**	Het gestandaardiseerd maandelijks beschikbaar huishoudinkomen is lager dan 60% van het mediane inkomen in de bevolking
Moelijk om rond te komen	Het huishouden kan slechts moeilijk tot zeer moeilijk de eindjes aan elkaar knopen
Betalingsproblemen (excl. huisvesting)	De afbetalingen voor huurkopen of leningen (excl. huisvesting) vormen min of meer een last, of een zware last
Betalingsproblemen (huisvesting)	Het huishouden is gedurende de voorbije twaalf maanden ooit niet in staat geweest de huishuur/hypotheek op tijd te betalen
Deprivatie 'grote' aankopen	Het huishouden kan zich de volgende 'grote' aankopen niet veroorloven: jaarlijks een week op vakantie gaan én versleten meubels vervangen
Deprivatie 'kleine' aankopen	Het huishouden kan zich ten minste twee van de volgende 'kleine' aankopen niet veroorloven: de woning voldoende warm houden; nieuwe kledij kopen, eerder dan tweedehandse; om de twee dagen vlees, kip of vis eten, indien gewenst; minstens eenmaal per maand vrienden of familie ontvangen voor een drankje of een etentje

* Voor alleenstaanden wordt als grens 'één kamer of minder' gehanteerd, omdat anders alle alleenstaanden per definitie 'goed' scoren op deze indicator. Voor de huishoudens bestaande uit zes of meer personen is deze indicator minder accuraat. Om redenen van anonimiteit werd in een aantal landen voor de vraag naar het aantal kamers *top coding* toegepast (6+ kamers). Voor de berekening van de objectieve ruimte-indicator pasten we deze *top coding* ook toe op het aantal huishoudleden. Deze *top coding* resulteert allicht in een onderschatting van de ruimteproblemen voor de grote huishoudens.

** Schatting van het huidige totaal beschikbaar huishoudinkomen door het gezinshoofd, met uitzondering van Ierland, waarvoor we ons baseren op het berekende inkomen gedurende het voorbije kalenderjaar.

Een derde belangrijke stap betreft de selectie van de indicatoren per domein. Verschillende overwegingen spelen hierbij een rol. Een eerste keuze betreft de opname van objectieve versus subjectieve indicatoren, of beide. Objectieve indicatoren maken abstractie van de persoonlijke ervaring en hebben dan ook het voordeel dat de betekenis ervan duidelijk is. Anderzijds leidt de opname van subjectieve indicatoren tot een betere weergave van de alledaagse realiteit van sociale uitsluiting en armoede (Cheli en Lemmi 1995). In dit artikel maken we dan ook gebruik van zowel objectieve als subjectieve indicatoren.

Ten tweede moeten de geselecteerde indicatoren in de mate van het mogelijke cultuurvrij zijn, in die zin dat de betekenis ervan ongeveer gelijk is voor de verschillende sociale en regionale groepen die in de analyse worden betrokken. De cultuurvrijheid van indicatoren moet ook over de tijd heen zoveel mogelijk gewaarborgd zijn, in die zin dat de betekenis of het belang ervan niet al te veel wijzigen onder invloed van economische of technologische ontwikkelingen.

De geselecteerde indicatoren moeten verder, voor zover we dit op basis van het gezond verstand kunnen bepalen, 'armoedegevoelig' zijn. Dit wil zeggen dat ze zoveel mogelijk moeten verwijzen naar opgelegde beperkingen eerder dan naar preferenties. De geselecteerde indicatoren moeten met andere woorden voldoende differentiërende kracht hebben aan de onderkant van de bevolkingsverdeling.

Een laatste aandachtspunt ten slotte betreft het aanduiden van een breuklijn voor elke indicator, een 'kritisch' punt dat aangeeft vanaf wanneer we een huishouden of individu als achtergesteld beschouwen. We beschouwen dergelijke breuklijnen als relatief, omdat ze worden gedefinieerd in relatie tot de algemeen aanvaarde levensstandaard in de bevolking en in die zin kunnen worden aangepast aan veranderingen over de tijd. In de praktijk is het identificeren van dergelijke breuklijnen niet zo eenduidig. De meeste onderzoekers baseren hun oordeel op een soort '*common sense*' intuïtief aanvoelen, gebaseerd op hun eigen ervaring van de 'alledaagse' realiteit. Bovendien worden de gebruikte breuklijnen in grote mate vastgelegd door de vraagstelling. De meeste surveys werken immers met gestandaardiseerde vragenlijsten en vooraf bepaalde antwoordcategorieën. In die zin kunnen we de breuklijnen gehanteerd in dit onderzoek beschouwen als 'sociaal geconstrueerd', gebaseerd op het gezond verstand van de opstellers van de vragenlijst.

Na het afbakenen van een set van indicatoren rijst de vraag naar de meest geschikte aggregatiemethode om tot een multi-aspectuele armoedemaat te komen. De in de literatuur gangbare methoden variëren van de eenvoudige optelling van de scores op de verschillende indicatoren/domeinen tot het bepalen van gewichten voor elk domein/indicator. Ook voor het bepalen van deze gewichten kunnen verschillende procedures worden gevolgd. Zo zou men de evaluatie van de gewichten kunnen toevertrouwen aan een panel van experts, bestaande uit (sociale) wetenschappers, beleidsmensen en/of mensen die in armoede leven. Vaak wordt ook gebruik gemaakt van de beschikbare informatie in de steekproef. Zo tellen Mack en Lansley

(1985) enkel deze indicatoren op die door de meerderheid van de respondenten als 'noodzakelijk' worden beschouwd en ook effectief in hun bezit zijn. Een variant op deze benadering vinden we ondermeer bij Halleröd (1996), die voor elke relevante referentiegroep een set van gewichten bepaalt op basis van het percentage respondenten dat de verschillende items als 'noodzakelijk' beschouwt. Ook Muffels (1993) werkt de idee van referentiegroepen verder uit, maar hij vertrekt voor het bepalen van de gewichten van de proportie 'have' en 'have nots' in de referentiegroep van de respondent.

Beide benaderingen kampen evenwel met conceptuele en methodologische problemen. Zo gaat men er ten eerste van uit dat de geselecteerde indicatoren hetzelfde onderliggende concept 'armoede' meten. Ten tweede veronderstelt men dat de geselecteerde indicatoren perfecte maten van armoede zijn; de mogelijke aanwezigheid van meetfouten wordt genegeerd. Deze problemen kunnen worden opgelost door gebruik te maken van een latente-variabelenbenadering.

Een populaire methode is de klassieke factoranalyse, een techniek die wordt gebruikt om latente, niet manifest waarneembare structuren op te sporen, vertrekkende van de associaties tussen de indicatoren. Het probleem met deze benadering is evenwel dat de indicatoren in principe tot het interval- of ratiomeetniveau moeten behoren en dat de gevonden factoren lineair moeten zijn. Met uitzondering van het inkomen zijn de meeste variabelen die in aanmerking komen voor de opbouw van een multi-aspectuele armoedemaat, van categorische aard. Daarom maken we in dit artikel gebruik van een latente-klassenmeetmodel.

We kunnen latente-klassenanalyse omschrijven als de 'categorische equivalent' van factoranalyse, waarbij de onderzoeker op zoek gaat naar een onderliggende, latente structuur die de relaties tussen de geobserveerde variabelen 'verklaart'. We opteren ervoor om, naar analogie met een 'tweede-orde'-factoranalyse, een latente-klassenanalyse in twee stappen uit te voeren. In een eerste stap worden de indicatoren op een bepaald domein, bijvoorbeeld huisvesting, gerelateerd aan een onderliggende latente variabele 'deprivatie op het domein huisvesting'. In de tweede stap gaan we na of we bijkomend een tweede-orde latente variabele kunnen identificeren: is de deprivatie op de verschillende domeinen verbonden met een onderliggend, latent concept dat verwijst naar 'armoede' of 'deprivatie'? Het latente-klassenmodel kan in dit geval worden beschouwd als een meetmodel. Hierbij geven de relaties tussen het latente concept en de indicatoren/domeinen een indicatie van het gewicht van de verschillende indicatoren/domeinen.

Het gebruik van een latente-klassenmeetmodel heeft verschillende voordelen. In de eerste plaats is latente-klassenanalyse een categorische benadering, geschikt voor de analyse van discrete variabelen. Ten tweede stelt het model ons in staat om, op basis van een evaluatie van de 'goodness of fit' van het model, de 'beste' indicatoren van armoede/deprivatie uit de pool van beschikbare indicatoren te selecteren. Ten derde wordt de multi-aspectualiteit van de gegevens ten volle benut. Zo is het op

basis van het voorgestelde meetinstrument mogelijk dat armoede zich op verschillende manieren en in verschillende vormen manifesteert voor verschillende bevolkingsgroepen of voor eenzelfde individu op verschillende punten in de tijd. Verder wordt ook de aanwezigheid van meervoudige deprivatie, eerder dan van een 'negatieve' score op één enkele indicator, in rekening gebracht. Verder biedt het latente-klassenmodel de mogelijkheid om formeel te toetsen of de structuur van het latente-armoedeconcept vergelijkbaar is voor verschillende bevolkingsgroepen, landen, regio's of tijdstippen. Ten slotte kunnen we voor elk individu zijn of haar latente-klassenscore berekenen, zodat we de omvang en de sociale verdeling van de 'arme' bevolking kunnen bestuderen.

3. DATA

Zoals vermeld in de inleiding is het ECHP (1994-2001) een huishoudenpanel. Dit betekent dat een initiële steekproef van huishoudens op regelmatige tijdstippen – in dit geval jaarlijks – opnieuw wordt geïnterviewd. Op die manier wordt een prospectieve gegevensbank gecreëerd. Zowel het huishouden als de volwassen huishoudleden worden aan de hand van gestandaardiseerde vragenlijsten ondervraagd over verschillende levensdomeinen. De steekproef van huishoudens en individuen is representatief voor de bevolking in de deelnemende landen.

Omwille van veranderingen inzake de deelnemende landen/panelstudies en wijzigingen in de vragenlijst zijn onze analyses beperkt tot de jaren 1996-2001 (golf3-golf8). De geselecteerde indicatoren zijn beschikbaar voor de volgende twaalf landen: België (B), Denemarken (DN), Griekenland (EL) (5), Spanje (E), Frankrijk (F), Ierland (IRL), Italië (I), Nederland (NL), Oostenrijk (A), Portugal (P), Finland (FIN) (6) en het Verenigd Koninkrijk (UK) (7).

De cross-nationale vergelijkbaarheid van (longitudinale) steekproeven is afhankelijk van de nauwkeurigheid, de betrouwbaarheid en de vergelijkbaarheid van de steekproefschattingen. Twee factoren zijn hierbij van doorslaggevend belang: het steekproefdesign en de omvang van de steekproef. Cross-nationale vergelijking tussen de deelnemende landen wordt in het ECHP mogelijk gemaakt via een gestandaardiseerd design en gemeenschappelijke procedures inzake dataverzameling en -verwerking. De nationale steekproeven worden hierbij centraal gecoördineerd en ondersteund door EUROSTAT (EUROSTAT 2003).

(5) Omwille van vermoedelijke fouten in de *UDB* beperkt tot 1997-2001.

(6) Omwille van vermoedelijke fouten in de *UDB* beperkt tot 1996-1997.

(7) Omwille van vermoedelijke fouten in de *BHPS*-data opgenomen in de *UDB*, maken we in dit artikel gebruik van de oorspronkelijke *BHPS*-gegevens waarover we uit vorig onderzoek beschikken (beperkt tot de periode 1996-1999).

Een eerste factor die mogelijk de cross-nationale vergelijkbaarheid in het gedrang brengt, hangt samen met de mate waarin de nationale vragenlijsten werden geharmoniseerd (Ditch et al. 1998). Hoewel de blauwdruk van de vragenlijsten centraal werd ontworpen, zijn nationale aanpassingen toegelaten. Deze aanpassingen kunnen samenhangen met verschillen in nationale systemen, maar ook met het feit dat voor een aantal landen de reeds bestaande huishoudenpanels, met mogelijk afwijkende procedures inzake dataverzameling en -verwerking, in het ECHP werden geïncorporeerd. Verder resulteerde de constructie van een *Longitudinal Users' Database (UDB)* in een sterk gestandaardiseerd bestand, met ogenschijnlijk weinig nationale verschillen. Het is evenwel niet denkbeeldig dat belangrijke nationale verschillen 'weggestandaardiseerd' zijn.

Een tweede factor die mogelijk de kwaliteit van de gegevens en de cross-nationale vergelijkbaarheid van het ECHP in het gedrang brengt, hangt samen met de verschillende cross-sectionele en longitudinale responscijfers. Hoewel de algemene respons in de eerste golf meer dan 70% bedroeg, zijn de nationale verschillen vrij groot, van meer dan 85% in Griekenland, Italië en Portugal tot minder dan 50% in Duitsland en Luxemburg (EUROSTAT 2000). Dit is mogelijk een probleem, vooral voor deze landen met een eerder kleine steekproefomvang. De steekproefschattingen zijn bovendien vertekend naarmate de non-respons niet toevallig is. Het probleem van de selectieve non-respons weegt sterker door in longitudinale studies: elke nieuwe golf gaat immers gepaard met een bijkomende uitval. Uit onderzoek naar de uitval tussen golf1 en golf5 blijkt evenwel dat wat inkomensarmoede betreft deze attritie geen grote problemen creëert. Zo besluit Watson (2003: 361) dat *'even in the absence of compensating attrition weights, attrition has only a minor impact on the estimates of two key social exclusion indicators: the poverty rate and the quintile income share ratio (S80/20). The results indicate that fears that attrition has undermined the representativeness of the ECHP samples in later waves of the survey are largely unfounded'*.

4. METHODE

In deze bijdrage meten we armoede aan de hand van een latente-klassenbenadering. Op die manier houden we rekening met de discrete aard van de beschikbare indicatoren, de multidimensionaliteit van de gegevens en de mogelijke aanwezigheid van meetfouten. In een eerste stap gaan we na of de in Tabel 1 geselecteerde indicatoren op elk domein van armoede ook daadwerkelijk hetzelfde onderliggende concept meten. In een tweede fase evalueren we vervolgens of we, uitgaande van de latente-klasse scores op de afzonderlijke domeinen, een 'tweede-orde' latent concept kunnen identificeren, dat we 'multi-aspectuele armoede' noemen.

Voor het uitvoeren van onze analyses maken we gebruik van het programma *LEM* (*A General Program for the Analysis of Categorical Data*), ontwikkeld door Jeroen Vermunt (1997), Universiteit Tilburg (8). *LEM* vertrekt van de geobserveerde frequentietabel als input. Voor het omzetten van de *SAS*-frequenties naar het gewenste inputformaat doen we een beroep op de *SAS2LEM*-macro, geschreven door Istvan Hajnal, Katholieke Universiteit Leuven (9).

4.1. HET LATENTE-KLASSENMODEL

Latente-klassenanalyse wordt vaak omschreven als de categorische equivalent van factoranalyse, waarbij de onderzoeker op zoek gaat naar een onderliggende, 'latente' of niet-geobserveerde structuur die de relaties tussen de 'manifeste' of geobserveerde indicatoren verklaart (McCutcheon 1987). In principe behoren zowel de latente als de manifeste variabelen tot het nominale meetniveau. De 'latente klassen' worden gevormd door de categorieën van de latente variabele. Hoewel de manifeste variabelen fungeren als indicatoren van het latente concept, zijn deze indicatoren zelden perfect. Met andere woorden, het behoren tot een bepaalde latente klasse heeft een invloed op de scores op de manifeste variabelen, maar deze invloed is probabilistisch. Op deze manier houden we binnen het latente-klassenmodel rekening met meetfouten (Hagenaars 1990).

Het latente-klassenmodel is gebaseerd op de fundamentele veronderstelling van *local independence* (McCutcheon 1987; Hagenaars 1993): de score op elk van de manifeste indicatoren wordt slechts beïnvloed door de latente variabele en niet door de scores op de andere indicatoren. Er bestaan met andere woorden geen directe relaties tussen de geobserveerde variabelen. Er mogen dan wel associaties bestaan tussen de geobserveerde variabelen, deze associaties verdwijnen wanneer de latente variabele constant wordt gehouden.

Lazarsfeld formuleerde het latente-klassenmodel oorspronkelijk in termen van de conditionele probabiliteiten (McCutcheon 2002):

$$\pi_{ijklt}^{ABCDX} = \pi_t^X \pi_{it}^{\bar{A}X} \pi_{jt}^{\bar{B}X} \pi_{kt}^{\bar{C}X} \pi_{lt}^{\bar{D}X}$$

In dit model is de latente-klassenprobabiliteit

$$\pi_t^X$$

(8) <http://www.uvt.nl/faculteiten/fsw/organisatie/departementen/mto/software2.html>.

(9) <http://www.kuleuven.ac.be/sociologie/onderzoek/afddata/softwaredata.html>.

de probabiteit dat een toevallig geselecteerde observatie in de steekproef tot de latente klasse t behoort, en dus, een maat voor de omvang van de latente klasse t . De conditionele probabiteiten, bijvoorbeeld

$$\pi_{it} \overline{AX}$$

zijn de probabiteiten dat een lid van latente klasse t tot een bepaalde categorie van een geobserveerde indicator behoort. Net als in factoranalyse wordt de betekenis van de latente variabele afgeleid uit de relaties tussen de latente en de manifeste variabelen.

4.2. MODELSCHATTING EN GOODNESS OF FIT

De parameters van het latente-klassenmodel worden geschat door middel van een iteratieve procedure gebaseerd op het *maximum likelihood*-principe. Om te bepalen of het gespecificeerde model de gegevens goed weergeeft - algemeen aangeduid als de '*goodness of fit*' van het model - worden de geschatte verwachte frequenties vergeleken met de geobserveerde frequentietabel. Het resultaat van deze vergelijking wordt samengevat in de teststatistiek L^2 (*log-likelihood ratio chi-square*). Omdat bij het *fitten* van het model als nulhypothese wordt gesteld dat er geen verschil is tussen de geobserveerde tabel en de geschatte verwachte frequenties op basis van het gepostuleerde model, is het 'klassieke' gebruik van statistische significantie hier niet van toepassing. Het verschil tussen beide tabellen mag immers niet statistisch significant zijn. In overeenstemming met de gevestigde praktijk spreken we van een goede fit wanneer $p > 0,05$ (McCutcheon 1987).

Recent werd het gebruik van de traditionele teststatistiek L^2 bekritiseerd omwille van de afhankelijkheid van artificiële invloeden zoals de steekproefomvang. Daarom werd een aantal alternatieve *goodness of fit*-maten ontwikkeld. De meeste hiervan worden berekend op basis van de eigenlijke waarde van L^2 eerder dan op basis van het significantieniveau. Ze kunnen dus worden geïnterpreteerd als beschrijvende statistieken, die een indruk geven van de discrepantie tussen het model en de geobserveerde gegevens. In dit artikel rapporteren we het informatiecriterium *BIC*, de *effect size e* en de *dissimilarity index d*.

Het informatiecriterium *BIC* is gebaseerd op twee principes. Enerzijds moeten de geschatte verwachte frequenties de geobserveerde tabel zo dicht mogelijk benaderen. Anderzijds moet het model zo spaarzaam mogelijk zijn, gezien eenvoudige modellen ons het meeste informatie verschaffen. *BIC* geeft aan in hoeverre het gepostuleerde model afwijkt van de realiteit, rekening houdend met het aantal parameters en de steekproefgrootte. Modellen met een lagere waarde worden verkozen boven modellen met hogere waarden (Hagenaars 1990).

Om te controleren voor het effect van de steekproefomvang kan L^2 worden berekend op de relatieve, eerder dan op de absolute frequenties. Deze maat wordt de *effect size e* genoemd, waarbij

$$w = \sqrt{e}$$

wordt beschouwd als een beschrijvende maat voor de *goodness of fit* van het model. Waarden groter dan 0,10 wijzen op het bestaan van een discrepantie tussen het model en de data (Hagenaars 1990).

De *dissimilarity index d* ten slotte is gebaseerd op de grootte van de residuen. Deze maat kan worden geïnterpreteerd als de kleinste proportie van observaties die van cel zouden moeten veranderen opdat het geschatte model de data perfect zou beschrijven. Als vuistregel geldt dat d -waarden $\geq 0,05$ wijzen op een goede *fit* (Biemer en Bushery 2000).

4.3. DE LATENTE-KLASSENSCORES

Latente-klassenanalyse is vaak slechts de eerste stap in het geheel van het onderzoeksprogramma: vertrekkende van het geschatte model zal de onderzoeker elke observatie toewijzen aan een van de latente klassen en de resulterende variabele vervolgens opnemen in verdere analyses (10). Dit is ook in dit artikel het geval. Zo schatten we in eerste instantie verschillende latente-klassenmodellen voor elk domein van armoede. Ten tweede proberen we op basis van de latente-klassenscores op elk domein een 'tweede-orde' onderliggend armoedeconcept te identificeren. De resulterende latente-klassenscores vormen de categorieën van onze 'multi-aspectuele' armoedemaat. Op die manier kunnen we in latere analyses zowel de deprivatie op de verschillende subdomeinen als de multi-aspectuele armoedemaat associëren met de sociale achtergrond van de respondenten en/of de *life events* waarmee ze worden geconfronteerd.

4.4. UITBREIDING: SIMULTANE LATENTE-KLASSENANALYSE

Nogal wat onderzoeksvragen hebben betrekking op de vergelijking van latente concepten over verschillende groepen. Het kan hierbij gaan over verschillende sociale, culturele of economische groepen, verschillende regio's, staten of landen, of ver-

(10) Het vertrekpunt voor de berekening van de latente-klassenscores is de *classification probability*, de conditionele probabiliteit dat een observatie in de bevolking behoort tot de latente klasse $X=t$, gegeven de scores op de manifeste variabelen. Deze *classification probability* kan op verschillende manieren worden aangewend om de observaties aan een van de latente klassen toe te wijzen. In dit artikel maken we gebruik van *random assignment*, waarbij we vertrekkende van de *classification probability* de respondenten met een bepaald antwoordpatroon op toevallige wijze aan een van de latente klassen toewijzen. Een andere vaak gebruikte beslissingsregel is de *modal assignment rule*, waarbij elke observatie wordt toegekend aan deze latente klasse waarvoor de geschatte *classification probability*, gegeven de manifeste scores, het grootst is. Bijkomende analyses tonen aan dat wat betreft de in dit artikel gerapporteerde resultaten beide werkwijzen tot dezelfde conclusies leiden (resultaten beschikbaar bij de auteurs).

schillende steekproeven van eenzelfde bevolking op twee of meer verschillende tijdstippen (McCutcheon 1987, 2002). Een naïeve benadering van dergelijke onderzoeksvraag bestaat uit het schatten van afzonderlijke latente-klassenmodellen voor elke groep en het vergelijken van de resulterende latente-klassenstructuren. Deze vergelijking kan evenwel op een, vanuit statistisch oogpunt bekeken, betere manier gebeuren via het schatten van een simultaan latente-klassenmodel.

Het aanpassen van het 'standaard' latente-klassenmodel gebeurt via het opnemen van een extra variabele G bestaande uit S categorieën, die de verschillende te vergelijken groepen voorstelt. Dit wordt uitgedrukt als volgt:

$$\pi_{ijklts}^{ABCDXG} = \pi_S^G \pi_{ts}^{\bar{X}G} \pi_{its}^{\bar{A}XG} \pi_{jts}^{\bar{B}XG} \pi_{kts}^{\bar{C}XG} \pi_{lts}^{\bar{D}XG}$$

Het vergelijken van de latente structuur over twee of meer groepen gebeurt meestal stapsgewijs, waarbij in elke stap een aantal bijkomende beperkingen aan het model wordt opgelegd. In eerste instantie schatten we het *heterogeneous unrestricted T-class model*, waarbij de latente structuur over de verschillende groepen heen is gebaseerd op hetzelfde aantal latente klassen, maar waarbij de conditionele en de latente-klassenprobabiliteiten vrij worden gelaten. Dit komt overeen met het schatten van afzonderlijke latente klassen modellen voor elke groep. In het *structural equivalence model* daarentegen worden de conditionele probabiliteiten over de groepen heen gelijkgesteld. Wanneer daarenboven ook de latente-klassenprobabiliteiten identiek zijn, spreken we van het *complete homogeneity model*. In dit model wordt de hypothese getoetst dat zowel de latente structuur als de verdeling van de latente variabele gelijk is over de verschillende groepen heen. Dit laatste model is binnen het bestek van deze bijdrage evenwel minder relevant: de armoedecijfers variëren immers over de tijd en tussen de verschillende landen.

5. RESULTATEN

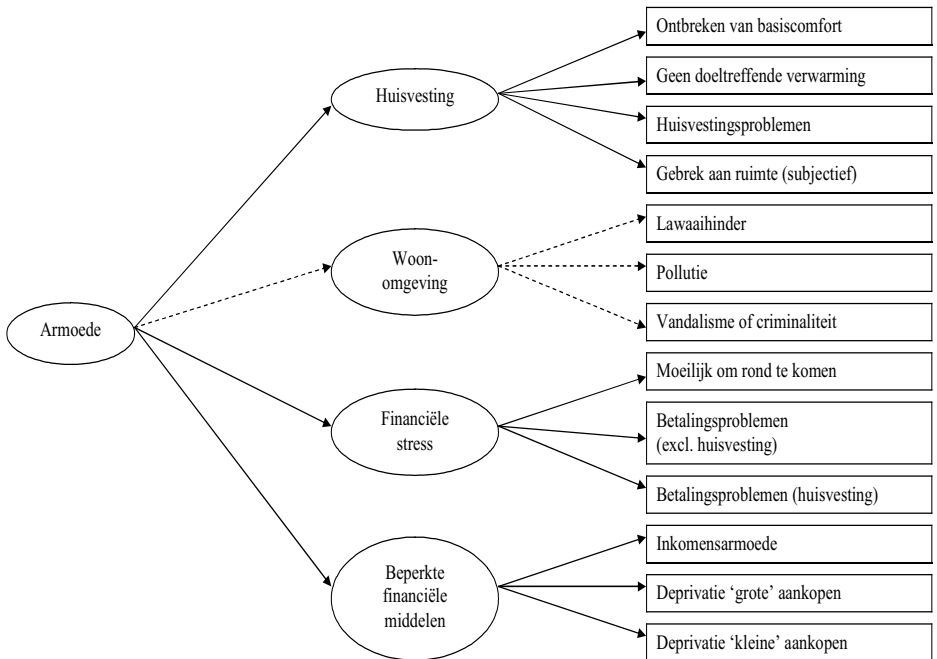
We starten onze analyses met het schatten van afzonderlijke latente-klassenmodellen per golf en per land, vertrekkende van de vooropgestelde structuur in Tabel 1. Vervolgens gaan we na of het voorgestelde meetmodel vergelijkbaar is over de golven heen. We toetsen met andere woorden of de geïdentificeerde latente structuur in elk land doorheen de tijd op dezelfde manier kan worden geïnterpreteerd. In een derde stap ten slotte evalueren we of de structuur van de latente variabelen equivalent is over de ruimte. Meer bepaald gaan we na of armoede gelijkaardige vormen aanneemt in de landen behorende tot eenzelfde welvaartsregime.

5.1. VOORBEREIDENDE ANALYSES: AFZONDERLIJKE MODELLEN PER GOLF EN PER LAND

In een eerste fase gaan we voor elk land en voor elk domein van armoede op zoek naar het best passende latente-klassenmodel. Dit model wordt geschat op de gegevens van de eerste beschikbare golf. Daarna wordt het geselecteerde 'beste' model gevalideerd op de gegevens voor de latere golven. Op basis van de verschillende evaluatiecriteria voor het beoordelen van de *fit* van een model, komen we tot de algemene structuur voorgesteld in Figuur 1, die we in alle geselecteerde landen terugvinden. Gezien deze voorbereidende analyses slechts een eerste stap vormen, gaan we op dit moment niet verder in op de specifieke resultaten; we beperken ons tot enkele algemene vaststellingen.

Een eerste vaststelling is dat we de vooropgestelde theoretische structuur, mits enige aanpassingen, ook daadwerkelijk terugvinden op basis van de ECHP-gegevens. Voor elk domein van armoede is het mogelijk een onderliggende latente variabele bestaande uit twee latente klassen te identificeren: een kleinere latente klasse die we het label 'arm' meegeven, en een grotere latente klasse bestaande uit de 'niet-arme' huishoudens. Hierbij wordt de latente klasse van de 'armen' steeds gekenmerkt door een hogere kans op een 'negatieve' score op de verschillende indicatoren.

Wat betreft het domein 'huisvesting' stellen we vast dat de opname van de objectieve ruimte-indicator 'minder dan één kamer per persoon' voor de meeste landen in vergelijking met de subjectieve indicator 'te weinig kamers, onvoldoende ruimte' in een minder goed model resulteert. De vrij rudimentaire manier waarop de objectieve indicator werd berekend, houdt wellicht te weinig rekening met de bestaande nuances.

FIGUUR 1: ALGEMENE STRUCTUUR VAN HET LATENTE-ARMOEDECONCEPT

Met betrekking tot het domein 'woonomgeving' is het eveneens mogelijk een onderliggende latente variabele te identificeren op basis van de geselecteerde indicatoren. Uit verdere analyses blijkt evenwel dat wanneer we op basis van de latente-klassenscores op de verschillende domeinen van armoede/deprivatie een 'tweede-orde' latente-klassenanalyse uitvoeren, de modellen zonder het domein 'woonomgeving' beter bij de geobserveerde gegevens passen dan de modellen waarin dit domein wel is opgenomen. We vinden met andere woorden dat achterstelling inzake de kwaliteit van de woonomgeving een minder goede indicator van armoede is. Dit geldt voor alle bestudeerde landen. De pijltjes in Figuur 1 met betrekking tot het domein woonomgeving worden dan ook weergegeven met een onderbroken lijn. We nemen dit domein niet op in onze verdere analyses.

Het blijkt niet mogelijk een goed *fitting* model met twee latente klassen te schatten op basis van alle indicatoren met betrekking tot het domein 'financiële problemen'. Hoewel een model met drie latente klassen de gegevens beter beschrijft, is de *fit* van dit model nog niet aanvaardbaar. Wel wijzen de conditionele probabiliteiten op het bestaan van twee groepen huishoudens, waartussen weinig overlapping bestaat. Een eerste groep huishoudens wordt gekenmerkt door een hogere kans om een 'negatieve' score te behalen op de indicatoren die verwijzen naar een gebrek aan middelen. Deze huishoudens beschikken over een laag inkomen en kunnen zich een aantal zaken niet veroorloven. Een kleinere tweede groep huishoudens scoort

daarnaast ook laag op de indicatoren die verwijzen naar betalingsproblemen en moeilijkheden om rond te komen. Op basis hiervan onderscheiden we twee afzonderlijke domeinen of dimensies van armoede, die we in Figuur 1 ‘financiële stress’ en ‘beperkte financiële middelen’ noemen. Voor elk van deze domeinen is het mogelijk een goed *fitting* latente-klassenmodel te schatten en dat in alle bestudeerde landen. Wat betreft het domein ‘beperkte financiële middelen’ vinden we verder dat wanneer we het geschatte huidige inkomen vervangen door het ‘berekende’ jaarinkomen gedurende het vorige kalenderjaar, we eveneens een aanvaardbare *goodness of fit* bekomen.

Op basis van deze eerste, voorbereidende analyses besluiten we dat het mogelijk is om voor elk domein van armoede/deprivatie een onderliggende latente variabele te identificeren, en dit voor alle beschikbare golven in alle geselecteerde landen. Bovendien kunnen de scores op elk domein worden gerelateerd aan een ‘tweede-orde’ latent concept dat we ‘armoede’ of ‘deprivatie’ noemen. Verder stellen we vast dat in de meeste landen de conditionele probabiliteiten en de latente-klassen probabiliteiten over de golven heen relatief stabiel zijn. In een volgende stap onderwerpen we deze vaststelling aan een formele test: pas dan kunnen we zeker zijn dat de structuur van de latente variabelen vergelijkbaar is over de tijd.

5.2. STRUCTURELE EQUIVALENTIE OVER DE TIJD

In Tabel 2 presenteren we voor elk land de verschillende *goodness of fit*-maten voor de geschatte simultane latente-klassenmodellen op elk domein van armoede. Een eerste vaststelling is dat het heterogene ‘onbeperkte’ model met twee klassen de gegevens over het algemene goed beschrijft. Hoewel de p-waarde vaak lager is dan de grenswaarde van 0,05, vooral wat betreft het domein huisvesting, kunnen we verschillende argumenten formuleren op basis waarvan we besluiten dat de geschatte modellen een goede weergave vormen van de patronen in de data. Ten eerste schommelt de steekproefomvang tussen de 8.000 en 38.500 huishoudens (11), wat de teststatistiek L^2 minder geschikt maakt. Ten tweede hebben voor elk model slechts enkele gestandaardiseerde residuen een absolute waarde groter dan 2. Dit wordt gereflecteerd in de waarde voor de *dissimilarity index* d , die ver beneden de grenswaarde van 0,05 ligt. Verder is de beschrijvende statistiek gebaseerd op de *effect size* (w) steeds lager dan het beslissingscriterium 0,10. Dit wijst erop dat er weinig discrepantie bestaat tussen de geobserveerde frequentietabel en de geschatte verwachte frequenties op basis van het model.

(11) De eenheid van analyse in dit artikel is het huishouden. Immers, alle indicatoren in Tabel 1 werden bevraagd op het niveau van het huishouden, en het toeschrijven van deze informatie aan de individuele huishoudleden resulteert in een artificiële vergroting van de steekproef. De clustering binnen het huishouden is immers maximaal, wat leidt tot een overschatting van de precisie van onze resultaten. De latente-klassenscores bekomen op basis van de geschatte modellen kunnen in een latere fase uiteraard wel worden toegeschreven aan de betrokken individuen.

Een tweede vaststelling is dat het 'strengere' *structural equivalence model* de gegevens minder goed beschrijft: in de meeste landen vinden we p -waarden kleiner dan 0,05. Niettemin besluiten we op basis van de boven geformuleerde argumenten dat dit model nog steeds een goede beschrijving vormt van de data, en in bepaalde opzichten zelfs te verkiezen is boven het *unrestricted model*. Zo geniet op basis van de *BIC*-waarde het *structural equivalence model* de voorkeur boven het 'onbepaalde' model. Op enkele uitzonderingen na is de statistiek gebaseerd op de *effect size* (w) kleiner dan 0,10. Ook de waarde voor de *dissimilarity index* d is steeds kleiner dan de 'grenswaarde' 0,05. Al bij al kunnen we dus besluiten dat het *structural equivalence model* de data goed beschrijft. Met andere woorden, de structuur van de latente variabelen 'huisvestingsdeprivatie', 'financiële stress', 'bepaalde financiële middelen' en van het multi-aspectuele armoedeconcept blijft over de golven heen gelijk.

Wat betreft de indicator 'geen doeltreffende verwarming' vinden we over het algemeen een duidelijke differentiatie in de kans op een 'negatieve' score tussen de latente klassen van de 'armen' en de 'niet-armen'. Dit is echter niet het geval in Spanje, waar slechts een klein aantal huishoudens op basis van deze indicator met problemen kampt. 96,1% van de arme en 97,7% van de niet-arme huishoudens beschikken op basis van het geschatte model over een doeltreffende verwarmingsinstallatie. De differentiatie tussen de latente klassen van de 'armen' en de 'niet-armen' is het sterkst in Ierland, Italië, Portugal en Griekenland.

TABEL 2: GOODNESS OF FIT SIMULTANE LATENTE-KLASSENANALYSE (ECHP, GOLF 3-GOLF 8, NIVEAU HUISHOUDEN, GEWOGEN)

	DN	FIN	B	NL	F	A	UK	IRL	I	E	P	EL
HUISVESTING												
Heterogeneous unrestricted												
L^2	71,8	43,4	32,5	46,0	71,2	102,5	12,8	107,6	92,2	52,1	146,6	64,8
$(p > L^2)$	(0,00)	(0,00)	(0,64)	(0,12)	(0,00)	(0,00)	(0,97)	(0,00)	(0,00)	(0,04)	(0,00)	(0,00)
df	36	12	36	36	36	36	24	36	36	36	36	30
w	0,07	0,07	0,04	0,04	0,05	0,08	0,03	0,09	0,05	0,04	0,07	0,06
d	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,01	0,00	0,02	0,01
<i>BIC</i>	-274,8	-64,8	-317,5	-325,2	-303,7	-248,8	-224,5	-237,7	-287,8	-322,5	-222,4	-233,3
Structural equivalence												
L^2	120,3	53,9	93,6	115,7	145,6	188,6	75,1	233,3	193,7	257,2	335,8	269,1
$(p > L^2)$	(0,00)	(0,00)	(0,08)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,01)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)
df	76	20	76	76	76	76	48	76	76	76	76	62
w	0,09	0,08	0,07	0,06	0,07	0,10	0,06	0,13	0,07	0,09	0,11	0,11
d	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,02	0,01	0,02	0,03	0,03
<i>BIC</i>	-611,4	-126,5	-645,3	-667,9	-645,8	-553,1	-399,4	-495,8	-608,6	-533,6	-443,3	-346,9
FINANCIELE STRESS												
Heterogeneous unrestricted												
L^2	8,3	0,0	9,1	2,4	8,5	1,9	2,5	26,5	38,3	24,8	34,5	45,3
$(p > L^2)$	(0,14)	(0,99)	(0,11)	(0,79)	(0,13)	(0,87)	(0,48)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)
df	5	1	5	5	5	5	3	5	5	5	5	4
w	0,02	0,00	0,02	0,01	0,02	0,01	0,01	0,04	0,03	0,03	0,03	0,05
d	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01
<i>BIC</i>	-39,9	-9,0	-39,4	-49,1	-43,8	-46,9	-27,0	-21,4	-14,5	-27,2	-16,7	5,6
Structural equivalence												
L^2	50,6	19,3	64,1	120,3	57,6	47,9	17,3	168,6	243,9	280,4	175,0	212,2
$(p > L^2)$	(0,01)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,02)	(0,50)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)
df	30	6	30	30	30	30	18	30	30	30	30	24
w	0,06	0,05	0,06	0,06	0,04	0,05	0,03	0,11	0,08	0,09	0,08	0,10
d	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02
<i>BIC</i>	-238,1	-34,8	-226,6	-193,3	-256,1	-244,8	-159,1	-119,3	-72,7	-31,7	-132,5	-26,2

In Tabel 3 bekijken we de geschatte *structural equivalence*-modellen van dichterbij. Net als in factoranalyse wordt de betekenis van de latente variabele afgeleid uit de relaties tussen het latente concept en de manifeste indicatoren. Deze relaties worden uitgedrukt in de conditionele probabiliteiten. Deze geven de mate van associatie weer tussen elk van de geobserveerde indicatoren en elke latente klasse.

In elk land en voor elke indicator geldt dat, in vergelijking met de niet-arme huishoudens, de huishoudens die behoren tot de latente klasse van de 'armen' een significant hogere kans lopen op een negatieve score. Op het domein huisvesting bijvoorbeeld beschikt 14,6% van de arme Deense huishoudens niet over een bad/douche of toilet met waterspoeling in de woning, tegenover 0,8% van de niet-arme huishoudens. Het verschil tussen de latente klasse van de 'armen' en de 'niet-armen' is evenwel veel kleiner in Nederland en Groot-Brittannië: slechts 3,6% van de Nederlandse en 3,6% van de Britse arme huishoudens behaalt een 'negatieve' score op deze indicator, tegenover respectievelijk 0,7% en 1,6% van de niet-arme huishoudens. Allicht gaat het hier niet toevallig om twee landen met een relatief omvangrijke sociale huursector, waarbij de armste bevolkingsgroepen terecht kunnen in een woning voorzien van de meest elementaire basisbehoeften en waarbij er sprake is van een zekere kwaliteitscontrole. Hoewel het geschatte model de gegevens goed beschrijft, is 'het ontbreken van basisaccommodatie' in deze landen een minder goede indicator van huisvestingsdeprivatie. Het verschil tussen de 'armen' en de 'niet-armen' is het grootst in Portugal, Griekenland en Oostenrijk, gevolgd door Finland en Ierland.

TABEL 2: GOODNESS OF FIT SIMULTANE LATENTE-KLASSENANALYSE (ECHP, GOLF 3-GOLF 8, NIVEAU HUISHOUDEN, GEWOGEN) (VERVOLG)

	DN	FIN	B	NL	F	A	UK	IRL	I	E	P	EL
BEPERKTE FINANCIËLE MIDDELEN												
Heterogeneous unrestricted												
L^2	13,8	1,4	12,4	2,1	3,0	13,7	4,6	14,0	19,1	5,0	8,9	5,4
$(p > L^2)$	(0,02)	(0,24)	(0,03)	(0,84)	(0,70)	(0,02)	(0,20)	(0,02)	(0,00)	(0,41)	(0,11)	(0,25)
df	5	1	5	5	5	5	3	5	5	5	5	4
w	0,03	0,01	0,03	0,00	0,00	0,03	0,02	0,03	0,02	0,01	0,02	0,02
d	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
BIC	-34,4	-7,6	-36,2	-49,4	-49,3	-35,1	-24,6	-33,9	-33,6	-47,0	-42,4	-34,3
Structural equivalence												
L^2	76,5	11,8	53,0	59,6	122,5	43,1	37,1	168,6	95,8	394,6	96,3	177,0
$(p > L^2)$	(0,00)	(0,07)	(0,01)	(0,00)	(0,00)	(0,06)	(0,01)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)
df	30	6	30	30	30	30	18	30	30	30	30	24
w	0,07	0,04	0,06	0,04	0,06	0,05	0,05	0,11	0,05	0,11	0,06	0,09
d	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,03	0,01	0,03	0,02	0,03
BIC	-212,2	-42,2	-238,5	-249,7	-191,2	-249,8	-138,1	-118,2	-220,8	82,4	-211,2	-61,4
MULTI-ASPECTUELE ARMOEDE												
Heterogeneous unrestricted												
L^2	8,6	8,7	11,1	6,2	2,2	3,3	14,3	16,7	1,7	39,8	24,0	31,6
$(p > L^2)$	(0,13)	(0,00)	(0,05)	(0,29)	(0,83)	(0,66)	(0,00)	(0,01)	(0,88)	(0,00)	(0,00)	(0,00)
df	5	1	5	5	5	5	3	5	3	5	5	4
w	0,02	0,03	0,03	0,01	0,00	0,01	0,03	0,03	0,00	0,03	0,03	0,04
d	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00	0,01	0,00	0,01
BIC	-39,5	-0,3	-37,3	-45,3	-49,9	-45,5	-14,9	-30,9	-51,0	-12,2	-27,3	-8,2
Structural equivalence												
L^2	78,3	27,7	99,0	56,2	34,9	159,4	40,6	169,3	95,4	201,7	161,4	177,9
$(p > L^2)$	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,25)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)
df	30	6	30	30	30	30	18	30	30	30	30	24
w	0,07	0,06	0,08	0,04	0,03	0,10	0,05	0,11	0,05	0,08	0,08	0,09
d	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01	0,02	0,01	0,03	0,01	0,02	0,02	0,03
BIC	-210,2	-26,3	-191,2	-252,9	-277,3	-133,2	-134,1	-116,7	-221,1	-110,3	-146,1	-60,4

De slechte staat van de woning vormt vooral in de Zuidere landen – met uitzondering van Italië – en in Ierland een indicatie van het behoren tot de latente klasse van de ‘armen’. In Portugal rapporteert 74,1% van de ‘arme’ huishoudens twee of meer woningproblemen, tegenover 9,6% van de ‘niet-arme’ huishoudens. Het verschil tussen ‘armen’ en ‘niet-armen’ is dan weer het kleinst in Finland, waar slechts 9,2% van de ‘arme’ huishoudens problemen inzake de staat van de woning signaleert.

Wat ten slotte de subjectieve ruimte-indicator betreft, zijn de conditionele probabiliteiten relatief gelijklopend over de landen heen. Tevens merken we dat in alle bestudeerde landen ook een relatief grote groep niet-arme huishoudens een hogere kans loopt op een ‘negatieve’ score. Dit hangt wellicht samen met het subjectieve karakter van deze indicator. Ook de fase in de gezinscyclus vormt een mogelijke verklaring: zo zullen jongere gezinnen misschien vaker een gebrek aan ruimte rapporteren, zonder daarom een slechte score te behalen op de andere indicatoren van huisvestingsdeprivatie.

TABEL 3: CONDITIONELE PROBABILITEITEN (%) SIMULTANE LATENTE-KLASSENANALYSE, STRUCTURAL EQUIVALENCE MODEL (EHP, GOLF3-GOLF8, NIVEAU HUISHOUDEN, GEWOGEN)

	DN		FIN		B		NL		F		A	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
HUISVESTING												
Ontbreken basiscomfort	14,6	0,8	20,6	2,4	16,7	2,5	3,6	0,7	12,5	2,4	26,6	2,9
Geen doeltreffende verwarming	32,9	0,6	7,7	0,0	43,6	2,8	46,3	1,8	41,9	4,1	51,6	0,7
Huisvestingsproblemen	22,8	1,2	9,2	1,2	35,3	1,8	31,1	1,7	36,1	1,4	30,8	0,8
Gebrek aan ruimte (subjectief)	47,2	11,5	28,1	14,4	40,8	8,9	32,8	8,6	33,7	8,3	42,0	10,1
<i>Omvang latente klasse</i>	<i>8,6</i>	<i>91,4</i>	<i>9,9</i>	<i>90,1</i>	<i>9,5</i>	<i>90,5</i>	<i>9,8</i>	<i>90,2</i>	<i>14,6</i>	<i>85,4</i>	<i>8,7</i>	<i>91,3</i>
FINANCIELE STRESS												
Moeilijk om rond te komen	62,3	6,3	60,9	10,5	64,0	8,9	64,4	4,8	62,6	7,6	78,3	9,9
Betalingsproblemen (excl. huisvesting)	79,2	13,9	55,1	10,3	56,5	9,1	27,5	1,7	45,6	7,9	48,0	7,9
Betalingsproblemen (huisvesting)	12,1	0,7	46,9	3,6	52,0	0,9	13,8	0,4	23,2	0,6	10,9	0,3
<i>Omvang latente klasse</i>	<i>7,9</i>	<i>92,1</i>	<i>17,5</i>	<i>82,5</i>	<i>7,5</i>	<i>92,5</i>	<i>10,7</i>	<i>89,3</i>	<i>13,4</i>	<i>86,6</i>	<i>8,4</i>	<i>91,6</i>
BEPERKTE FINANCIELE MIDDELEN												
Inkomensarmoede	42,0	13,2	37,8	6,9	32,7	7,8	35,0	6,8	53,5	9,0	33,7	7,2
Deprivatie ‘grote’ aankopen	80,2	0,7	93,3	12,0	88,7	4,3	86,0	2,0	91,6	6,4	85,4	2,8
Deprivatie ‘kleine’ aankopen	20,5	0,1	47,9	1,3	35,1	0,0	52,3	0,3	32,2	0,6	37,8	0,6
<i>Omvang latente klasse</i>	<i>11,2</i>	<i>88,8</i>	<i>25,3</i>	<i>74,7</i>	<i>13,5</i>	<i>86,5</i>	<i>10,2</i>	<i>89,8</i>	<i>16,7</i>	<i>83,3</i>	<i>18,6</i>	<i>81,4</i>
MULTI-ASPECTUELE ARMOEDE												
Huisvestingsdeprivatie	21,5	4,8	13,3	4,7	29,6	5,6	18,2	6,1	25,9	8,2	22,0	4,2
Financiële stress	45,3	3,5	40,7	9,0	47,6	2,8	65,9	1,7	43,0	3,8	28,1	2,7
Beperkte financiële middelen	49,9	6,2	86,6	8,1	69,5	7,1	59,8	4,1	62,2	5,4	67,4	5,9
<i>Omvang latente klasse</i>	<i>9,4</i>	<i>90,6</i>	<i>21,4</i>	<i>78,6</i>	<i>9,0</i>	<i>91,0</i>	<i>10,3</i>	<i>89,7</i>	<i>19,1</i>	<i>80,9</i>	<i>19,0</i>	<i>81,0</i>

1: latente klasse van de ‘armen’; 2: latente klasse van de ‘niet-armen’.

Berekend over alle golven, wordt in de meeste landen ongeveer 8 tot 10% van de huishoudens met een negatieve huisvestingssituatie geconfronteerd. Het aantal 'arme' huishoudens ligt iets hoger in Frankrijk (14,6%) en vooral in Griekenland (21,0%) en Portugal (24,8%).

Vervolgens beschouwen we de cross-nationale variaties op het domein 'financiële stress'. Wat betreft de indicator 'moeilijk om rond te komen' zijn de kansen op een 'negatieve' score voor de latente klassen van de 'armen' en de 'niet-armen' voor de meeste landen vrij gelijklopend: terwijl ongeveer 60% van de arme huishoudens aangeeft moeilijk tot zeer moeilijk te kunnen rondkomen, is dit het geval voor slechts 10% of minder van de niet-arme huishoudens. Het gewicht van deze indicator is iets groter in Oostenrijk, Spanje, Portugal en Griekenland, waar 80% of meer van de 'arme' huishoudens een 'negatieve' score behaalt.

Wat betreft de indicator 'betalingsproblemen (excl. huisvesting)' zijn de verschillen tussen de Europese landen over het algemeen iets groter. Met uitzondering van Griekenland vinden we evenwel in alle bestudeerde landen een duidelijke differentiatie tussen de latente klassen van de 'armen' en de 'niet-armen'.

Het item dat peilt naar de ervaring van betalingsproblemen inzake huisvesting is in de meeste landen een minder goede indicator van 'financiële stress', in die zin dat ook de meeste arme huishoudens geen moeilijkheden rapporteren. Niettemin is de differentiatie tussen arme en niet-arme huishoudens ook voor deze indicator duidelijk: in alle landen wordt slechts een heel klein percentage van de 'niet-arme' huishoudens met betalingsproblemen inzake huisvesting geconfronteerd.

TABEL 3: CONDITIELE PROBABILITEITEN (%) SIMULTANE LATENTE-KLASSENANALYSE, STRUCTUR-AL EQUIVALENCE MODEL (ECHP, GOLF3-GOLF8, NIVEAU HUISHOUDEN, GEWOGEN) (VERVOLG)

	UK		IRL		I		E		P		EL	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
HUISEVESTING												
Ontbreken basiscomfort	3,6	1,6	19,0	1,3	11,6	0,8	10,6	0,2	44,2	1,7	23,4	2,5
Geen doeltreffende verwarming	46,6	0,0	64,3	0,7	80,7	6,1	3,9	2,3	91,1	21,8	75,1	11,0
Huisvestingsproblemen	19,8	1,8	43,0	0,8	25,1	1,2	54,8	3,0	74,1	9,6	41,8	1,7
Gebrek aan ruimte (subjectief)	39,2	16,2	37,8	7,1	57,8	12,4	39,3	16,2	56,8	16,5	39,8	15,8
<i>Omvang latente klasse</i>	<i>11,7</i>	<i>88,3</i>	<i>9,6</i>	<i>90,4</i>	<i>11,3</i>	<i>88,7</i>	<i>10,4</i>	<i>89,6</i>	<i>24,8</i>	<i>75,2</i>	<i>21,0</i>	<i>79,0</i>
FINANCIELE STRESS												
Moelijk om rond te komen	59,2	2,1	62,4	8,0	61,5	20,2	80,2	15,8	80,1	33,6	99,9	0,1
Betalingsproblemen (excl. huisvesting)	37,7	6,9	43,7	16,5	28,9	8,6	34,8	14,7	42,7	9,8	10,3	11,8
Betalingsproblemen (huisvesting)	40,0	2,0	25,3	0,0	79,6	0,0	11,7	0,0	25,6	0,0	8,9	1,3
<i>Omvang latente klasse</i>	<i>11,0</i>	<i>89,0</i>	<i>19,2</i>	<i>80,8</i>	<i>3,3</i>	<i>96,7</i>	<i>18,0</i>	<i>82,0</i>	<i>8,1</i>	<i>91,9</i>	<i>49,6</i>	<i>50,4</i>
BEPERKTE FINANCIELE MIDDELEN												
Inkomensarmoede	58,2	18,5	63,8	17,8	47,7	5,8	40,2	6,9	44,5	4,3	46,9	4,5
Deprivatie 'grote' aankopen	55,4	1,9	75,2	4,8	97,2	16,3	94,0	13,8	97,6	26,6	95,3	16,4
Deprivatie 'kleine' aankopen	32,8	0,0	39,9	0,0	52,3	2,4	41,5	1,1	83,5	5,7	78,1	11,4
<i>Omvang latente klasse</i>	<i>10,3</i>	<i>89,7</i>	<i>12,4</i>	<i>87,6</i>	<i>24,8</i>	<i>75,2</i>	<i>28,6</i>	<i>71,4</i>	<i>43,6</i>	<i>56,4</i>	<i>41,0</i>	<i>59,0</i>
MULTI-ASPECTUELE ARMOEDE												
Huisvestingsdeprivatie	27,5	6,1	39,5	3,7	42,6	5,2	19,6	3,5	45,8	6,4	36,3	8,3
Financiële stress	48,7	3,7	60,3	8,8	13,2	1,3	46,4	4,3	12,4	3,6	86,7	24,1
Beperkte financiële middelen	47,4	3,5	66,0	3,1	81,8	14,7	63,5	14,1	82,4	9,5	86,1	9,5
<i>Omvang latente klasse</i>	<i>12,4</i>	<i>87,6</i>	<i>13,8</i>	<i>86,2</i>	<i>14,9</i>	<i>85,1</i>	<i>28,0</i>	<i>72,0</i>	<i>46,9</i>	<i>53,1</i>	<i>40,9</i>	<i>59,1</i>

1: latente klasse van de 'armen'; 2: latente klasse van de 'niet-armen'.

Het percentage huishoudens dat tot de latente klasse van de 'armen' behoort, schommelt in de meeste Europese landen rond de 10%. Het aantal arme huishoudens ligt verrassend laag in Italië (3,3%), waar ook de scores op de individuele indicatoren van financiële stress in vergelijkend perspectief vrij laag liggen. Finland (17,5%), Spanje (18,0%) en Griekenland (49,6%) tellen het hoogste aantal gedepriveerde huishoudens. Wat betreft Griekenland wordt deze score evenwel vooral bepaald door het grote gewicht van de indicator 'moeilijkheden om rond te komen': de huishoudens met een 'negatieve' score op deze indicator behoren bijna per definitie tot de latente klasse van de 'armen' (99,9%), terwijl de huishoudens met een 'positieve' score bijna zeker tot de latente klasse van de 'niet-armen' behoren.

Wat betreft het domein 'beperkte financiële middelen' vinden we dat het verband tussen inkomensarmoede en het behoren tot de latente klasse van de 'armen' het sterkst is in Groot-Brittannië en Ierland, de twee liberale welvaartsstaten. Tezelfdertijd vinden we dat in beide landen ook het aantal inkomensarmen dat niet tot de latente klasse van de 'armen' behoort, vrij hoog is (18,5% in Groot-Brittannië en 17,8% in Ierland).

Het item dat peilt naar het zich niet kunnen veroorloven van een aantal 'grotere' inkopen, is voor de meeste landen de 'beste' indicator van het onderliggende latente concept, in die zin dat het grootste deel van de huishoudens (meer dan 80%) in de latente klasse van de 'armen' een 'negatieve' score rapporteert, terwijl in de latente klasse van de 'niet-armen' de meeste huishoudens zich deze aankopen wel kunnen veroorloven. De differentiatie tussen de 'armen' en de 'niet-armen' is over het algemeen iets kleiner voor de indicator inzake het zich niet kunnen veroorloven van een aantal 'kleinere' aankopen. Niettemin geldt in de meeste landen dat slechts een klein percentage van de huishoudens in de latente klasse van de 'niet-armen' een negatieve score rapporteert. De associatie tussen deze indicator en het latente concept is het zwakst in Denemarken, waar slechts 20,5% van de arme huishoudens met problemen wordt geconfronteerd (tegenover 0,1% van de niet-arme huishoudens). Het verband is het sterkst in de twee 'armste' Zuiderse landen, Portugal en Griekenland, waar respectievelijk 83,5% en 78,1% van de arme huishoudens aangeeft zich een aantal kleinere aankopen niet te kunnen veroorloven.

Het aantal 'arme' huishoudens varieert van 10,2% in Nederland tot 43,6% in Portugal, waarbij we niet direct een link kunnen ontdekken met het welvaartsregime. Zo tellen naast Nederland ook België, Denemarken, Groot-Brittannië en Ierland een vrij laag percentage 'arme' huishoudens. Het aantal 'arme' huishoudens ligt relatief hoog in de Zuiderse landen, waarbij vooral de hoge scores voor Portugal en Griekenland opvallen, met respectievelijk 43,6% en 41,0%. Ook in Finland ligt het percentage armen met 25,3% vrij hoog.

Ten slotte beschouwen we de internationale differentiatie van het multi-aspectuele armoedeconcept. Hoewel we voor dit domein een duidelijk verschil vaststelden tussen de 'armen' en de 'niet-armen', waarbij de huishoudens in de latente klasse van de 'armen' duidelijk vaker kampen met huisvestingsproblemen, is het verband tussen het domein 'huisvesting' en het onderliggende armoedeconcept over het algemeen het minst sterk. Het relatieve gewicht van de indicator huisvesting is het kleinst in Finland, waar slechts 13,3% van de armen zich in een toestand van huisvestingsdeprivatie bevindt (tegenover 4,7% van de niet-armen). In Ierland, Italië, Portugal en Griekenland daarentegen weegt de huisvestingsdimensie zwaarder door: zo heeft in Portugal 45,8% van de huishoudens in de latente klasse van de 'armen' problemen met de kwaliteit van de huisvesting (in vergelijking met 6,4% van de niet-arme huishoudens).

Het relatieve belang van het domein 'financiële stress' fluctueert nogal tussen de verschillende landen, waarbij we niet direct een betekenisvol patroon kunnen identificeren. Het verband tussen het behalen van een 'negatieve' score op dit domein en het behoren tot de latente klasse van de 'armen' is het sterkst in Nederland, Ierland en Griekenland. In Oostenrijk, Italië en Portugal daarentegen weegt de dimensie 'financiële stress' veel minder zwaar door.

Het aantal arme huishoudens met een 'negatieve' score op het domein 'beperkte financiële middelen' ligt vooral in de Zuiderse landen vrij hoog: zo bevindt 81,8% van de Italiaanse, 63,5% van de Spaanse, 82,4% van de Portugese en 86,1% van de Griekse huishoudens in de latente klasse van de 'armen' zich in een situatie van beperkte financiële middelen. Verder vormt deze dimensie ook in Finland een belangrijke component van het armoedefenomeen: zo rapporteert 86,6% van de Finse 'arme' huishoudens een 'negatieve' score, tegenover 8,1% van de niet-arme huishoudens.

Wat betreft het aantal huishoudens dat met een of andere vorm van armoede wordt geconfronteerd, vinden we de min of meer gekende regionale verdeling terug. Het aantal 'arme' huishoudens bedraagt 10% of minder in Denemarken, België en Nederland; tussen de 10 en 20% in Frankrijk, Oostenrijk, Groot-Brittannië, Ierland en Italië, en 20% of meer in Finland, Spanje, Portugal en Griekenland. Vooral in de laatste twee landen ligt het aantal multi-aspectueel armen vrij hoog (respectievelijk 46,9% en 40,9%); dit hangt uiteraard samen met het feit dat deze landen ook op de afzonderlijke domeinen/dimensies relatief slecht scoren. Dit is ook voor Finland het geval, waar relatief veel huishoudens zich in een situatie van 'financiële stress' en/of 'beperkte financiële middelen' bevinden.

5.3. STRUCTURELE EQUIVALENTIE OVER DE RUIMTE

In dit artikel vertrokken we van de premisse dat armoede zich op verschillende manieren kan manifesteren voor verschillende sociale groepen of in verschillende landen, of nog, voor eenzelfde groep of individu op verschillende meetmomenten. We stelden niettemin vast dat wat de 'algemene' structuur van het armoedeconcept betreft, de verschillen tussen de Europese landen gering zijn: het vooropgestelde meetmodel vormt in elk van de geselecteerde landen een goede beschrijving van de patronen in de gegevens, en de structuur van de latente variabelen blijft bovendien stabiel doorheen de tijd. Wel blijft er binnen het gehanteerde meetmodel nog voldoende ruimte voor variatie, in die zin dat zowel de conditionele probabiliteiten als de armoede-omvang variëren tussen de verschillende landen. Dit is in overeenstemming met ons uitgangspunt dat armoede een relatief concept is, dat een andere invulling kan krijgen naargelang van de concrete levensomstandigheden in een bepaalde samenleving.

Uit het literatuuroverzicht in paragraaf 1.3 blijkt evenwel dat binnen de Europese Unie (EU-15) de institutionele variatie van die aard is dat we de ECHP-landen kunnen indelen in verschillende 'landenfamilies', de zogenaamde welvaartsregimes. Hierbij maakt men over het algemeen een onderscheid tussen vier idealtypes: het sociaal-democratische, het continentaal-conservatieve, het liberale en het Middellandse of Zuiderse welvaartsregime. In het laatste deel van deze bijdrage proberen we dan ook een formeel antwoord te formuleren op de vraag of de structuur van het latente armoedeconcept meer gelijkend is in de landen die tot hetzelfde regimetype behoren. We vragen ons met andere woorden af of de latente deprivatiematen structureel equivalent zijn binnen de verschillende welvaartsregimes.

In een eerste stap vergelijken we de *goodness of fit* van het 'onbeperkte' simultane latente-lassenmodel waarin alle bestudeerde landen zijn opgenomen met de *fit* van het model waarin de conditionele probabiliteiten voor elk land aan elkaar zijn gelijkgesteld. We beperken ons tot golf4, gezien dit de enige golf is waarvoor we over informatie voor elk land beschikken. Hoewel we, in overeenstemming met bovenstaande analyses, vaststellen dat de algemene structuur van ons armoedeconcept in elk land geldig is, besluiten we dat de verschillende latente variabelen niet 'structureel equivalent' zijn over alle bestudeerde landen heen.

TABEL 4: GOODNESS OF FIT SIMULTANE LATENTE-KLASSENANALYSE (ECHP, GOLF 4, NIVEAU HUISHOUDEN, GEWOGEN)

ALLE LANDEN	L^2	$(p > L^2)$	df	w	d	BIC
HUISVESTING						
Heterogeneous unrestricted	104,9	(0,01)	72	0,04	0,00	-678,9
Structural equivalence	3.023,8	(0,00)	160	0,24	0,06	1.281,9
FINANCIELE STRESS						
Heterogeneous unrestricted	338,8	(0,00)	11	0,08	0,01	219,2
Structural equivalence	2.490,1	(0,00)	66	0,22	0,05	1.772,6
BEPERKTE FINANCIELE MIDDELEN						
Heterogeneous unrestricted	564,2	(0,00)	11	0,10	0,02	444,8
Structural equivalence	3.613,6	(0,00)	66	0,25	0,08	2.646,2
MULTI-ASPECTUELE ARMOEDE						
Heterogeneous unrestricted	210,3	(0,00)	11	0,06	0,01	91,1
Structural equivalence	3.538,1	(0,00)	66	0,26	0,06	2.823,1

Vervolgens gaan we na of de specifieke structuur van de verschillende latente variabelen samenhangt met het welvaartsregime, in die zin dat de associaties tussen elk latent concept en de geobserveerde indicatoren min of meer gelijk zijn in de landen behorende tot eenzelfde regimecluster. In Tabel 5 presenteren we de *goodness of fit*-indicatoren voor de *structural equivalence* modellen op de verschillende domeinen van armoede naargelang van het welvaartsregime.

Ondanks de relatief slechtere positie van Finland op basis van de analyses in de vorige paragraaf, stellen we vast dat de structuur van de latente concepten vrij gelijklopend is in de landen die deel uitmaken van de sociaal-democratische regimecluster (Denemarken en Finland). Het toevoegen van 'twijfelgeval' Nederland aan het model resulteert in een minder goede *fit*, hoewel we op basis van de *dissimilarity index d* nog steeds van een 'goed' model kunnen spreken. Hetzelfde geldt wanneer we ook België in het simultane latente-lassenmodel opnemen.

Uit de analyses voor de conservatief-corporatistische cluster blijkt dat we België en Nederland ook in dit welvaartsregime kunnen onderbrengen. Het best passende model is evenwel dat zonder Nederland, maar met België. Het opnemen van Italië in het simultane latente-klassenmodel resulteert echter op elk domein van armoede/deprivatie in een sterke daling van de *goodness of fit*, wat erop wijst dat de structuur van het Italiaanse armoedeconcept niet equivalent is aan de structuur die we over het algemeen terugvinden in de continentale landen.

Ook voor de zogenaamde liberale landen vinden we een duidelijk effect vanwege het welvaartsregime: voor alle geschatte simultane latente-klassenmodellen geldt dat de structuur van de latente concepten in Groot-Brittannië en Ierland relatief gelijklopend is.

In de Zuid-Europese landen daarentegen vinden we maar weinig evidentie voor het bestaan van enig 'regime-effect': het *structural equivalence model* waarin de vier Mediterrane landen zijn opgenomen, vormt een bijzonder slechte beschrijving van de gegevens, vooral op de domeinen 'huisvesting' en wat betreft het multi-aspectuele armoedeconcept. Hoewel het weglaten van Italië en Spanje over het algemeen resulteert in een betere *fit*, moeten we besluiten dat de geschatte modellen niet overtuigen, en dat de structuur van de latente concepten in Portugal en Griekenland niet equivalent is. Hetzelfde geldt wanneer we Italië en Spanje samen beschouwen.

TABEL 5: GOODNESS OF FIT SIMULTANE LATENTE-KLASSENANALYSE (ECHP, GOLF 4, NIVEAU HUISHOUDEN, GEWOGEN)

WELVAARTSREGIME	SOCIAAL- DEMOCRATISCH			CONSERVATIEF- CORPORATISTISCH			LIBERAAL	ZUID-EUROPES			
	DN/FIN	+NL	+B	B/NL/ F/A	-NL	+I	UK/IRL	I,E,P,EL	-I	-E	I,E
HUISVESTING											
L^2	61,8	230,9	293,0	156,6	70,2	526,8	67,4	1.869,3	919,4	242,9	788,4
($p > L^2$)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)
df	20	34	48	48	34	48	20	48	34	20	20
w	0,10	0,14	0,14	0,10	0,08	0,17	0,09	0,29	0,25	0,16	0,25
d	0,02	0,04	0,03	0,01	0,01	0,03	0,01	0,08	0,05	0,04	0,06
BIC	-114,8	-88,1	-168,3	-310,9	-249,1	54,5	-111,9	1.389,6	1.382,4	59,9	599,7
FINANCIELE STRESS											
L^2	117,3	344,1	418,1	153,3	45,0	303,5	67,9	607,1	455,3	125,1	192,6
($p > L^2$)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)
df	6	12	18	18	12	18	6	18	12	6	6
w	0,13	0,17	0,17	0,09	0,06	0,13	0,10	0,17	0,17	0,12	0,12
d	0,04	0,04	0,03	0,02	0,01	0,04	0,01	0,04	0,05	0,02	0,02
BIC	64,3	231,5	245,2	-22,1	-67,8	126,3	14,5	427,2	339,8	70,2	136,6
BEPERKTE FINANCIELE MIDDELEN											
L^2	81,2	157,5	218,3	206,4	43,5	279,5	6,2	689,8	740,0	130,0	38,9
($p > L^2$)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,40)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)
df	6	12	18	18	12	18	6	18	12	6	6
w	0,11	0,12	0,12	0,11	0,06	0,12	0,03	0,18	0,22	0,12	0,06
d	0,03	0,03	0,03	0,02	0,01	0,03	0,00	0,05	0,06	0,03	0,02
BIC	28,3	44,9	45,4	30,7	-69,5	102,1	-46,7	509,9	624,4	75,1	-17,7
MULTI-ASPECTUELE ARMOEDE											
L^2	39,1	148,2	200,8	94,6	23,8	771,3	12,2	1.698,3	1.452,1	1.223,1	467,1
($p > L^2$)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,02)	(0,00)	(0,06)	(0,00)	(0,00)	(0,00)	(0,00)
df	6	12	18	18	12	18	6	18	12	6	6
w	0,08	0,11	0,12	0,08	0,05	0,20	0,04	0,28	0,31	0,36	0,19
d	0,01	0,03	0,03	0,02	0,01	0,06	0,00	0,09	0,10	0,13	0,05
BIC	-13,9	124,2	28,1	-80,3	-88,5	594,6	-40,5	1.518,5	1.336,6	1.168,2	410,6

BESLUIT

Recent groeide zowel in sociaal-wetenschappelijke als in beleidskringen de overtuiging dat armoede een multidimensioneel concept is, dat ook als dusdanig moet worden geoperationaliseerd. Deze multidimensionaliteit kent verschillende gezichten, waarbij we een onderscheid maken tussen enerzijds de multi-aspectualiteit van het armoedebegrip en anderzijds de longitudinale, dynamische of tijdsdimensie. In deze bijdrage probeerden we vooral de multi-aspectualiteit in kaart te brengen: armoede kan zich manifesteren op verschillende levensdomeinen, en dit in verschillende gradaties en vormen van verwevenheid. Armoede kan met andere woorden verschillende vormen aannemen voor verschillende sociale en/of regionale groepen, of voor eenzelfde groep of persoon op verschillende punten in de tijd. Voor de operationalisering van het multi-aspectuele armoedeconcept maakten we gebruik van een latente-klassemeetmodel, waarin zowel monetaire als niet-monetaire indicatoren van armoede zijn opgenomen. Dergelijke categorische benadering liet ons tevens in staat om rekening te houden met de discrete aard van de beschikbare variabelen en de mogelijke aanwezigheid van meetfouten.

Onze analyses zijn gebaseerd op de ECHP-gegevens voor twaalf landen, voor de periode 1996-2001. Een eerste vraag die zich binnen de context van een internationaal vergelijkende studie opdringt betreft uiteraard de mate waarin de structuur van het multi-aspectuele armoedeconcept vergelijkbaar is tussen de verschillende landen. Uit de analyses blijkt dat de verschillen binnen de Europese Unie – althans de Unie van vóór de uitbreiding – gering zijn: het vooropgestelde meetmodel vormt in elk land een goede beschrijving van de onderliggende patronen in de gegevens, waarbij we tevens vaststelden dat de structuur van het latente-armoedeconcept over de golven heen stabiel blijft.

Concreet opteerden we voor een benadering in twee stappen, waarbij we in eerste instantie evalueerden of de beschikbare indicatoren op een bepaald domein van armoede ook daadwerkelijk verwijzen naar eenzelfde onderliggende concept. Hierbij onderscheidden we de volgende domeinen: huisvesting, woonomgeving, financiële stress en beperkte financiële middelen. Ten tweede gingen we na of het mogelijk was om op basis van de deprivatiescores op de afzonderlijke domeinen een ‘tweede-orde’ latente variabele te identificeren die we ‘multi-aspectuele armoede’ noemen. Dit bleek inderdaad het geval, zij het dat de analyses aantonen dat achterstelling op het gebied van woonomgeving een minder goede armoede-indicator is. Deze vaststelling geldt voor alle Europese landen.

Ten slotte gingen we na of we de specifieke structuur van het latente-armoedeconcept in de verschillende landen kunnen relateren aan de institutionele opmaak. Meer bepaald toetsten we of de onderscheiden latente-deprivatiematen ‘structureel equivalent’ zijn voor de landen die behoren tot eenzelfde welvaartsregime. We besluiten dat er wel degelijk sprake is van een ‘regime-effect’, in die zin dat we zowel binnen de sociaal-democratische, de conservatief-corporatistische als de liberale cluster vaststelden dat de structuur van de latente concepten kan worden gelijk-

gesteld. Dit is evenwel niet het geval voor de Mediterrane cluster, waar de tussenlandverschillen in vergelijking veel groter zijn. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen hoe we deze vaststelling dienen te interpreteren. Een mogelijke verklaring ligt misschien in het feit dat dit regimetype kan worden beschouwd als een 'restgroep' met een relatief woelige geschiedenis, eerder dan zoals dit bij de andere regimetypes het geval is, het resultaat van een lange institutionele weg waaraan al sinds het einde van de 19e eeuw - en in sommige landen zelfs vroeger - wordt getimmerd.

Hoewel onze resultaten plausibel en substantief interpreteerbaar zijn, is de belangrijkste kritiek op de gevolgde werkwijze allicht dat we de afbakening van de 'arme' bevolking overlaten aan een statistische procedure. De betekenis van de onderscheiden latente-deprivatieconcepten staat of valt immers met de indicatoren die in het meetmodel werden opgenomen. Het feit dat we op basis van de vooropgestelde structuur in alle bestudeerde landen een 'passend' meetmodel kunnen identificeren sterkt evenwel ons vertrouwen dat de gevonden latente concepten een min of meer adequate beschrijving van de realiteit vormen.

Een tweede bedenking houdt verband met de betekenis van het multi-aspectuele armoedeconcept dat we uit de latente-klassenscores voor de verschillende domeinen van armoede/deprivatie afleidden. Deze betekenis is eerder vaag, gezien de huishoudens die tot de latente klasse van de 'multi-aspectueel armen' behoren zich in uiteenlopende situaties kunnen bevinden. Hoewel deze indicator ons een idee geeft van de omvang van het armoedeprobleem, waarbij we ervan uitgaan dat we pas van armoede kunnen spreken wanneer er een zekere cumulatie van negatieve scores is, is het toepassingsveld van dit concept eerder beperkt. Vanuit een beleidsstandpunt zijn we immers veeleer geïnteresseerd in de specifieke problemen waarmee specifieke bevolkingsgroepen worden geconfronteerd.

Ten derde is de voorgestelde procedure nogal omslachtig en moeilijk in te schatten voor 'niet-ingewijden'. Het praktische nut ervan heeft dan ook voornamelijk betrekking op de selectie van de verschillende domeinen van armoede en de selectie van 'goede' indicatoren op elk domein.

BIBLIOGRAFIE

- Andreotti, A., Garcia, S.M., Gomez, A., Hespanha, P., Kazepov, Y. en Mingione, E., Does a Southern European Model Exist?, *Journal of European Area Studies*, 9 (1), pp. 43-62, 2001.
- Atkinson, T., Cantillon, B., Marlier, E. en Nolan, B., *Social Indicators. The EU and Social Inclusion*, Oxford, Oxford University Press, 2002.
- Bane, M.J. en Ellwood, D.T., Slipping into and out of Poverty: The Dynamics of Spells, *The Journal of Human Resources*, 21 (1), pp. 1-23, 1986.
- Biemer, P.P. en Bushery, J.M., On the Validity of Markov Latent Class Analysis for Estimating Classification Error in Labor Force Data, *Survey Methodology*, 26 (2), pp. 136-152, 2000.
- Bonoli, G., Classifying Welfare States: A Two-Dimension Approach, *Journal of Social Policy*, 26 (3), pp. 351-372, 1997.
- Cappelari, L. en Jenkins, S.P., Summarising Multiple Deprivation, *Paper Prepared for the 28th General Conference of the International Association for Research in Income and Wealth*, Cork, 22-28 augustus, 2004.
- Castles, F.G. en Mitchell, D., Worlds of Welfare and Families of Nations, in F.G. Castles (ed) *Families of Nations. Patterns of Public Policy in Western Democracies*, Aldershot, Dartmouth, pp. 93-128, 1993.
- Cheli, B. en Lemmi, A., A "Totally" Fuzzy and Relative Approach to the Multidimensional Analysis of Poverty, *Economic Notes*, 24(1), pp. 115-134, 1995.
- De Keulenaer, F., De ontwikkeling van een meervoudige armoede-index, in J. Vranken, D. Geldof, G. Van Menxel en J. Van Ouytsel (eds) *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2000*, Leuven/Leusden, Acco, pp. 103-113, 2000.
- Dewilde, C., A Life-Course Perspective on Social Exclusion and Poverty, *The British Journal of Sociology*, 54(1), pp. 109-128, 2003.
- Dewilde, C., The Multidimensional Measurement of Poverty in Belgium and Britain: a Categorical Approach, *Social Indicators Research*, 68 (3), pp. 331-369, 2004a.
- Dewilde, C., Vormen en trajecten van armoede in het Belgische en Britse welvaarts-regime. Multidimensionele armoededynamieken bestudeerd vanuit de sociologie van de levensloop, *Proefschrift voorgelegd tot het behalen van de graad van Doctor in de Politieke en Sociale Wetenschappen*, Universiteit Antwerpen, 2004b.

Dewilde, C. en De Keulenaer, F., Housing and Poverty: the 'Missing Link', *European Journal of Housing Policy*, 3 (2), pp. 127-153, 2003.

Dewilde, C. en Levecque, K., De mobiliteit in en uit armoede: Wie is arm en voor hoe lang?, in J. Vranken, K. De Boyser, D. Geldof en Van Menxel, G. (eds.) *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2002*, Leuven/Leusden, Acco, pp. 85-103, 2002.

Ditch, J., Barnes, H., Bradshaw, J. en Kilkey, M., *A Synthesis of National Family Policies 1996*, York, European Observatory on National Family Policies (European Commission), 1998.

Esping-Andersen, G., *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge, Polity Press, 1990.

EUROSTAT, ECHP Data Quality Second Report, *DOC PAN 108/99 revised*, Working Group 'European Community Household Panel', 2000.

EUROSTAT, ECHP UDB Manual. European Community Household Panel Longitudinal Users' Database, Waves 1 to 8. Survey Years 1994 to 2001, *DOC. PAN 168/2003-12*, European Commission, 2003.

Ferrera, M., The 'Southern Model' of Welfare in Social Europe, *Journal of European Social Policy*, 6 (1), pp. 17-37, 1996.

Gallie, D., Unemployment and Social Exclusion in the European Union, *European Societies*, 1 (2), pp. 139-167, 1999.

Hagenaars, J.A., *Categorical Longitudinal Data. Log-Linear Panel, Trend and Cohort Analysis*, Newbury Park, Sage Publications, 1990.

Hagenaars, J.A., *Loglinear Models with Latent Variables*, Newbury Park, Sage Publications, 1993.

Halleröd, B., Deprivation and Poverty: A Comparative Analysis of Sweden and Great Britain, *Acta Sociologica*, 39 (2), pp. 141-168, 1996.

Jeandidier, B. en Kop, J.-L., The Convergence between Different Measures of Poverty in a Static versus Dynamic Perspective: An Empirical Illustration in France, in Andreß, H.-J. (ed), *Empirical Poverty Research in a Comparative Perspective*, Aldershot, Ashgate, pp. 205-226, 1998.

Kangas, O. en Ritakallio, V.-M., Different Methods Different Results? Approaches to Multidimensional Poverty, in Andreß, H.-J. (ed), *Empirical Poverty Research in a Comparative Perspective*, Aldershot, Ashgate, pp. 167-204, 1998.

- Kohl, J., The European Community: Diverse Images of Poverty, in Øyen, E., Miller, S.M. en Samad, S.A. (eds), *Poverty: A Global Review. Handbook on International Poverty Research*, Oslo, Scandinavian University Press, pp. 251-286, 1996.
- Layte, R., Maître, B., Nolan, B. en Whelon, C.T., Persistent and Consistent Poverty in the 1994 and 1995 waves of the European Community Household Panel Survey, *Review of Income and Wealth*, 47 (4), pp. 427-449, 2001a.
- Layte, R., Whelon, C.T., Maître, B. en Nolan, B., Explaining Levels of Deprivation in the European Union, *Acta Sociologica*, 44 (2), pp. 105-121, 2001b.
- Mack, J. en Lansley, S., *Poor Britain*, Londen, George Allen en Unwin, 1985.
- McCutcheon, A.L., *Latent Class Analysis*, Newbury Park, Sage Publications, 1987.
- McCutcheon, A.L., Basic Concepts and Procedures in Single- and Multiple-Group Latent Class Analysis, in Hagenars, J.A. en McCutcheon, A.L. (eds), *Applied Latent Class Analysis*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 56-87, 2002.
- Minkman, M. en Van Praag, B., Het begrip 'armoede': is het meetbaar?, in Engbersen, G., Vrooman, J.C. en Snel, E. (eds.), *Arm Nederland. De kwetsbaren. Tweede jaarrapport armoede en sociale uitsluiting*, Amsterdam, Amsterdam University Press, pp. 71-83, 1997.
- Muffels, R., Deprivation Standards and Style of Living Indices, in Berghman, J. en Cantillon, B. (eds.), *The European Face of Social Security*, Aldershot, Avebury, pp. 43-59, 1993.
- Muffels, R. en Fouarge, D., The Role of European Welfare States in Explaining Resources Deprivation, *Social Indicators Research*, 68 (3), pp. 299-330, 2004.
- O'Connor, J.S., From Women in the Welfare State to Gendering Welfare State Regimes, *Current Sociology*, 44 (2), pp. 1-130, 1996.
- Orloff, A.S., Gender in the Welfare State, *Annual Review of Sociology* 22, pp. 51-78, 1996.
- Øyen, E., Poverty Research Rethought, in Øyen, E., Miller, S.M. en Samad, S.A. (eds.), *Poverty: A Global Review. Handbook on International Poverty Research*, Oslo, Scandinavian University Press, pp. 3-17, 1996.
- Piachaud, D., Problems in the Definition and Measurement of Poverty, *Journal of Social Policy*, 16 (2), pp. 147-164, 1987.

Ringen, S., Direct and Indirect Measures of Poverty, *Journal of Social Policy*, 17(3), pp. 351-365, 1988.

Sainsbury, D. (ed.), *Gendering Welfare States*, Londen, Sage Publications, 1994.

Saunders, P. en Adelman, L., Resources, Deprivation and Exclusion Approaches to Measuring Well-Being: A Comparative Study of Australia and Britain, *Paper Prepared for the 28th General Conference of The International Association for Research in Income and Wealth*, Cork, August 22-28, 2004.

Townsend, P., *Poverty in the United Kingdom. A Survey of Household Resources and Standards of Living*, Harmondsworth, Penguin Books, 1979.

Vermunt, J., LEM: A General Program for the Analysis of Categorical Data, Tilburg, Tilburg University, 1997.

Vranken, J., Unravelling the Social Strands of Poverty: Differentiation, Fragmentation, Inequality, and Exclusion, in Andersen, H. T. en Van Kempen, R. (eds.), *Governing European Cities. Social Fragmentation, Social Exclusion and Urban Governance*, Aldershot, Ashgate, pp. 71-91, 2001.

Vranken, J., Geldof, D., Van Menxel, G., De Boyser, K. en Dierckx, D., *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 1992-2004*, Leuven, Acco, 1992-2004.

Watson, D., Sample Attrition between Waves 1 and 5 in the European Community Household Panel, *European Sociological Review*, 19(4), pp. 361-378, 2003.

Whelan, B., Non-Monetary Indicators of Poverty, in Berghman, J. en Cantillon, B. (eds.), *The European Face of Social Security*, Aldershot, Avebury, pp. 24-42, 1993.

Whelan, C.T., Layte, R. en Maitre, B., Multiple Deprivation and Persistent Poverty in the European Union, *Journal of European Social Policy*, 12 (2), pp. 91-105, 2002.

Whelan, C.T., Layte, R., Maitre, B. en Nolan, B., Income, Deprivation, and Economic Strain, An Analysis of the European Community Household Panel, *European Sociological Review*, 17 (4), pp. 357-372, 2001.

INHOUDSTAFEL

DE MULTIDIMENSIONELE METING VAN ARMOEDE IN DE EUROPESE UNIE: EEN CATEGORISCHE BENADERING

INLEIDING	23
1. ARMOEDE IN DE WELVAARTSSTAAT	24
1.1. ARMOEDE GECONCEPTUALISEERD	24
1.2. ARMOEDE GEMETEN	25
1.3. HET BELANG VAN DE INSTITUTIONELE CONTEXT	28
2. VAN CONCEPT NAAR MEETMODEL	30
3. DATA	35
4. METHODE	36
4.1. HET LATENTE-KLASSENMODEL	37
4.2. MODELSCHATTING EN GOODNESS OF FIT	38
4.3. DE LATENTE-KLASSENSCORES	39
4.4. UITBREIDING: SIMULTANE LATENTE-KLASSENANALYSE.	39
5. RESULTATEN	40
5.1. VOORBEREIDENDE ANALYSES: AFZONDERLIJKE MODELLEN PER GOLF EN PER LAND	41
5.2. STRUCTURELE EQUIVALENTIE OVER DE TIJD	43
5.3. STRUCTURELE EQUIVALENTIE OVER DE RUIMTE	50
BESLUIT	53
BIBLIOGRAFIE	55

EEN OF MEER FACTOREN VOOR SOCIALE UITSLUITING? *

DOOR **MATHIEU LEFEBVRE, SERGIO PERELMAN** en **PIERRE PESTIEAU**

CREPP, universiteit van Luik

1. INLEIDING

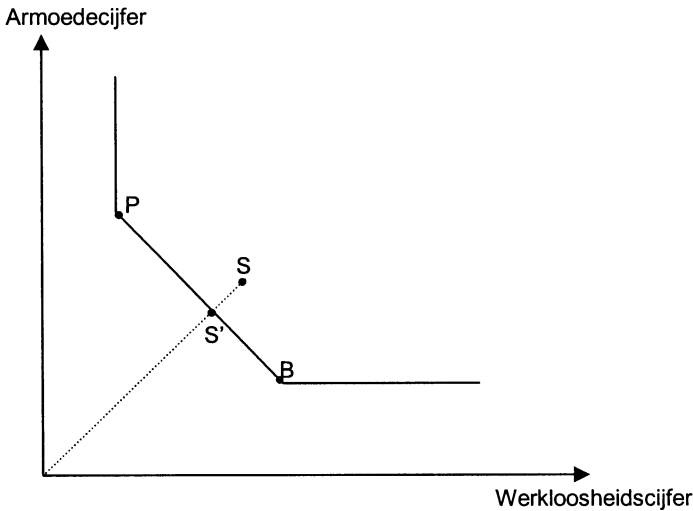
Het decor is dat van een café op de Grote Markt in Brussel. Drie economen zitten samen aan tafel en praten over de sociale uitsluiting. Ze zijn afkomstig uit drie landen die zich pas bij de Europese Unie hebben aangesloten: Bordurië, Palombia en Syldavië. De Borduriër beweert dat de uitsluiting in zijn land wellicht minder groot is dan in de andere twee landen, aangezien daar het armoedecijfer het laagst is. Daarop antwoordt de Palombiër dat in zijn land het werkloosheidscijfer, en dan vooral het cijfer voor langdurige werkloosheid, er lager ligt dan in de andere twee landen en dat dat cijfer volgens hem wel een stuk belangrijker is dan het armoedecijfer, waarvoor de berekeningen altijd onduidelijk zijn. Vervolgens neemt de Syldaaf, die tot dan toe ironisch stil is gebleven, het woord en met een superieure stem dient hij van repliek: “Armoede, werkloosheid, dat is allemaal wel erg, maar het is nog niet half zo erg als onwetendheid en onontwikkeldheid. Wel, in mijn land zijn die indicatoren het hoogst” (1).

Deze denkbeeldige conversatie vat de problemen samen waarmee het meten en vergelijken van uitsluiting gepaard gaan. Wij zijn van mening dat de PISA-index in deze discussie niet relevant is. Het welslagen op school is voorzeker belangrijk, maar er is geen rechtstreeks verband met de problematiek van de sociale in- of uitsluiting. Bovendien is de uitsluiting voor een stuk afhankelijk van de werkgelegenheid en de financiële hulpmiddelen. Hiermee willen we zeggen dat, om het cijfer voor sociale uitsluiting in deze drie landen te beoordelen, langdurige werkloosheid en armoede zouden moeten volstaan. We merken verder nog op dat de PISA-indicator en het armoedecijfer (bijvoorbeeld berekend op basis van een drempel die gelijk is aan de helft van het mediaan inkomen) veel omstredener zijn dan het werkloosheidscijfer.

Laten we veronderstellen dat de waarden voor deze twee indicatoren voor onze drie landen in Figuur 1 kunnen worden weergegeven.

(1) PISA (OESO Programme for International Student Assessment) is een vergelijkende studie van de niveaus die 15-jarigen in een veertigtal landen behaalden voor taal, wiskunde en wetenschappen (<http://www.pisa.oecd.org/>).

* De auteurs danken het ‘Fonds de la recherche Fondamentale Collective’ (FRFC nr. 2.4501.05) voor zijn financiële steun.

FIGUUR 1: ARMOEDECIJFER/WERKLOOSHEIDSCIJFER

We stellen vast dat P en B niet kunnen worden vergeleken, terwijl het wel kan met S, afhankelijk van de gekozen criteria. Volgens het Pareto's criterium kan S met minder armoede dan P en minder werkloosheid dan B evenmin met P en B worden vergeleken. Nemen we daarentegen het convexe omhulsel dat door P en B gaat, dan zien we dat S wordt gedomineerd door S', dat zich op de lineaire combinatie tussen B en P bevindt. Dit omhulsel wordt soms zone van "beste praktijken" genoemd.

We hebben nog niet verklaard waar deze drie indicatoren vandaan kwamen: werkloosheid, armoede, scholingstekort. Stel dat de 28 landen van de Europese Unie (25 + B, P en S) elk een van de drie indicatoren hebben gekozen om de uitsluiting te meten en dat daarbij 4 landen de armoede hebben weerhouden, 4 landen de werkloosheid en de overige 20 het scholingstekort. Als dat zo zou zijn, dan zouden we moeilijk de PISA-indicator terzijde kunnen schuiven. We zouden dan te maken hebben met de tegenstelling tussen het normatieve standpunt van een intellectueel over billijkheid en het positieve standpunt van het Europese beleid.

Elke poging om een synthetische uitsluitingsindicator aan te wijzen, kan niet anders dan rekening houden met het feit dat een indicator de steun krijgt van de meerderheid van de Europese landen. Een scheidslijn van "beste praktijken" die deze indicator terzijde zou laten liggen, zou weinig politieke steun krijgen. Vooral als het nu net de bedoeling is om de verschillende lidstaten ertoe aan te zetten om in de buurt van deze scheidslijn te komen; dat is het voorwerp van wat de open coördinatie-methode (OCM) wordt genoemd, methode die in maart 2000 door de Europese Raad van Lissabon werd goedgekeurd. In toepassing op het probleem van de uitsluiting, is de OCM in feite een soepele methodologie die steunt op het feit dat, na over-

leg, indicatoren worden aanvaard, op regelmatige tijdstippen worden gepubliceerd en doen hopen dat, door vergelijking en rivaliteit, alle landen dichterbij de buurt komen van de beste praktijken.

Dankzij de ontwikkeling van de OCM kon een unieke reeks van uitsluitingsindicatoren worden verenigd. In dit artikel gebruiken we een subgeheel van deze indicatoren, namelijk de primaire indicatoren worden genoemd. We zullen proberen na te gaan wat zij ons over uitsluiting leren en of we hiermee het beleid van de Europese landen ten aanzien van uitsluiting kunnen vergelijken. Om te beginnen bespreken we de landen van het Europa van de 15 en vervolgens zoeken we uit in welke zin de toevoeging van de 10 nieuwe lidstaten het beeld verandert. Onze benadering is de weerspiegeling van twee standpunten. Het eerste is dat men de uitsluiting kan meten aan de hand van slechts enkele indicatoren en dat men door indicatoren toe te voegen, alleen maar verwarring sticht. Het tweede standpunt houdt in dat, welke ethische concepten een land ook heeft, alleen de politieke wil meetelt.

Na een korte voorstelling van de indicatoren die wij gebruiken, proberen we op basis van correlaties een aantal overbodige metingen te elimineren.

Om de landen volgens de graad van uitsluiting te klasseren, gebruiken we twee methodes: een methode waarbij de indicatoren gewoon worden samengevoegd, zonder ze te wegen, en een methode die is gebaseerd op de afstand ten opzichte van de scheidslijn voor beste praktijken.

Impliciet veronderstellen deze metingen dat alle landen in staat zijn om de beste praktijk te halen en dat, als ze dat niet doen, dat hun eigen keuze is. We weten evenwel dat de Europese lidstaten in de strijd tegen sociale uitsluiting niet allemaal dezelfde middelen inzetten. Daarom herberekenen we de verschillende cijfers, waarbij we rekening houden met de financiële inspanningen van elk land. We kunnen dan spreken van doeltreffendheid van de strijd tegen sociale uitsluiting.

In het laatste deel voegen we die nieuwe EU-lidstaten toe waarvoor we over relevante gegevens beschikken, teneinde na te gaan of onze metingen en klasseringen daarvoor worden beïnvloed.

2. METING GEBASEERD OP ALLE INDICATOREN

We hebben 8 uitsluitingsindicatoren en 13 van de 15 Lidstaten van de Europese Unie in 2001 weerhouden (Luxemburg en Zweden ontbreken). Dit zijn de primaire indicatoren waarvoor voor de 13 landen gegevens beschikbaar waren. De indicatoren zijn in Tabel 1 in hun oorspronkelijke vorm weergegeven. In Tabel 2 werden ze genormaliseerd, zodat de indicatoren voor maximale en minimale integratie respectievelijk 1 en 0 bedragen.

TABEL 1: PRIMAIRE INDICATOREN VOOR SOCIALE COHESIE – 2001

Land	ONGE	ARMO	VRTB	VERS	ONDE	WKLH	VERW	GEZO
Duitsland	3,6	11	6	19	12,5	3,8	78,5	1,69
Oostenrijk	3,5	12	7	19	10,2	0,9	78,6	4,33
België	4,0	13	7	15	13,6	3,2	78,1	3,00
Denemarken	3,0	10	6	13	8,8	0,8	77,0	12,00
Spanje	5,5	19	10	24	28,6	3,9	79,3	5,00
Finland	3,5	11	6	17	10,3	2,5	78,1	4,33
Frankrijk	4,0	15	9	19	13,5	3,0	79,3	2,60
Griekenland	5,7	20	14	28	16,5	5,4	78,1	6,50
Ierland	4,5	21	13	24	14,7	1,2	77,2	7,00
Italië	4,8	19	13	28	26,4	5,8	79,8	1,75
Nederland	3,8	11	5	20	15,3	0,7	78,3	2,33
Portugal	6,5	20	15	22	44,3	1,5	77,0	3,88
Verenigd Koninkrijk	4,9	17	10	23	17,6	1,3	79,4	3,20

Omschrijving van de uitsluitingsindicatoren

ONGE	<u>Ongelijke inkomensverdeling</u> (verhouding tussen de inkomenskwintielen): verhouding tussen het aandeel van het totale inkomen dat toekomt aan de 20% van de bevolking met het hoogste inkomen (hoogste kwintiel) en het aandeel van het totale inkomen dat toekomt aan de 20% van de bevolking met het laagste inkomen (laagste kwintiel).
ARMO	<u>Armoederisico na de sociale transfers</u> : percentage van personen wier beschikbare inkomen na de sociale transfers ligt onder de armoederisicodrempel, die werd vastgelegd op 60% van het nationaal mediaan equivalent beschikbaar inkomen (na sociale transfers). De ouderdoms- en overlevingspensioenen zijn vóór transfers in het inkomen opgenomen en maken geen deel uit van de sociale transfers.
VRTB	<u>Risicopercentage voor het voortbestaan van de armoede</u> : percentage van personen wier equivalent beschikbaar inkomen tijdens het lopende jaar en in minstens twee van de drie voorafgaande jaren onder de armoeddrempel ligt. De drempel werd vastgelegd op 60% van het nationaal mediaan equivalent beschikbaar inkomen.
VERS	<u>Relatieve mediane lage-inkomenskloof</u> : het verschil tussen het mediaan inkomen van personen onder de lage-inkomensdrempel en de lage-inkomensdrempel, uitgedrukt als percentage van diezelfde lage-inkomensdrempel.
ONDE	<u>Vroegtijdige schoolverlaters</u> : percentage van de bevolking dat tussen de 18 en de 24 jaar oud is en geen studies of opleiding volgt en wiens studieniveau niet hoger ligt dan het lager secundair onderwijs.
WKLH	<u>Langdurige werkloosheid</u> : langdurig werklozen (12 maanden en langer) in procent van de totale actieve bevolking.
VERW	<u>Levensverwachting bij de geboorte</u> : het aantal jaren dat iemand naar verwachting zal leven, te beginnen bij de leeftijd van 0 jaar.
GEZO	<u>Zelfevaluatie van de gezondheidstoestand per inkomensniveau</u> : verhouding tussen de percentages in de laagste en hoogste kwintielgroep (naar equivalent inkomen) van de bevolking van 16 jaar en ouder die zich in slechte of zeer slechte gezondheid beschouwt.

Bron: Website Eurostat www.eurostat.com en statistische bijlage bij het gezamenlijk verslag van de Commissie en de Raad over de sociale uitsluiting.

TABEL 2: GENORMALISEERDE PRIMAIRE INDICATOREN – 2001

Land	ONGE	ARMO	VRTB	VERS	ONDE	WKLH	VERW	GEZO
Duitsland	0,829	0,909	0,900	0,600	0,896	0,392	0,536	1,000
Oostenrijk	0,857	0,818	0,800	0,600	0,961	0,961	0,571	0,743
België	0,714	0,727	0,800	0,867	0,865	0,510	0,393	0,873
Denemarken	1,000	1,000	0,900	1,000	1,000	0,980	0,000	0,000
Spanje	0,286	0,182	0,500	0,267	0,442	0,373	0,821	0,679
Finland	0,857	0,909	0,900	0,733	0,958	0,647	0,393	0,743
Frankrijk	0,714	0,545	0,600	0,600	0,868	0,549	0,821	0,912
Griekenland	0,229	0,091	0,100	0,000	0,783	0,078	0,393	0,533
Ierland	0,571	0,000	0,200	0,267	0,834	0,902	0,071	0,485
Italië	0,486	0,182	0,200	0,000	0,504	0,000	1,000	0,994
Nederland	0,771	0,909	1,000	0,533	0,817	1,000	0,464	0,937
Portugal	0,000	0,091	0,000	0,400	0,000	0,843	0,000	0,788
Verenigd Koninkrijk	0,457	0,364	0,500	0,333	0,752	0,882	0,857	0,853

Men zou kunnen denken dat deze indicatoren er zijn omdat de Lidstaten ze relevant vonden. Sommige zijn overbodig, maar dat komt doordat de landen van oordeel waren dat hetgene ze meten, belangrijk genoeg is. Wat kunnen we in verband met deze logica doen?

2.1. HET PARITIAANSE CRITERIUM

Eerst en vooral kunnen we ons afvragen of er geen Paretiaanse vergelijking mogelijk is. Met andere woorden, zou een land een ander land domineren indien al deze integratie-indicatoren gelijk zijn of hoger liggen en indien één daarvan hoger scoort. Volgens dit Paretiaanse criterium zijn er enkele betrekkingen van dominantie, weergegeven in Tabel 3. Uiteraard zijn ze beperkt in aantal. Het Paretiaanse criterium leidt altijd alleen maar tot partiële ordeningen. Wel moet gezegd dat, als er sprake is van dominantie, deze tamelijk onbetwistbaar kan worden genoemd. Het feit dat Griekenland in die zin door 6 landen wordt gedomineerd, is relatief veelzeggend. We merken op dat alle landen die Griekenland domineren, volgens het Paretiaanse criterium niet met elkaar kunnen worden vergeleken.

TABEL 3: PARETIAANSE DOMINANTIE

Land	Gedomineerd door:
Griekenland	België – Duitsland – Frankrijk Nederland – Oostenrijk – Finland
Spanje	Frankrijk – Verenigd Koninkrijk
Ierland	Oostenrijk

2.2. DE DEA-METHODE

Met de benadering die op de scheidslijn van beste praktijken is gebaseerd, kunnen we deze onbepaaldheid enigszins inperken. Door aan de hand van de DEA-methode (Data Envelopment Analysis) voor alle indicatoren en landen een scheidslijn te trekken, kunnen we de afstand berekenen tussen de prestaties van elk land en deze scheidslijn (2). Als een land zich op de scheidslijn bevindt, kan het niets worden verweten. In de eerste kolom van Tabel 4 vinden we de doeltreffendheidscijfers bepaald volgens de DEA-methode. Alleen Spanje, Ierland, Portugal en Griekenland bevinden zich niet op de doeltreffendheidscheidslijn. Griekenland scoort het laagst.

TABEL 4: DOELTREFFENDHEID VOLGENS DE DEA-METHODE EN NIET-GEWOGEN GEMIDDELDE VAN DE INDICATOREN

Land	DEA	Niet-gewogen gemiddelde
Duitsland	1,000	0,758
Oostenrijk	1,000	0,789
België	1,000	0,719
Denemarken	1,000	0,735
Spanje	0,959	0,444
Finland	1,000	0,768
Frankrijk	1,000	0,701
Griekenland	0,811	0,276
Ierland	0,915	0,416
Italië	1,000	0,421
Nederland	1,000	0,804
Portugal	0,843	0,265
Verenigd Koninkrijk	1,000	0,625

(2) De DEA-methode bestaat in de opbouw van een convex omhulsel (doeltreffendheidscheidslijn) door lineaire programmering, uitgaande van de beschikbare informatie, zoals blijkt uit Figuur 1. Er bestaat heel wat literatuur over de DEA-methode, maar de lezer die interesse heeft voor een gedetailleerde voorstelling, kan terecht bij Charnes et al. (1994).

2.3. HET NIET-GEWOGEN GEMIDDELDE

Tot slot stellen wij een derde manier voor om onze 13 Europese lidstaten met elkaar te vergelijken, waarbij we met alle indicatoren rekening houden. We bepalen daarvoor het (niet-gewogen) gemiddelde van de 8 weerhouden indicatoren. Zo krijgen we een nauwkeurigere rangschikking, waarbij Nederland de hoogste score en Portugal en Griekenland de laagste score halen. Deze scores voor de prestaties zijn opgenomen in de tweede kolom van Tabel 4. We merken hierbij op dat er tussen deze verschillende benaderingen een zekere overeenstemming bestaat: Paretiaans criterium, DEA-methode en niet-gewogen totaal van de genormaliseerde indicatoren.

3. KEUZE VAN DE INDICATOREN

In het vorige deel wilden we onze vergelijkingen en metingen in verband met uitsluiting op alle indicatoren baseren. Op die manier namen we een positief standpunt in. Vanuit normatief standpunt lijkt het evenwel nuttig om die indicatoren die te nauw met andere indicatoren verbonden zijn, niet te behouden. Bovendien kunnen we ervan uitgaan dat sommige indicatoren betekenisvoller zijn dan andere om de socialecohesiegraad te meten.

Om die reden weerhouden we slechts 5 indicatoren. Aangezien de indicatoren ONGE, VRTB, VERS nauw verbonden zijn met de indicator ARMO, worden deze verwijderd (zie bijlage 1). Bovendien zijn we van oordeel dat armoede en werkloosheid de voornaamste uitsluitingsindicatoren zijn, gevolgd door VERW, ONDE en GEZO, in dalende volgorde. Ook GEZO en VERW zijn nauw met elkaar verbonden.

In Tabel 5 vermelden we de doeltreffendheidsscores voor deze verschillende combinaties van indicatoren. Uiteraard geldt dat, hoe kleiner het aantal indicatoren, hoe minder landen er zich op de scheidslijn van beste praktijk bevinden. Als twee indicatoren worden weerhouden, zijn alleen Denemarken en Nederland volledig doeltreffend. Italië, dat met 3 indicatoren doeltreffend was, ziet zijn score ineens dalen zodra de indicator VERW wordt verwijderd. De reden daarvoor is eenvoudig: Italië stond wat levensduur betreft, op de eerste plaats en behoorde inzake werkloosheid en armoede tot de hekkensluiters. Deze spectaculaire daling is een van de kenmerken van de DEA-methode.

Als we gebruik maken van het niet-gewogen gemiddelde, is de daling minder spectaculair, maar toch nog zeer reëel. Zoals we uit Tabel 6 kunnen afleiden, daalt Italië van 0,394 naar 0,091 als het aantal indicatoren van 3 op 2 wordt teruggebracht. Met een gewogen gemiddelde zijn de twee leiders dezelfde als volgens de DEA-methode: Nederland en Denemarken. Ook de laatste twee in de rij, Griekenland en Italië, zijn dezelfde.

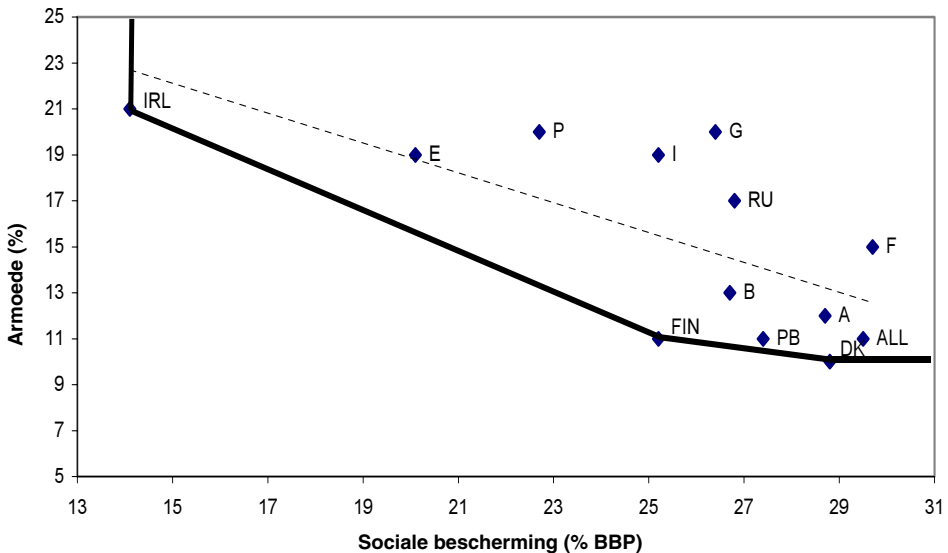
TABEL 5: DOELTREFFENDHEID MET VERMINDERING VAN HET AANTAL INDICATOREN

Land	Alternatieve modellen			
	ARMO ONDE WKLH VERW GEZO	ARMO ONDE WKLH VERW	ARMO WKLH VERW	ARMO WKLH
	Doeltreffendheid volgens de DEA-methode			
Duitsland	1,000	1,000	1,000	0,909
Oostenrijk	1,000	1,000	1,000	0,961
België	0,945	0,892	0,797	0,727
Denemarken	1,000	1,000	1,000	1,000
Spanje	0,881	0,881	0,881	0,373
Finland	1,000	1,000	0,978	0,909
Frankrijk	1,000	1,000	1,000	0,557
Griekenland	0,811	0,810	0,406	0,091
Ierland	0,915	0,912	0,902	0,902
Italië	1,000	1,000	1,000	0,182
Nederland	1,000	1,000	1,000	1,000
Portugal	0,843	0,843	0,843	0,843
Verenigd Koninkrijk	1,000	1,000	1,000	0,882
	Niet-gewogen gemiddelde van de indicatoren			
Duitsland	0,747	0,683	0,612	0,651
Oostenrijk	0,811	0,828	0,783	0,889
België	0,673	0,624	0,543	0,619
Denemarken	0,596	0,745	0,660	0,990
Spanje	0,499	0,455	0,459	0,277
Finland	0,730	0,727	0,650	0,778
Frankrijk	0,739	0,696	0,639	0,547
Griekenland	0,376	0,336	0,187	0,085
Ierland	0,458	0,452	0,324	0,451
Italië	0,536	0,422	0,394	0,091
Nederland	0,826	0,798	0,791	0,955
Portugal	0,344	0,234	0,311	0,467
Verenigd Koninkrijk	0,742	0,714	0,701	0,623

4. DOELTREFFENDHEID VAN HET SOCIAAL BELEID

Tot nog toe hebben we geredeneerd alsof alle landen dezelfde inspanningen leveren om sociale uitsluiting te bestrijden. Zo kunnen we net zo goed de Europese spoorwegmaatschappijen met elkaar vergelijken zonder oog te hebben voor het feit dat sommige landen meer dan andere in dit vervoermiddel investeren. Als we rekening houden met de verschillen in budgettaire inspanningen van elk land, kunnen we pas echt van doeltreffendheid spreken. Om deze idee te illustreren nemen we het extreme geval waarbij slechts één indicator wordt weerhouden. In Figuur 2 geven we de armoedecijfers weer, evenals het aandeel van de sociale uitgaven in het BBP voor de 13 landen die hier worden besproken. Aan de twee uitersten staan Ierland en Denemarken, maar kunnen we deze twee landen wel met elkaar vergelijken als we weten dat het eerste minder dan 15% van zijn BBP aan sociale bescherming spendeert, terwijl het laatste hieraan zo'n 30% uitgeeft? Italië en Finland besteden hetzelfde aandeel van hun BBP aan sociale bescherming, maar zij hebben zeer uiteenlopende resultaten. In dat geval kunnen we zonder aarzelen stellen dat Finland doeltreffender is dan Italië.

FIGUUR 2: ARMOEDE EN UITGAVEN VOOR SOCIALE BESCHERMING EU-15

In deze grafiek hebben we de regressielijn weergegeven; er bestaat immers een verband tussen sociale uitgaven en armoede. We hebben ook een scheidslijn getrokken, die uit vier lijnstukken bestaat, de gegevens omhult en de lijn voor beste praktijken voorstelt. Met dit omhulsel zijn alleen Ierland, Finland en Denemarken doeltreffend.

We kunnen hiertegen inbrengen dat niet alle sociale uitgaven aan armoedebestrijding worden besteed en dat deze zouden moeten worden opgesplitst volgens hun doelstellingen. We kunnen hier eveneens tegen inbrengen dat het in acht genomen armoedecijfer niet alleen van het sociale beleid afhangt, maar ook van de armoede die we zouden vaststellen indien er geen sociaal beleid was. Deze bezwaren zijn ontegenzeggelijk waardevol, maar ze worden in dit artikel niet behandeld (3).

Tabel 6 geeft de doeltreffendheidsscores weer die voor de verschillende combinaties van indicatoren worden verkregen indien de DEA-methode wordt gebruikt. Daarbij moeten we vaststellen dat de rangschikking verandert. Sommige weinig uitgevende landen stijgen en andere veel uitgevende landen zijn ondoeltreffend en zakken in het klassement. In het geval van 8 indicatoren wordt Spanje doeltreffend en voor Griekenland, het minst goed geklasseerde land, daalt de score van 0,811 naar 0,703. In het geval van 2 indicatoren nemen Finland en Ierland de eerste plaats in, naast Nederland en Denemarken.

TABEL 6: DOELTREFFENDHEID MET EN ZONDER SOCIALE UITGAVEN – EU 15

Land	8 indicatoren		4 indicatoren		2 indicatoren	
	Met uitgaven	Zonder uitgaven	Met uitgaven	Zonder uitgaven	Met uitgaven	Zonder uitgaven
Duitsland	1,000	1,000	0,953	1,000	0,854	0,909
Oostenrijk	1,000	1,000	1,000	1,000	0,892	0,961
België	1,000	1,000	0,857	0,892	0,755	0,727
Denemarken	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
Spanje	1,000	0,959	1,000	0,881	0,407	0,373
Finland	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	0,909
Frankrijk	0,984	1,000	0,959	1,000	0,534	0,557
Griekenland	0,703	0,811	0,703	0,810	0,098	0,091
Ierland	1,000	0,915	1,000	0,912	1,000	0,902
Italië	1,000	1,000	0,972	1,000	0,200	0,182
Nederland	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
Portugal	0,987	0,843	0,632	0,843	0,632	0,843
Verenigd Koninkrijk	1,000	1,000	1,000	1,000	0,690	0,882
Doeltreffende landen	10	9	7	8	4	2

8 indicatoren = ONGE – ARMO – VRTB – VERS – ONDE – WKLH – VERW – GEZO
 4 indicatoren = ARMO – ONDE – WKLH – VERW
 2 indicatoren = ARMO – WKLH

(3) Zie in dit verband Gouyette en Pestieau (1999).

5. HET EUROPA VAN DE 25

Ter gelegenheid van de uitbreiding, in mei 2004, werd uitvoerig gesproken over de impact die deze uitbreiding op de levensstandaard van de Europeanen zou hebben. De meest verspreide idee was die van een algemene verarming. We beschikken over gegevens voor 5 nieuwe Lidstaten (Estland, Hongarije, Litouwen, Polen en de Tsjechische Republiek); ze zijn voor 5 indicatoren in hun genormaliseerde vorm opgenomen in Tabel 7 (voor hun oorspronkelijke vorm, zie bijlage 2). Tabel 8 geeft de niet-gewogen gemiddelden weer voor verschillende combinaties van indicatoren.

TABEL 7: GENORMALISEERDE PRIMAIRE INDICATOREN – EU 25

Land	ONGE	ARMO	ONDE	WKLH	VERW
Duitsland	0,829	0,769	0,820	0,640	0,858
Oostenrijk	0,857	0,692	0,879	0,977	0,869
België	0,714	0,615	0,791	0,709	0,814
Denemarken	1,000	0,846	0,915	0,988	0,694
Spanje	0,286	0,154	0,405	0,628	0,945
Finland	0,857	0,769	0,876	0,791	0,814
Frankrijk	0,714	0,462	0,794	0,733	0,945
Griekenland	0,229	0,077	0,716	0,453	0,814
Ierland	0,571	0,000	0,763	0,942	0,716
Italië	0,486	0,154	0,461	0,407	1,000
Nederland	0,771	0,769	0,747	1,000	0,836
Portugal	0,000	0,077	0,000	0,907	0,694
Verenigd Koninkrijk	0,457	0,308	0,688	0,930	0,956
Estland	0,114	0,231	0,778	0,419	0,000
Hongarije	0,886	0,846	0,809	0,791	0,169
Litouwen	0,457	0,308	0,789	0,023	0,115
Polen	0,571	0,462	0,938	0,000	0,388
Tsjechische Rep.	0,886	1,000	1,000	0,605	0,508

TABEL 8: NIET-GEWOGEN GEMIDDELDE VOOR DE PRIMAIRE INDICATOREN – EU 25

Land	ONGE ARMO ONDE WKLH VERW	ARMO ONDE WKLH VERW	ARMO WKLH VERW	ARMO WKLH
Duitsland	0,783	0,772	0,756	0,704
Oostenrijk	0,855	0,854	0,846	0,835
België	0,729	0,733	0,713	0,662
Denemarken	0,889	0,861	0,843	0,917
Spanje	0,483	0,533	0,576	0,391
Finland	0,822	0,813	0,791	0,780
Frankrijk	0,730	0,733	0,713	0,597
Griekenland	0,458	0,515	0,448	0,265
Ierland	0,598	0,605	0,553	0,471
Italië	0,502	0,506	0,520	0,280
Nederland	0,825	0,838	0,868	0,885
Portugal	0,336	0,419	0,559	0,492
Verenigd Koninkrijk	0,668	0,721	0,731	0,619
Estland	0,308	0,357	0,216	0,325
Hongarije	0,700	0,654	0,602	0,818
Litouwen	0,338	0,309	0,149	0,165
Polen	0,472	0,447	0,283	0,231
Tsjechische Rep.	0,800	0,778	0,704	0,802

Hieruit blijkt onmiddellijk dat deze landen niet opvallen. Met twee indicatoren vertoont Letland de minst goede prestatie. Polen staat op dezelfde hoogte als Italië, vóór Griekenland. De Tsjechische Republiek en Hongarije vormen de voorhoede. Dit profiel vinden we ook terug als we het aantal indicatoren optrekken. Met 5 indicatoren bevinden de twee Baltische staten zich samen met Portugal onderaan het klassement.

Ook volgens de DEA-methode bekomen we dezelfde resultaten (zie bijlage 3). De Tsjechische Republiek en in mindere mate ook Hongarije scoren zeer hoog. Estland is het land met de laagste score.

Als we rekening houden met de sociale uitgaven (zie bijlage 4), dan klimmen de nieuwkomers in het klassement naar boven. Dat is ook niet te verwonderen, aangezien we weten dat ze relatief minder uitgeven dan de oudere lidstaten.

CONCLUSIE

Om maar al te zeer in het oog springende redenen kan de Europese Unie zijn Lidstaten geen expliciete normen opleggen op het vlak van sociale uitsluiting (of insluiting). In de eerste plaats is het niet zo gemakkelijk om een definitie te geven. Maar de EU heeft er vooral ook de bevoegdheid niet toe en ze beschikt niet over de nodige middelen om een zekere convergentie in de hand te werken. Om deze twee moeilijkheden aan te pakken werd voorgesteld om jaarlijks een ruime en gevarieerde reeks van indicatoren voor sociale uitsluiting openbaar te maken, in de hoop dat door vergelijking en rivaliteit een zekere convergentie zou ontstaan. De open coördinatiemethode is een variant van wat de Angelsaksen de 'Yardstick Competition' (maatstafconcurrentie) noemen. Een van de grondslagen van de OCM is het feit dat er niet één indicator is die ten opzichte van de andere wordt beoordeeld; we kunnen hoogstens spreken van primaire en secundaire indicatoren. De idee is heel eenvoudig: iedereen een kans geven om in een bepaald domein uit te blinken. Een andere, minder positieve en ietwat cynische interpretatie is het verlangen om door een veelheid aan indicatoren verwarring te stichten en in een zekere verstarring terecht te komen.

In dit artikel hebben we dit standpunt ingenomen en geprobeerd de landen te rangschikken volgens hun prestaties in de strijd tegen sociale uitsluiting. Om tot een nauwkeurig klassement te komen, hebben we het aantal indicatoren beperkt. We hebben ook twee types van prestaties onderscheiden, aan de hand van het feit of bij het meten ervan al dan niet rekening wordt gehouden met de aangewende middelen in de strijd tegen uitsluiting. We hebben tevens aangetoond dat de uitbreiding van de Europese Unie van 15 naar 25 lidstaten nauwelijks het beeld dat we van de uitsluiting in Europa hadden, heeft gewijzigd.

(Vertaling)

REFERENTIES

Charnes, A., Cooper, W., Lewin, A. Y. en Seiford, L. M., *Data Envelopment Analysis: Theory, Methodology, and Application*, Kluwer, Academic Publishers, Boston, 1994.

Europese Commissie, *Gezamenlijk verslag van de Commissie en de Raad over de sociale uitsluiting*, Brussel, 2004.

Gouyette, C. en Pestieau, P., Efficiency of the welfare state, *Kyklos*, 52, pp. 537-553, 1999.

Cherchye, L., Moesen, W. en Van Puyenbroeck, T., *Legitimately diverse, yet comparable: on synthesising social inclusion performance in EU*, KUL, Discussion paper, 03/01, 2003.

Vandenbroucke, F., The active welfare state: a social democratic ambition for Europe, *The Policy Network Journal*, 1, 2001.

BIJLAGEN**BIJLAGE 1:** TABEL MET DE CORRELATIES TUSSEN DE PRIMAIRE INDICATOREN – 2001

Indicator	ONGE	ARMO	VRTB	VERS	ONDE	WKLH	VERW	GEZO
ONGE	1,000	0,866	0,865	0,723	0,857	0,334	- 0,034	- 0,143
ARMO		1,000	0,952	0,830	0,654	0,364	- 0,083	- 0,021
VRTB			1,000	0,781	0,690	0,365	0,043	0,027
VERS				1,000	0,490	0,539	- 0,380	- 0,247
ONDE					1,000	0,181	0,009	- 0,225
WKLH						1,000	- 0,489	- 0,303
VERW							1,000	0,618
GEZO								1,000

BIJLAGE 2: PRIMAIRE INDICATOREN VAN DE NIEUWE LIDSTATEN – 2001

Land	ONGE	ARMO	ONDE	WKLH	VERW
Estland	6,1	18	14,1	5,7	70,6
Hongarije	3,4	10	12,9	2,5	72,2
Litouwen	4,9	17	13,7	9,1	71,7
Polen	4,5	15	7,9	9,3	74,2
Tsjechische Rep.	3,4	8	5,5	4,1	75,3

BIJLAGE 3: DOELTREFFENDHEID VOLGENS DE DEA-METHODE – EU 25

Land	ONGE ARMO ONDE WKLH VERW	ARMO ONDE WKLH VERW	ARMO WKLH VERW	ARMO WKLH
Duitsland	1,000	1,000	1,000	0,826
Oostenrijk	1,000	1,000	1,000	0,977
België	0,925	0,925	0,921	0,724
Denemarken	1,000	1,000	1,000	1,000
Spanje	0,965	0,965	0,965	0,628
Finland	1,000	1,000	0,983	0,874
Frankrijk	1,000	1,000	1,000	0,733
Griekenland	0,879	0,879	0,824	0,453
Ierland	0,946	0,946	0,942	0,942
Italië	1,000	1,000	1,000	0,407
Nederland	1,000	1,000	1,000	1,000
Portugal	0,907	0,907	0,907	0,907
Verenigd Koninkrijk	1,000	1,000	1,000	0,930
Estland	0,778	0,778	0,419	0,419
Hongarije	0,936	0,936	0,936	0,936
Litouwen	0,789	0,789	0,308	0,308
Polen	0,938	0,938	0,538	0,462
Tsjechische Rep.	1,000	1,000	1,000	1,000

BIJLAGE 4: DOELTREFFENDHEID INDIEN MET SOCIALE UITGAVEN REKENING WORDT GEHOUDEN – EU 25

Land	ONGE ARMO ONDE WKLH VERW	ARMO ONDE WKLH VERW	ARMO WKLH VERW	ARMO WKLH
Duitsland	0,823	0,823	0,823	0,600
Oostenrijk	0,828	0,828	0,828	0,764
België	0,821	0,821	0,821	0,640
Denemarken	0,823	0,823	0,823	0,823
Spanje	0,999	0,999	0,999	0,548
Finland	0,929	0,929	0,929	0,792
Frankrijk	0,776	0,776	0,776	0,533
Griekenland	0,635	0,635	0,635	0,288
Ierland	1,000	1,000	1,000	1,000
Italië	0,840	0,840	0,840	0,306
Nederland	0,870	0,870	0,870	0,842
Portugal	0,635	0,635	0,635	0,634
Verenigd Koninkrijk	0,813	0,813	0,813	0,641
Estland	1,000	1,000	0,609	0,609
Hongarije	0,814	0,814	0,814	0,814
Litouwen	0,937	0,928	0,382	0,382
Polen	0,974	0,972	0,663	0,498
Tsjechische Rep.	1,000	1,000	1,000	1,000

INHOUDSTAFEL

EEN OF MEER INDICATOREN VOOR SOCIALE UITSLUITING?

1. INLEIDING	61
2. METING GEBASEERD OP ALLE INDICATOREN	63
2.1. HET PARITIAANSE CRITERIUM	65
2.2. DE DEA-METHODE	66
2.3. HET NIET-GEWOGEN GEMIDDELDE	67
3. KEUZE VAN DE INDICATOREN	67
4. DOELTREFFENDHEID VAN HET SOCIAAL BELEID	69
5. HET EUROPA VAN DE 25	71
CONCLUSIE	73
REFERENTIES	74
BIJLAGEN	75

DE OCMW'S EN DE SOCIO-PROFESSIELE INSCHAKELING

DOOR SEBASTIEN LEMAITRE

Beleidsmedewerker bij de Fédération des CPAS de l'Union des Villes et Communes de Wallonie

Op 1 juni 2003 was meer dan eenderde van de personen die werden bijgestaan door de Waalse Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn (OCMW), deelnemer van een actief inschakelingsproces en verwierf een baan of volgde een opleiding of een volledig leerplan. Deze schatting kan nog worden opgetrokken als we hier die personen aan toevoegen die in het kader van een socio-professionele opvolging, tewerkgesteld zijn in een Plaatselijk Werkgelegenheidsagentschap (PWA) of door de inschakelingsdiensten worden begeleid in het kader van andere actievormen. Dit cijfer is van groot belang, wil men de wijzigingen in de opdracht van de OCMW's gedurende de voorbije jaren begrijpen. Met de ontwikkeling, in België en in Europa, van het concept van actieve welvaartsstaat is de inschakelingsopdracht doorslaggevend geworden in de OCMW-hulpverlening. De OCMW's, en dan vooral in Wallonië, zijn die uitdaging op een opmerkelijke manier aangegaan door de gerechtigden vooruitzichten op herinschakeling te bieden.

De Fédération des CPAS de l'Union des Villes et Communes de Wallonie (Federatie van OCMW's van de Unie der Steden en Gemeenten in Wallonië) heeft sinds 2002, in samenwerking met de Universiteit van Luik, een aantal studies uitgevoerd over de verwezenlijkingen van de Waalse gemeenten op dit vlak (1). Dit artikel bevat de lering die we uit deze studies kunnen trekken.

1. DE ONDERZOEKEN

Vier soorten onderzoek werden uitgevoerd, telkens volgens een andere methodologie.

De doorlichting van de beleidsinitiatieven voor integratie gebeurt door middel van een vragenlijst die jaarlijks naar alle Waalse OCMW's wordt gestuurd. De vragen handelen over de middelen die voor de integratie worden ingezet, de schikkingen die worden getroffen en het aantal gerechtigden dat bij de verschillende acties

(1) De volledige verslagen van deze verschillende onderzoeken zijn beschikbaar op de website van de Fédération des CPAS: <http://www.uvcw.be/cpas/> en werden in een aantal samenvattende artikels besproken in het tijdschrift CPAS Plus.

betrokken is. Ongeveer 85% van de OCMW's beantwoordt deze vragen vrijwillig. De dienst Algemene sociologie van de Universiteit van Luik zorgde bij het opstellen van de vragenlijst voor de begeleiding en analyseerde de eerste twee golven. De Dienst Inschakeling in het arbeidsproces van de Fédération des CPAS analyseerde de gegevens voor 2003, alsook de gegevens voor 2004, die binnenkort zullen worden gepubliceerd.

In 2002 vulde een kwalitatief onderzoek deze doorlichting aan. Aan de hand van dit onderzoek, op basis van 37 semi-gerichte interviews met gevolmachtigden, verantwoordelijken van centra en diensten en maatschappelijk werkers, konden de resultaten van de doorlichting gedetailleerd worden bestudeerd en kon een dynamische kijk worden gegeven op de op het terrein gerealiseerde praktijken. De dienst Algemene sociologie van de Universiteit van Luik heeft dit onderzoek ontworpen en gerealiseerd.

In 2003 werd bij de gerechtigden van deze beleidsinitiatieven voor integratie een onderzoek gerealiseerd. Het steunde op een kwalitatieve methodologie, met acht discussiegroepen (focus-groups) en een tiental individuele interviews. We konden de indrukken inzamelen van in totaal 91 gerechtigden, in verschillende fasen van hun inschakelingsparcours. De wetenschappelijke en methodologische aspecten van dit onderzoek stonden onder het toezicht van Marc Jacquemain, assistent-docent aan de Universiteit van Luik.

Tot slot konden we aan de hand van een laatste onderzoek, eveneens uit 2003, een eerste idee vormen van de impact van de beleidsinitiatieven voor tewerkstelling door de OCMW's. Door gebruik te maken van de gegevens van de Kruispuntbank van de sociale zekerheid, konden we bepalen wat er is geworden van de mensen die door toedoen van artikel 60 §7 en artikel 61 van de organieke wet van de OCMW's (organieke wet van 8 juli 1976 betreffende de Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn, BS 5.8.1976) werk hebben gevonden.

Door de situatie van de beleidsinitiatieven voor socio-professionele integratie bij de OCMW's en de ervaringen van de gerechtigden te bestuderen en enkele elementen ter evaluatie voor te leggen, kunnen we de voornaamste vaststellingen van de verschillende onderzoeken bekijken.

2. DE BELEIDSINITIATIEVEN VOOR INTEGRATIE DOOR DE WAAELSE OCMW'S

De door de Waalse OCMW's ondernomen acties verschillen sterk naargelang van de gemeente. De situatie van een 'klein landelijk OCMW' in de Ardennen is niet te vergelijken met dat van een grote industriestad in Henegouwen. Verder zijn de economische situatie van een regio, het lokale sociale netwerk en de culturele en politieke omgeving medebepalend voor de kenmerken van het integratiebeleid dat wordt

ontwikkeld. In de onderstaande paragrafen proberen we de grote lijnen van deze beleidsinitiatieven weer te geven en aan te tonen wat een invloed kan uitoefenen op de manier waarop de acties in de verschillende gemeenten worden gedefinieerd.

2.1. DE GEBRUIKERS

Het aantal gebruikers of gerechtigden van de Waalse OCMW's is het eerste element dat de verschillende OCMW's van elkaar onderscheidt. In 2003 telt men in Wallonië 32.538 gerechtigden op het leefloon en 12.528 gerechtigden op de hiermee gelijkgestelde financiële maatschappelijke dienstverlening, hetzij een gemiddelde van ongeveer 9 gerechtigden per duizend inwoners. Het percentage gerechtigden varieert sterk naargelang van het aantal inwoners van de gemeente: grote stedelijke gemeenten tellen verhoudingsgewijs meer gerechtigden dan dunbevolkte landelijke gemeenten. Dit gegeven bevestigt het ruimschoots stedelijke karakter van de uitsluiting, aangezien men in de gemeenten met minder dan 5.000 inwoners gemiddeld 7 gerechtigden per 1.000 inwoners telt, tegenover 14 per duizend inwoners in de gemeenten met minstens 25.000 inwoners.

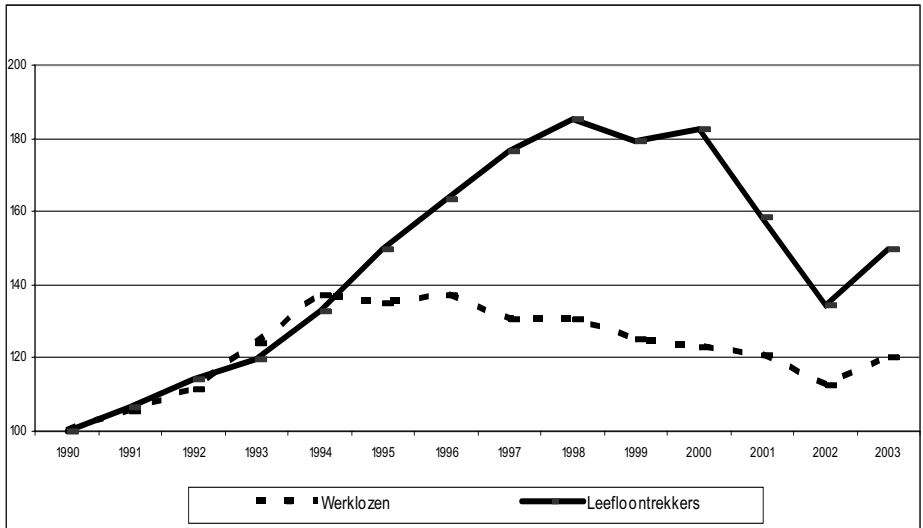
De cijfers verschillen ook naargelang van de regio's. Een onderverdeling per provincie is in dat verband veelzeggend. Henegouwen en Luik zijn zones waar het percentage bijgestane personen groter is, ongetwijfeld ten gevolge van het desindustrialiseringsproces.

TABEL 1: SPREIDING VAN DE LEEFLOONGERECHTIGDEN PER PROVINCIE IN 2003

	Leefloon (in % van de bevolking)
Luik	1,35
Henegouwen	1,05
Namen	0,94
Luxemburg	0,60
Waals-Brabant	0,49
Gemiddelde	0,89

De sociaal-economische context speelt uiteraard ook een belangrijke rol in de evolutie van het aantal bijgestane personen. Het aantal leefloontrekkers evolueert samen met de werkloosheidssituatie, zoals blijkt uit onderstaande grafiek.

GRAFIEK 1: EVOLUTIE VAN HET AANTAL WERKLOZEN EN LEEFLOONTREKKERS IN HET WAALSE GEWEST (WAARBIJ 1999 = 100)

In een tijdsperspectief stelt men vast dat het aantal gerechtigden – na een vermindering van het aantal leefloongerechtigden sinds 1998 – door de vankrachtwording van de wet van 26 mei 2002 betreffende het recht op maatschappelijke integratie (BS 31.7.2002) is toegenomen, met name ten gevolge van de individualisering van de dossiers. Volgens de veldwerkers is deze toename slechts tijdelijk en zou deze in de loop van 2003 gestabiliseerd moeten zijn.

Ook de leeftijd van de bijgestane personen levert interessante informatie op: in 2003 was 24,3% van de leefloongerechtigden tussen 18 en 25 jaar oud, een percentage dat in tien jaar tijd verdrievoudigd was, maar zich in 2000 stabiliseerde. Van de bijgestane personen volgt 9,2% een volledig leerplan.

Het kwalitatieve luik van het onderzoek stelt ons in staat om een licht te werpen op andere aspecten van de geholpen doelgroep. Zonder uitvoerig gebruik te maken van statistische en toekomstgerichte instrumenten schuiven de OCMW-actoren een op het individu afgestemd beeld naar voren van de moeilijkheden waarmee de gebruikers te kampen hebben: de redenen waarom ze een beroep doen op het OCMW, worden niet zozeer in macrosociale bewoordingen (economische conjunctuur, uitsluiting inherent aan het economische systeem,...) verklaard, dan wel vanuit hun persoonlijke situatie: gezinssituatie, gezondheidsproblemen, verslavingen, achteruitstelling ten overstaan van werk,...

Verscheidende categorieën van gerechtigden worden regelmatig vermeld: vrouwen (die in feite de voornaamste doelgroep van het OCMW uitmaken), jongeren, 'tweede-generatiegerechtigden' (dat wil zeggen, gerechtigden wier ouders ook al een tijd van het OCMW afhankelijk waren), verslaafden (vooral in de stedelijke gebieden). Het belang van deze categorieën kan slechts gedeeltelijk objectief worden beschouwd; toch kunnen de OCMW-werkers precies door deze categorieën hun doelgroep beter begrijpen, wat niet zonder gevolgen is voor het gevoerde beleid.

2.2. DE MIDDELEN

In 2003 heeft 57,6% van de Waalse OCMW's een specifieke dienst gecreëerd die zich met socio-professionele inschakeling bezighoudt. De omvang van de gemeente bepaalt of het OCMW al dan niet een dergelijke dienst heeft: in de gemeenten met minder dan 5000 inwoners beschikt minder dan één OCMW op vijf over een inschakelingsdienst, terwijl meer dan 90% van de gemeenten met meer dan 25.000 inwoners zo'n dienst heeft.

Hierbij dienen we nog de OCMW's te voegen die hebben gekozen voor een intergemeentelijke werking. 29% van de OCMW's heeft een overkoepelend OCMW opgericht, ook al hebben sommige toch ook nog een specifieke interne dienst.

Tijdens de interviews konden we drie factoren onderscheiden die de oprichting van een dienst bepalen:

- de maatschappelijk werkers zijn zich bewust van de noodzaak om de gebruikers iets anders te bieden dan het minimum aan sociale bijstand;
- er is lokaal een politieke wil om zich in te zetten voor de integratie;
- er kan gebruik worden gemaakt van wijzigingen in de wetgeving of de subsidiëring van projecten.

Het belang van de integratie blijkt ook uit de evolutie van de uitgaven voor de integratie. De meest betekenisvolle indicator schuilt in de uitgaven die per gerechtigde aan integratie zijn gewijd: in 2003 gaat het om een bedrag van 1.475 EUR per gerechtigde, daar waar het bedrag in 2001 slechts 1.040 EUR per gerechtigde bedroeg. De investering van de OCMW's in integratie is des te opmerkelijker daar deze slechts gedeeltelijk door de federale en regionale subsidies wordt gedekt; bovendien blijkt het relatieve aandeel van de gemeentelijke tussenkomsten in de begroting van de OCMW's met de tijd af te nemen.

2.3. DE MAATREGELLEN

Het belangrijkste instrument voor inschakeling in het beroepsleven bestaat uit de hertewerkstelling van de geholpen doelgroep. Voor de hertewerkstelling van een gerechtigde, die vaak slechts laaggeschoold is of over weinig werkervaring beschikt,

is er nood aan een uitgebreide evaluatie van diens bekwaamheden, aan socialisatie in sociale werkplaatsen of aan vooropleiding (2).

Op het vlak van de tewerkstelling beroepen de OCMW's zich vooral op artikel 60 §7 en 61 van de organieke wet betreffende de OCMW's (3) maar ze kunnen ook toegang krijgen tot de verschillende vormen voor activering van de sociale-uitkerings-trekkers (Activa, DSP, SINE, invoeginterim) (4).

Artikel 60 §7 is de vaakst gebruikte maatregel en kende sinds 1990 een opzienbarende ontwikkeling, zoals uit onderstaande grafiek blijkt. In 2003 zijn 3.930 personen dankzij deze maatregel tewerkgesteld, waaruit duidelijk de mobilisering van de OCMW's ten gunste van een actief integratiebeleid blijkt.

(2) Voor meer informatie over de maatregelen inzake beroepsinschakeling bij de OCMW's, verwijzen wij de lezer naar het recente handboek over socio-professionele inschakeling van R. Cherenti (2004).

(3) Artikel 60 §7 van de organieke wet betreffende de OCMW's voorziet de mogelijkheid om met een sociaal doel personen aan te werven die het bewijs moeten leveren van een periode van tewerkstelling om het volledige voordeel van bepaalde sociale uitkeringen te verkrijgen of teneinde hun werkervaring te bevorderen. De aangeworven persoon kan bij het OCMW werken of ter beschikking worden gesteld van een externe gebruiker (gemeente, vereniging zonder winstoogmerk, een initiatief voor sociale economie,...), waarbij het OCMW de werkgever blijft.

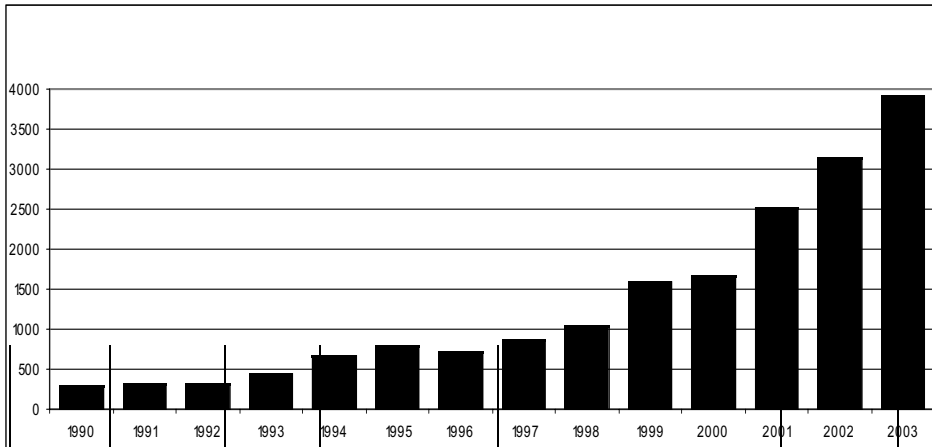
Artikel 61 beoogt de aanwerving van een door het OCMW geholpen persoon in een privé-onderneming die met het OCMW een overeenkomst heeft afgesloten; in dat geval geldt de onderneming als werkgever.

(4) Het Activaplan is een federale maatregel voor de activering van de financiële sociale bijstand, die een vrijstelling van het betalen van werkgeversbijdragen toekent, evenals een actieve uitkering die de werkgever van het nettoloon dat hij aan de werknemer stort, kan aftrekken.

Het Doorstromingsprogramma (DSP) is een programma voor de opslorping van de werkloosheid en is bestemd voor laaggeschoolde personen. Het arbeidscontract gaat gepaard met een begeleiding door het Forem, een opleiding of een actief zoeken naar werk.

De initiatieven voor sociale-inschakelingseconomie (SINE) bestaan eveneens uit een activering van de sociale uitkeringen, maar dan in de context van een onderneming met sociale economie: beschutte werkplaatsen (BW), integratiebedrijven (IB), Entreprises de Formation par le Travail (EFT), maar ook in de structuren voor sociale economie die binnen een OCMW aanwezig zijn.

Invoeginterim is een federale maatregel om via uitzendarbeid de terugkeer naar de arbeidsmarkt van de 'moeilijk te plaatsen werkzoekenden' te bevorderen, op voorwaarde dat het uitzendbureau met het OCMW een overeenkomst afsluit waarmee het zich ertoe verbindt, de werknemer te begeleiden, hem indien nodig een opleiding te geven en hem een duurzame inschakeling op de arbeidsmarkt te verzekeren.

GRAFIEK 2: EVOLUTIE VAN HET AANTAL TOEPASSINGEN VAN ARTIKEL 60 §7

De spreiding van de toepassingen van artikel 60 §7 volgens de plaats van tewerkstelling levert interessante informatie op. Het OCMW blijft de voornaamste gebruiker, maar het aandeel van de volgens artikel 60 §7 intern aangestelde werknemers neemt van jaar tot jaar af (zie tabel 2). De OCMW's richten zich voortaan eerder naar de privé-sector (verenigingen of ondernemingen), in de hoop dat tewerkstelling volgens artikel 60 §7 in een langetermijncontract resulteert.

TABEL 2: VERDELING VAN DE TOEPASSINGEN VAN ARTIKEL 60 §7 VOLGENS GEBRUIKER

	OCMW	vzw	gemeenten	privé- ondernemingen	andere
2001	51%	25%	14%	3%	7%
2002	47%	19%	14%	8%	12%
2003	42%	20%	15%	9%	14%

In verband hiermee blijkt uit de interviews dat de opvolging van de in het kader van artikel 60 §7 tewerkgestelden die ter beschikking worden gesteld van de privé-partners, een belangrijke plaats inneemt in het werk van de inschakelingsbemiddelaar. Er worden regelmatig evaluatiegesprekken gehouden (met een periodiciteit van een keer per week tot een keer per trimester, afhankelijk van het OCMW) en ook de tussenkomst van de integratiewerker, op eigen initiatief of op verzoek van de werkgever of werknemer, is voorzien. Verder werd een uitgebreid peterschapssysteem op het getouw gezet.

De toepassingen van de andere vormen van inschakeling op de arbeidsmarkt zijn uiteenlopend, zoals in tabel 3 te zien is. Artikel 61 wordt steeds meer gebruikt, wat bevestigt dat men steeds meer een beroep doet op tewerkstelling in de privé-sector. De recente Activa-maatregel is, met 486 aanwervingen in 2003, perfect in de werkzaamheden van de OCMW's geïntegreerd. De invoeginterim daarentegen heeft noch de maatschappelijk werkers, noch de gerechtigden echt overtuigd. Wat de SINE-banen betreft, moet een recente ministeriële wijziging mogelijk maken dat de maatregel de komende jaren veel meer wordt gebruikt.

TABEL 3: VERDELING VAN DE ANDERE VORMEN VAN TEWERKSTELLING

	Artikel 61	Activa in OCMW	Activa extern	DSP in OCMW	DSP extern	Invoeg-interim
2002	197	/	/	102	140	127
2003	373	339	147	169	146	85

Het aantal gebruikers dat een opleiding volgt, blijft stijgen. In 2003 volgden 4.362 personen een opleiding, dat wil zeggen 9,7% van de doelgroep van het OCMW en een stijging van 69% ten opzichte van 2002. De meerderheid (57%) volgt een cyclus van prekwalificerende opleiding, maar eigenaardig genoeg volgt 43% een kwalificerende opleiding, terwijl het toch gaat om een doelgroep die vaak wordt gezien als zijnde ver verwijderd van tewerkstelling en die vaak dringendere sociale moeilijkheden heeft dan hertewerkstelling of het volgen van een opleiding: problemen met gezondheid, huisvesting, crisissituatie in het gezin, verslaving,...

2.4. DE OMGEVING

Bij de beoordeling van de beleidsinitiatieven van het OCMW moet ook rekening worden gehouden met de specifieke context van de gerechtigden. Het spreekt voor zich dat de economische en sociale situatie van een regio een grote rol speelt, zoals we reeds eerder aanhaalden. Aan de andere kant biedt de nabijheid van overheidspartners (Forem,...), organisaties (Entreprises de Formation par le Travail, Instellingen voor maatschappelijke integratie en Missions régionales pour l'emploi,...), onderwijs en de cultuursector, aan een aantal OCMW's een groter palet van oplossingen om in te spelen op het persoonlijke project van elke gerechtigde.

Uit de kwalitatieve interviews zijn ook andere omgevingsstructureerende elementen naar voren gekomen. Op de voorgrond spelen de factoren mobiliteit en huisvesting een niet te verwaarlozen rol. Wat de mobiliteit betreft, kunnen de beperkingen van tweeërlei aard zijn:

- een probleem met de mobiliteit buiten de grenzen van de gemeente: deze problemen hebben vooral te maken met de verplaatsingen van de ene randgemeente naar de andere. Het gaat om plaatsen met weinig openbaar vervoer, zoals industrie- en handelszones;

■ een probleem met de mobiliteit binnen de gemeente: dit probleem komt vooral voor in uitgestrekte gemeentes waar de verbinding tussen de verschillende deelgebieden moeilijk verloopt.

Om deze beperkingen te verhelpen, werken de OCMW's aan verschillende initiatieven: organisatie van opleidingen voor het behalen van het rijbewijs, carpooling, sociale taxi's,...

Ook huisvesting is een structureel gegeven van het inschakelingswerk. In de eerste plaats door de aantrekkingskracht van de stedelijke centra, die de OCMW's van de centrale gemeentes 'belast' en de randgemeenten 'ontlast', waardoor op het vlak van sociale dienstverlening elk beleid tot evenwichtige lastenverdeling tussen de gemeenten wordt bemoeilijkt. Meer bepaald kan het inschakelingswerk van de OCMW's gedeeltelijk worden tenietgedaan door een ondermaatse huisvestingskwaliteit: in een gemeente waar de huisvesting in slechte staat is, proberen degenen die met succes een inschakelingsprocedure hebben gevolgd, elders huisvesting te vinden die beter past bij hun nieuwe mogelijkheden. Zij maken zo plaats vrij voor mensen uit de aangrenzende gemeenten, mensen die er minder goed aan toe zijn dan zij en die op zoek zijn naar goedkope huurwoningen. In deze voorbeeldsituatie heeft het inschakelingswerk van het OCMW vruchten afgeworpen zonder dat dit tot een daling van het aantal gerechtigden ten laste leidde.

3. WAARNEMINGEN EN COMMENTAREN VAN GERECHTIGDEN

Door deze enquête bij de gerechtigden kregen we een beeld van de manier waarop degenen die er in de eerste plaats bij betrokken zijn, tegenover de verschillende beleidsvormen staan. Vragen waren er meer dan genoeg: hoe ervaart u de concretisering van een inschakelingsproject, welke betrekkingen onderhoudt u met het OCMW en zijn vertegenwoordigers, hoe staat u tegenover werken, opleiding en de voorgestelde of opgelegde activiteiten, welke balans maakt u op voor uw eigen traject, welke kritiek hebt u op het OCMW opdat het degenen die na u komen, beter zou kunnen helpen?

3.1. DE VERTEGENWOORDIGINGEN VAN HET OCMW

Globaal genomen zijn de ervaringen van de gebruikers met het OCMW positief. Volgens de ondervraagde personen vervult het OCMW duidelijk zijn rol als laatste sociale vangnet en hoewel de meeste personen toegeven dat ze toch met enige aarzeling een beroep hebben gedaan op de hulp van de centra, trekt niemand in twijfel dat het OCMW onmisbaar en nuttig is. De opmerkelijkste uitlating is wellicht de vergelijking van het OCMW met een 'survival kit', dat wil zeggen het minimum voor levensonderhoud dat beschikbaar is om zich uit een extreme situatie te redden. Hier komt het tijdelijke karakter van de ontvangen hulp tot uiting, wat in alle discussies unaniem wordt erkend: *het OCMW, daar blijf je niet je hele leven lang* (fragment

uit een interview). Deze conceptie lijkt evenwel niet ingegeven door de angst voor sancties of het verlies van de sociale uitkeringen, maar wordt verdedigd vanuit een reëel streven naar solidariteit: *ik zal niet mijn hele leven lang van het OCMW genieten, op een bepaald moment moet ik mijn plaats aan iemand anders afstaan* (fragment uit een interview).

Buiten het OCMW beklagt de gerechtigde zich evenwel over het beschamende etiket dat hem wordt opgeplakt. Dit negatieve beeld van het OCMW in het collectieve gedachtegoed wordt toegeschreven aan de gedragingen van sommige gerechtigden, die misbruik maken van het systeem en geen stappen ondernemen om iets aan hun situatie te veranderen. Ten overstaan van dit cliché tonen de mensen die we hebben ontmoet, een heel andere werkelijkheid: hoewel sommigen dit wel zouden kunnen denken, zijn de gerechtigden geen sociale gevallen die op kosten van de anderen leven, het zijn gewone mensen die op een bepaald moment in hun leven een tegenvaller (in het gezin, op het gebied van werk,...) hebben gehad en die de hulp van anderen nodig hebben om er weer bovenop te komen.

Ondanks een positieve beoordeling van hun relatie met het OCMW, vermelden sommige mensen dat hun betrekkingen met het centrum en zijn vertegenwoordigers soms gespannen waren: zij getuigen van een relatieve strengheid, die wel aanvaard en gerechtvaardigd is als ze het misbruik maar aanpakt en de mobilisering van iedereen mogelijk maakt. Anderzijds beklemtonen de gerechtigden de verplichtingen die ze moeten nakomen ten overstaan van het OCMW: verantwoording afleggen voor situaties of aan toegangsvoorwaarden voor een recht voldoen, ingaan op oproepen, beschikbaar zijn,... Globaal gesproken is de situatie voor alle gerechtigden duidelijk: elk recht brengt verplichtingen met zich mee.

Op de organisatie en op het werk van de inschakelingsdiensten is er in feite weinig kritiek. De gerechtigden erkennen doorgaans de inspanningen die het OCMW doet, en hebben er eerbied voor. Voor velen doen de inschakelingsagenten wat ze kunnen, ondanks de materiële beperkingen. De negatieve punten worden vaak gecompenseerd doordat zij aandachtig naar de gebruikers luisteren en voor hen beschikbaar zijn. Waar de ondervraagde personen echter wel vaak over klagen, is het gebrek aan informatie die ze krijgen: ze oordelen dat ze in verband met heel wat van hun vragen, met name wat de wetgeving betreft, niet alle noodzakelijke elementen krijgen om hun situatie te begrijpen en zicht te krijgen op hun reële vooruitzichten.

3.2. DE WAARDE VAN WERK

Bij elk gesprek of interview werd een groot deel van het onderhoud besteed aan het belang dat aan werk wordt gehecht. Voor de ondervraagde gerechtigden blijft werk een grote waarde behouden en vormt het de voornaamste doelstelling van een inschakelingsparcours. Velerlei redenen worden aangehaald voor dit belang dat aan werk wordt gehecht: op enkele daarvan gaan we dieper in.

Eerst en vooral wordt het collectieve aspect van arbeid naar voren geschoven: het belangrijkste is dat je onder de mensen komt, dat je buitenkomt. Uiteraard maken ook de financiële elementen deel uit van de bekommernissen; toch is het interessant om vast te stellen dat ze op lange termijn vaak worden gezien als een manier om een bevredigende huisvesting te vinden of 'de oude dag' veilig te stellen. Werk wordt minder gezien als een rechtstreekse toegang tot middelen, maar wel als een verandering van sociaal en administratief statuut. Werk wordt beschouwd als een middel tot sociale aanpassing: met werk kom je tot een vast uurrooster of een gezonde leefstijl, leg je gemakkelijker contacten, voel je je nuttig. Al die elementen komen in feite neer op een gerechtvaardigde behoefte tot erkenning die de mensen verwachten, hetzij door een statuut, door het voorbeeld dat je je kinderen geeft, of door de trots om niet meer te hoeven zeggen dat je niets doet.

Een aantal hinderpalen worden meermaals aangehaald door de werkzoekenden. Het thema werkloosheidsvallen is alomtegenwoordig in de meningen aangaande de weinig aantrekkelijke lonen die worden aangeboden. Bovendien zien heel wat mensen zwartwerk als onoverkomelijk, aangezien de uitkeringen door het OCMW niet toereikend zijn om in het levensonderhoud te voorzien.

In verband met de tewerkstelling wordt vaak het gebrek aan voorbereiding op het uit te voeren werk aangehaald, hoewel de personen die in het kader van hun inschakelingsparcours worden tewerkgesteld, erkennen dat ze van het OCMW meer begrip en hulp krijgen dan in de arbeidswereld. Het OCMW stelt, volgens hen, een geleidelijkere inschakeling op de arbeidsmarkt voor, een arbeidsmarkt waar ze vaak met mislukking te kampen hadden.

Voor sommigen lijkt werk een onbereikbaar doel, wegens hun leeftijd of hun gezondheidstoestand. Anderen blijven door verslaving of psychologische ontredde- ring verstoken van werk, zonder dat ze kunnen toegeven. Weer anderen zijn erin geslaagd om deze grenzen te overschrijden via een klassiek inschakelingsparcours dat hen tot tewerkstelling of een beter geschikte activiteit brengt. En nog anderen hebben een hardere strijd te strijden; voor hen moet een activiteit worden gevonden die niet rechtstreeks met werk te maken heeft, wat soms gepaard gaat met de frustratie dat ze niet beantwoorden aan de sterke sociale waarde die werk kan betekenen.

3.3. EEN WOORDJE UITLEG OVER ARTIKEL 60 §7

Zoals we eerder hebben gezien, is artikel 60 §7 het instrument bij uitstek waarover de OCMW's beschikken voor socio-professionele inschakeling; het is dan ook niet te verwonderen dat de gerechtigden op de beleidsinitiatieven voor integratie er commentaar bij hebben. De ondervraagde personen haalden zeer uiteenlopende voordelen aan: weer recht krijgen op werkloosheidsuitkeringen en daarmee ook een interessanter statuut om aan werk te komen, van statuut veranderen ten opzichte van de anderen, met de materiële gevolgen die dat met zich mee kan brengen (het is bij

voorbeeld gemakkelijker om een huurcontract te ondertekenen met een loonfiche in de hand, dan wanneer je moet zeggen dat je van het OCMW afhankelijk bent), ervaring opdoen en beroepsbekwaamheden verwerven, contacten leggen en beroepsrelaties aanknopen.

Werk door toedoen van artikel 60 §7 is soms aanleiding tot stereotypes en discriminatie op het werk, aangezien de werknemers die van het OCMW afkomstig zijn, worden gezien als bedreigingen voor het eigenlijke personeel of ze krijgen die taken toegewezen die niemand anders wil uitvoeren. De benaming 'artikel 60' is zelfs al een soort brandmerk geworden en sommige mensen zijn het er niet mee eens dat het statuut wordt gebruikt om de werknemers te benoemen.

Hoe de tewerkstellingsperiode ook verloopt, het einde van het contract wordt steeds als een probleem ervaren. Het gaat om een psychologisch gezien moeilijke periode, want de werknemers zetten zich op hun werkplaats volledig in, hechten zich aan hun collega's en hopen op een toekomst in de instelling of het bedrijf. De desillusie is dan ook des te groter voor degenen die al hun energie in hun werk hebben gestopt en dan hun plaats weer moeten afstaan. Vanuit een eerder pragmatisch standpunt is het verlies aan inkomen bij het weer werkloos worden vaak moeilijk te verwerken. Binnenkort zou er voor deze problematiek een oplossing moeten komen, dankzij een raamovereenkomst tussen de OCMW's en het Forem, die onder meer zal ijveren voor begeleiding van mensen die van OCMW naar werkloosheid overgaan.

3.4. DE OPLEIDINGEN

Het voortzetten van een opleiding wordt echter minder positief ervaren als tewerkstelling en heel wat hindernissen doen de motivering waarmee sommigen een opleiding volgen, afnemen. Het ontbreken van een financiële stimulans vormt de voornaamste kritiek, temeer daar het volgen van een opleiding evenveel organisatie vergt als tewerkgesteld zijn: kinderoppas, verplaatsingen, werkrooster,... Ook hier worden in de interviews de mobiliteitsproblemen vaak naar voren geschoven.

De ondervraagde personen beklemtoonden bovendien dat je de verworven kennis ook snel weer verliest, als je ze niet onmiddellijk na het beëindigen van de opleiding in de praktijk omzet, of dat er een te groot verschil is tussen de leerstof en de eisen van het bedrijf. De opleidingen zijn uiteindelijk vooral van belang door hun collectieve dimensie en het aspect bezigheid, net zoals de activiteiten voor sociale en culturele integratie.

3.5. EEN VISIE OP INTEGRATIE

In verband met de betekenis van het inschakelingswerk halen de gerechtigden concepten aan die aansluiten bij deze die door de maatschappelijk werkers en de OCMW-verantwoordelijken naar voren werden geschoven bij het kwalitatieve luik

van de doorlichting. De inschakeling is immers zowel sociaal als professioneel en het onderscheid tussen de twee is niet altijd even duidelijk, aangezien het vinden van een plaats in de maatschappij wordt geassocieerd met het vinden van werk; werk is immers de voornaamste bron van contacten. Daardoor is de integratie in de eerste plaats een manier om een sociale erkenning te verwerven.

Door de integratie kan je ook tot een zekere autonomie komen en het systeem van sociale afhankelijkheid verlaten. In dat opzicht merkten sommige mensen op dat er een evolutie heeft plaatsgevonden in de werkwijze van de OCMW's. Het toekennen van sociale uitkeringen is aan meer verplichtingen gebonden, maar er staat ook een diepgaandere werking tegenover. Volgens de gerechtigden neemt het OCMW niet langer genoegen met het storten van het minimum voor levensonderhoud, maar streeft het ernaar de mensen er weer bovenop te helpen door hun de teugels van hun eigen leven in handen te geven. Deze nieuwe filosofie van het maatschappelijk werk werd zeer handig samengevat door een gerechtigde die de door het OCMW geholpen mensen vergelijkt met schepen die schipbreuk lijden: *vroeger probeerde het OCMW de gaten in de romp te herstellen om te voorkomen dat het schip zonk; nu zorgt de machine er vooral voor dat we de wind in de zeilen hebben, zodat we weer vooruit kunnen komen* (fragment uit een interview).

4. EEN EERSTE EVALUATIE

Los van de beoordelingen van de gerechtigden die in het inschakelingsproces zitten, is het moeilijk om de impact van de inschakelingsprojecten van het OCMW in te schatten. Op het einde van het tewerkstellingsproces zijn de mensen immers niet langer financieel afhankelijk van de hulp van het OCMW, die hen dan uit het oog verliest. De OCMW's hebben dan ook geen zicht op de gevolgen van het beleid dat ze voeren.

Sinds de invoering van de Kruispuntpank van de Sociale Zekerheid (KBSZ) zijn er gegevens van de Belgische socialezekerheidsinstellingen beschikbaar voor wetenschappelijk onderzoek. De Fédération des CPAS heeft toestemming gevraagd om een aantal gegevens anoniem te behandelen, teneinde een eerste overzicht op te stellen van gerechtigden die het loopbaantraject hebben afgelegd via de tewerkstellingsprogramma's van het OCMW.

De voornaamste moeilijkheid bij dit onderzoek bestond erin om in de registers van de KBSZ die personen te identificeren die het voorwerp hebben uitgemaakt van een tewerkstellingsproject in een Waals OCMW. Bovendien diende vrij ver in de tijd teruggaan te worden om over volledige en goed in tijd gespreide gegevens te kunnen beschikken. Voor de selectie van de gegevens moesten twee verschillende behandelingen worden uitgevoerd:

- voor de personen die een contract volgens artikel 60 §7 hebben gehad, kon de KBSZ alle personen met een contract op het einde van het laatste trimester van 1998 identificeren en kon ze gegevens verstrekken over de volledige populatie. Aangezien het gaat om personen die op een bepaald moment een contract hadden, komen echter niet alle mensen tegelijkertijd op de arbeidsmarkt;
- voor de personen die van een andere tewerkstellingsmaatregel hebben genoten, moest een representatieve steekproef worden opgesteld voor OCMW's die actief met inschakeling bezig zijn (ten minste één artikel 61 vastgesteld in de doorlichting voor 2001), en dat volgens een systematische bemonsteringsmethode. Deze OCMW's hebben dan de rijksregisternummers bezorgd van de mensen met een contract op 1 januari 1999.

Uit de overgemaakte gegevens kon de situatie worden afgeleid van de personen die op een bepaald moment bij de maatregelen inzake beroepsinschakeling betrokken waren. Deze selectie kent zeker een aantal beperkingen voor de analyse, maar het was de enige manier om informatie te verkrijgen over de trajecten van de personen die een beroep hebben gedaan op de diensten van de Waalse OCMW's. Het is interessant om vast te stellen dat deze objectieve resultaten samenlopen met de schattingen op het terrein van de maatschappelijk werkers of de OCMW-verantwoordelijken.

4.1. **BESCHRIJVING VAN DE SOCIO-ECONOMISCHE POSITIES**

De relevantste gegevens om het traject van de vroegere werknemers onder artikel 60 §7 en 61 te beschrijven, komen van de nomenclatuur van de socio-economische positie die door de KBSZ wordt opgesteld: deze variabele geeft voor iedereen die in de databases van de KBSZ zit, de hoofdactiviteit weer die hij op de laatste dag van elk trimester op de arbeidsmarkt uitoefent.

Onderstaande tabel illustreert de verdeling van onze steekproef tijdens het 3e trimester 2001 (het recentste trimester dat op het ogenblik van het onderzoek beschikbaar was); er zijn vier categorieën:

- de werkende personen: iedereen die effectief werk heeft;
- de werkzoekenden: iedereen die van de RVA werkloosheidsuitkeringen krijgt;
- de niet-actieve personen: iedereen die een uitkering krijgt van de RVA zonder dat hij op de arbeidsmarkt aanwezig is;
- de 'anderen': iedereen die bij de Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers is ingeschreven, de personen die in de bestanden van de RSZ, RSZPPO of RVA zitten, maar voor wie op de laatste dag van het trimester geen informatie voorhanden is. In deze categorie van mensen zouden we diegenen moeten terugvinden die een pensioen ontvangen, evenals de personen die opnieuw recht hebben op maatschappelijke integratie.

TABEL 4: SOCIO-ECONOMISCHE POSITIES TIJDENS HET 3E TRIMESTER 2001

	Art. 60		Art. 61	
	Aant.	%	Aant.	%
Werkend	608	42%	34	68%
▪ Werknemer	583	40%	32	64%
- waarvan met meer dan één baan	37	2%	1	2%
- waarvan PWA	9	1%	/	/
▪ Zelfstandige	16	1%	2	4%
- in hoofdberoep	8	0,5%	1	2%
- in bijberoep	8	0,5%	1	2%
▪ Loontrekkende en zelfstandige	9	0,6%	/	/
- voornamelijk loontrekkende	7	0,5%	/	/
- voornamelijk zelfstandige	2	0,1%	/	/
Werkzoekende	680	47%	10	20%
Niet-actief	83	6%	3	6%
Andere	84	6%	3	6%

Het verschil tussen de twee maatregelen wordt hier duidelijk, aangezien 68% van de vroegere werknemers onder artikel 61 opnieuw werk heeft gevonden, tegenover 42% van degenen die onder artikel 60 §7 een contract had. In beide gevallen is het aantal niet-actieven vrij gelijklopend en gelijkmatig verdeeld. Als we alleen naar de actieven kijken (werkende actieven en werkzoekenden) voor een evaluatie van de impact van de maatregelen op de kansen op duurzame beroepsinschakeling, wordt het verschil in de resultaten groter: 47% van de vroegere werknemers onder artikel 60 §7 vinden opnieuw werk, tegenover 77% na een artikel 61.

We moeten vaststellen dat deze resultaten variëren naargelang van de gehanteerde criteria. De mannen vinden gemakkelijker opnieuw werk (43% na een artikel 60 §7) dan de vrouwen (34% na een artikel 60 §7). En ook de leeftijd beïnvloedt de resultaten, zoals uit onderstaande tabel blijkt.

TABEL 5: SOCIO-ECONOMISCHE POSITIES TIJDENS HET DERDE TRIMESTER (GEDEELTELIJK) PER LEEFTIJDSCATEGORIE (ARTIKEL 60 §7)

	18-24	25-44	45-65	Totaal
Loontrekkende	43%	38%	31%	37%
Werkzoekende	46%	50%	37%	47%
Niet-actief	1%	2%	19%	6%
Andere	8%	5%	7%	6%

4.2. VOLTIJDS EN DEELTIJDS

Artikel 61 levert meer integratie op, maar integreert blijkbaar ook beter, want het mondt uit in kwaliteitswerk. Bij gebrek aan uitgebreide gegevens kunnen we de verdeling van de prestaties van de loontrekkende actieven nemen als indicator voor de kwaliteit van het werk. 71% van de vroegere werknemers onder artikel 61 die een werk in loondienst hebben gevonden, werkt vervolgens voltijds, tegenover tegen 48% na een artikel 60 §7.

4.3. DE WERKGEVERS

De resultaten betreffende de toekomstige werkgevers van de personen die in het kader van het OCMW hebben gewerkt, geven aanwijzingen die voor de beleidsinitiatieven voor integratie doorslaggevend zijn. De grote meerderheid van de vroegere werknemers onder artikel 60 §7 en 61 vindt immers opnieuw werk in de privé-sector (79% na een artikel 60 §7 en 94% na een artikel 61). De publieke sector blijkt dan een zekere bron van toekomstmogelijkheden te zijn voor de vroegere gebruikers van het OCMW, zij het beperkt in het aantal beschikbare banen. Dit onderstreept hoe belangrijk het is dat tussen het OCMW en de privé-ondernemingen vanaf de lancering van de inschakelingsprojecten banden worden gesmeed.

5. CONCLUSIE

De voorgestelde resultaten geven slechts een eerste schets van de impact van de inschakelingsmaatregelen die door de OCMW's werden uitgevoerd. We zouden over recentere en grondigere statistieken moeten beschikken om een duidelijker beeld te krijgen van de situatie en om preciezere indicatoren te ontwikkelen. Toch tonen die gegevens hoeveel werk de OCMW's hebben verzet voor die mensen waarvan werd geacht dat ze veraf stonden van werk. De cijfers kunnen in elk geval de opmerkelijke en kwaliteitsvolle successen bij de Waalse OCMW's niet verbergen. Uit een ontmoeting van enkele uren met gerechtigden op een inschakelingsproject blijkt de impact van deze maatregelen op een heel ander niveau: een hernieuwd zelfvertrouwen, studies die worden voortgezet zonder veel financiële middelen, erkenning van een werkgever of team, een job die wordt aangeleerd, een taal die men onder de knie krijgt, meer inkomsten om een droomhuis te bouwen of met vakantie te gaan,... Kortom, een hernieuwde waardigheid.

(Vertaling)

BIBLIOGRAFIE

Cherenti, R., *Manuel de l'insertion socio-professionnelle*, Namen, Union des Villes et Communes de Wallonie asbl, 2004.

Cherenti R., *Radioscopie des politiques d'insertion socio-professionnelle dans les CPAS wallons. Analyse 2003* (rapport), Namen, Union des Villes et Communes de Wallonie asbl, 2004.

Jacquemain, M., *Analyse de la radioscopie des services d'insertion des CPAS wallons. Enquête 2002* (rapport), Luik, Universiteit van Luik, 2003.

Jacquemain, M., *Analyse de la radioscopie des services d'insertion des CPAS wallons* (rapport), Luik, Universiteit van Luik, 2002.

Jacquemain, M., Lemaître, S., *Les politiques d'insertion des CPAS wallons. Volet qualitatif* (rapport), Luik, Universiteit van Luik, 2003.

Lemaître, S., *Les politiques d'insertion socio-professionnelle des CPAS wallons. Perceptions et commentaires des bénéficiaires* (rapport), Namen, Union des Villes et Communes de Wallonie asbl, 2004.

Lemaître, S., *Impacts des mesures d'insertion des CPAS wallons. Etude quantitative* (rapport), Namen, Union des Villes et Communes de Wallonie asbl, 2004.

INHOUDSTAFEL

DE OCMW'S EN DE SOCIO-PROFESSIONELE INSCHAKELING

1. DE ONDERZOEKEN	79
2. DE BELEIDSINITIATIEVEN VOOR INTEGRATIE DOOR DE WAALESE OCMW'S	80
2.1. DE GEBRUIKERS	81
2.2. DE MIDDELEN	83
2.3. DE MAATREGELEN	83
2.4. DE OMGEVING	86
3. WAARNEMINGEN EN COMMENTAREN VAN GERECHTIGDEN	87
3.1. DE VERTEGENWOORDIGINGEN VAN HET OCMW	87
3.2. DE WAARDE VAN WERK	88
3.3. EEN WOORDJE UITLEG OVER ARTIKEL 60 §7.	89
3.4. DE OPLEIDINGEN	90
3.5. EEN VISIE OP INTEGRATIE	90
4. EEN EERSTE EVALUATIE	91
4.1. BESCHRIJVING VAN DE SOCIO-ECONOMISCHE POSITIES.	92
4.2. VOLTIJD EN DEELTIJD	94
4.3. DE WERKGEVERS	94
5. CONCLUSIE	94
BIBLIOGRAFIE	95

DE SOLIDARITEIT VAN DE GELIJKGESTELDE PERIODES. EEN EXPLORATIE VAN DE AARD, HET BELANG EN DE ZIN VAN DE GELIJKGESTELDE PERIODES IN DE TOTALE PENSIOENOPBOUW BIJ WERKNEMERS (1)

DOOR **HANS PEETERS*** en **HENDRIK LARMUSEAU****

* K.U. Leuven, Faculteit sociale wetenschappen, departement sociologie

** Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid

INLEIDING

De sociale zekerheid wordt vaak aanzien als een combinatie van de beginselen ‘verzekering’ en ‘solidariteit’. Het verzekeringsbeginsel weerspiegelt zich in de band die bestaat tussen bijdrage en uitkering. Het solidariteitsbeginsel – waarbij deze band wordt doorbroken – uit zich onder meer in de minima en maxima bij pensioen-uitkeringen, in de toegekende bijdrageverminderingen en -vrijstellingen, alsook in de regeling van de gelijkgestelde dagen. Dit laatste verwijst naar periodes waarbij men geen bijdragen betaalt maar toch socialezekerheidsrechten opbouwt.

De regeling van de gelijkgestelde dagen vormt een belangrijk onderdeel van de Belgische sociale zekerheid. In het werknemersstelsel bijvoorbeeld, worden deze dagen zowel in de arbeidsongeschiktheids- als moederschapsverzekering meegeteld bij het vaststellen van de wachttijd. Ze worden in rekening gebracht bij het toekennen van de kinderbijslag alsook bij het bepalen van de werkloosheids- en pensioen-uitkering. Niet alleen in het werknemersstelsel maar ook in het stelsel van de zelfstandigen wordt het principe van de gelijkstelling toegepast bij de pensioenberekening. Sinds de nieuwe wet op de aanvullende pensioenen (WAP) is het beginsel van de gelijkgestelde dagen nu ook uitdrukkelijk aanwezig in de tweede pijler.

(1) De auteurs wensen een aantal mensen te bedanken die op de een of andere manier hebben bijgedragen tot de finalisering van dit artikel: Ann Van den Troost, Koen Hermans, Leen Vandecasteele, Annelies Debels, Axel Marx, Gert Verschraegen, Jan van Bavel, Kristine Nijs, Sofie Palmans, Jos Berghman en Erik Schokkaert. Tot slot willen wij de VZW CIMIRE bedanken voor de vlotte medewerking bij de toelevering van de data.

Dit artikel gaat dieper in op het principe van de gelijkgestelde dagen zoals dit van toepassing is op de pensioenregeling binnen het werknemersstelsel (2). De keuze voor de pensioensector is onder meer gemotiveerd door de omvangrijke en tot dusver onzichtbaar gebleven financiële implicaties die de gelijkgestelde dagen in deze sector met zich meebrengen en die derhalve een belangrijke impact kunnen hebben op de duurzaamheid van ons socialezekerheidssysteem. Daarenboven is de keuze voor de pensioensector gemotiveerd door de belangrijke plaats die ze inneemt in de wetenschappelijke en maatschappelijke discussie over de huidige herverdelingsmechanismen binnen de sociale zekerheid. Binnen dit debat wijst een aantal auteurs terecht op de nood aan een duidelijke reflectie over de rechtvaardigheid van het bestaande pensioenstelsel. Immers, willen we binnen de huidige pensioeninrichting de noodzakelijke solidariteit zowel binnen als tussen de generaties behouden, dan dient ervoor gezorgd te worden dat deze duidelijk kan worden gelegitimeerd. Een belangrijk element in deze legitimatie is de problematiek van de gelijkgestelde periodes. Aangezien deze thematiek tot dusver onderbelicht is gebleven, wil dit artikel de gelijkgestelde dagen bij werknemers voor de periode 1970 tot 2001 in kaart brengen.

Dit opzet past bovendien in de Europese doelstelling om pensioenstelsels 'transparanter' te maken. Zoals blijkt uit het Gezamenlijke verslag van de Commissie en de Raad inzake toereikende en betaalbare pensioenen, mag 'de toekomst van de Europese pensioenstelsels (...) niet louter een taak voor technocraten [zijn] (Raad van de Europese Unie, 2003)'. Het belang van de gelijkgestelde periodes in de totale pensioenopbouw dient derhalve zichtbaar te worden voor alle relevante maatschappelijke actoren. Totnogtoe was de toegang tot gegevens over deze periodes echter zeer minimaal en was het desbetreffende debat haast een exclusieve aangelegenheid van de sociale partners (3).

In wat volgt, wordt eerst het beginsel van de gelijkgestelde periodes verder toegelicht. In een tweede deel wordt ingegaan op het belang en de evolutie van de gelijkgestelde periodes in België sinds 1970. Er wordt nagegaan of en hoe het toekennen van gelijkgestelde periodes verschilt naar geslacht, statuut, leeftijd en geboorteco-

(2) Voor een korte juridische toelichting van de gelijkgestelde dagen in arbeidsongeschiktheid, de moederschapsverzekering, de kinderbijslag en de werkloosheid, zie Put (2004) respectievelijk deel 3, deel 4, deel 7 en deel 8 van het eerste boek. Voor een bespreking van de gelijkgestelde dagen in de pensioensector voor zelfstandigen, zie Gieselink, Peeters, Van Gestel, Berghman en Van Buggenhout (2001). De gelijkgestelde dagen binnen de tweede pensioenpijler worden besproken in Gieselink, Peeters, Van Gestel, Berghman en Van Buggenhout (2003).

(3) Het VBO spreekt zich regelmatig uit voor een aanpassing van het systeem. Zie onder meer "Sociale Zekerheid geprivatiseerd én gefiscaliseerd" (12/02/1994), "VBO vraagt lastenverlaging voor hogere inkomens" (15/3/2000), "VBO: Problemen veel groter dan gedacht" (29/4/2003). De werknemersorganisaties echter zijn tegen een aanpassing. Zie "ACV en ABVV volgen VBO in diagnose, niet in concrete voorstellen" (1/10/1994), "Kloof in ABVV over pensioenen blijkt onoverbrugbaar" (19/6/1996) en "ACV geeft voorrang aan verhoging van laagste pensioenen" (26/6/1996).

horte. Tot slot geven we een aantal kritische beschouwingen over de huidige inrichting en wenselijkheid van het systeem. Het is hierbij niet de bedoeling een uitgekristalliseerd standpunt te presenteren over de voor- en nadelen van de gelijkgestelde periodes in de sociale zekerheid. Veeleer wil de discussie een aanzet geven tot het sterker betrekken van deze problematiek in het debat over de inrichting van toereikende en duurzame pensioensystemen.

1. GELIJKGESTELDE PERIODES IN DE PENSIOENSECTOR

Het Belgische pensioensysteem werd ontwikkeld voor individuen die fulltime werken en een (bijna) volledige loopbaan uitbouwen in een bepaald stelsel van de sociale zekerheid. Steeds meer zien we echter dat dit 'klassieke' beeld barsten vertoont. Mannen en vrouwen studeren langer, lopen een groter risico op langdurige werkloosheid of verlaten (gedurende bepaalde tijd) de arbeidsmarkt om voor kinderen of ouderen te zorgen.

Door het systeem van de gelijkgestelde periodes hebben dergelijke onderbrekingen op de arbeidsmarkt echter niet noodzakelijk verstrekkende gevolgen voor de pensioenopbouw. Hiervoor zijn twee redenen. Ten eerste worden gelijkgestelde periodes, net als de periodes van tewerkstelling, meegeteld bij het bepalen van de lengte van de beroepsloopbaan. Dit is een belangrijk gegeven omdat enerzijds de lengte van de loopbaan mee de hoogte van het opgebouwde pensioen bepaalt en anderzijds het recht op een minimumpensioen een beroepsloopbaan vereist die minstens tweederde van een volledige loopbaan bedraagt (4).

Een tweede reden waarom gelijkgestelde dagen een impact hebben op de pensioenopbouw, is dat de hoogte van het werknemerspensioen afhangt van het jaarlijks verdiende of fictieve loon. Een fictief loon is een loon dat onder meer wordt toegekend in een periode van gelijkstelling. Het wordt (behoudens uitzonderingen) berekend op het gemiddelde loon van het voorbije kalenderjaar. Omwille van de gelijkgestelde periodes zal een onderbreking op de arbeidsmarkt dus niet noodzakelijk een verlaging van de pensioenhoogte betekenen.

Welke periodes precies worden gelijkgesteld en onder welke voorwaarden dit gebeurt, is voorwerp van een omvangrijke en complexe regeling. Deze regels zijn bovendien meermaals aangepast. Aldus zijn niet alle regels over gelijkstellingen die in het verleden van kracht waren, vandaag nog steeds van toepassing. Een exhaustief overzicht over welke vrijstellingen er zijn, onder welke voorwaarden en de evo-

(4) Behalve gelijkgestelde periodes en periodes van tewerkstelling kan een beroepsloopbaan ook nog periodes hebben die geregulariseerd worden na het betalen van bijdragen. De geregulariseerde periodes komen in dit artikel niet aan bod. Voor een kort overzicht, zie Gieselink, Peeters, Van Gestel, Berghman en Van Buggenhout (2001, pp. 64-65).

lutie hiervan sinds 1945 is op dit moment niet beschikbaar (5). Belangrijke periodes van afwezigheid op de arbeidsmarkt die worden gelijkgesteld zijn in elk geval de periodes van werkloosheid met uitkering, periodes van arbeidsongeschiktheid wegens arbeidsongeval of beroepsziekte, stakingsdagen, bevallingsrust of periodes van loopbaanonderbreking (6).

2. HET BELANG VAN DE GELIJKGESTELDE PERIODES IN DE PENSIOENSECTOR

De sociale zekerheid kan worden gedefinieerd als 'een geheel van herverdelende regelingen met als doel, het bereiken van een toestand van optimale bescherming tegen collectief erkende menselijke schade' (Peeters, Gieselink, Van Gestel, Berghman en Van Buggenhout, 2003, p. 1084). Deze herverdeling heeft zowel implicaties binnen als tussen generaties (7). Binnen generaties ziet men een herverdeling van de werkende naar de niet-werkende bevolking als gevolg van bijvoorbeeld werkloosheid of arbeidsongeschiktheid (de werkenden betalen bijdragen, de niet-werkenden niet). De solidariteit van de gelijkgestelde periodes is er echter bovendien één tussen de generaties. Het repartitiesysteem zorgt er immers voor dat het de toekomstige generaties zijn die de financiële implicaties dragen van het idee dat periodes van inactiviteit de latere pensioenuitkeringen niet mogen hypothekeren.

Het belang en de wenselijkheid van deze herverdelende mechanismen hangen uiteraard samen met de kenmerken van diegenen die er gebruik van maken en van de mate waarin dit gebeurt. Daarom wordt in deze paragraaf enerzijds ingegaan op de toekenning van gelijkgestelde periodes en anderzijds op de sociale differentiatie ervan.

2.1. DE INDIVIDUELE REKENING

Sinds 1967 wordt door achtereenvolgens ASLK, Fortis Bank Verzekeringen en door de vzw CIMIRE (Compte Individuel Multisectoriel - Multisectoriële Individuele Rekening) een individuele pensioenrekening voor werknemers bijgehouden (8).

(5) Op dit moment is bij CIMIRE aanvang genomen tot een dergelijke studie. Voor bestaande bondige juridische besprekingen, zie bijvoorbeeld Gieselink, Peeters, Van Gestel, Berghman, en Van Buggenhout (2001) Uyttenhove (2004). Voor bepaalde beroepsgroepen zoals mijnwerkers, zeevarenden en vliegend personeel gelden bijzondere voorschriften inzake gelijkstellingen. Zie Gieselink, Peeters, Van Gestel, Berghman en Van Buggenhout (2001, p. 65) voor een bespreking.

(6) Een systeem waarbij sociaal verzekerden worden beschermd tegen een onregelmatige loopbaan, is niet beperkt tot België. Analoge mechanismen bestaan in andere landen. Zo blijkt uit een document van de OESO (OECD, 2003, tabellen 5 en 6) dat verschillende landen zogenaamde 'pension credits' toekennen bij ziekte en werkloosheid.

(7) De concepten generatie en geboortecohorte hebben in dit artikel eenzelfde betekenis. Zie 2.2.2. a) voor een omschrijving van het begrip geboortecohorte.

(8) De individuele rekening heeft betrekking op actieven en niet-actieven en is van toepassing zowel op werknemers uit de privé-sector als op contractuelen uit de openbare sector (inclusief onderwijzend personeel).

Deze rekening bevat onder meer informatie over het aantal gewerkte en gelijkgestelde dagen (9). Op aanvraag van de RVP worden deze gegevens jaarlijks in een aantal statistieken opgenomen. In de 'Statistiek betreffende de tewerkstelling' (RVP, jaarlijks) worden per beroepshoedanigheid van de werknemer (10) (arbeider, bediende, mijnwerker), per geboortjaar en per geslacht het aantal werknemers, het aantal werkdagen, het aantal gelijkgestelde dagen en de brutolonen weergegeven. In de 'Statistiek betreffende de werkloosheid' (RVP, jaarlijks) worden per hoedanigheid (arbeider, bediende, mijnwerker), per geboortjaar en per geslacht het aantal dagen werkloosheid en het aantal werklozen opgenomen. Onderstaande grafieken zijn op deze gegevens gebaseerd.

2.2. GELIJKGESTELDE PERIODES VANAF 1970

In wat volgt wordt een beschrijving gegeven van de omvang van de gelijkgestelde periodes sinds 1970. Dit algemene beeld wordt verder gespecificeerd naar statuut en geslacht van de werknemer. Vervolgens wordt nagegaan in welke mate het gebruik van gelijkgestelde periodes bij de pensioenopbouw samenhangt met de leeftijd van de betrokkene en/of de cohorte waartoe hij/zij behoort.

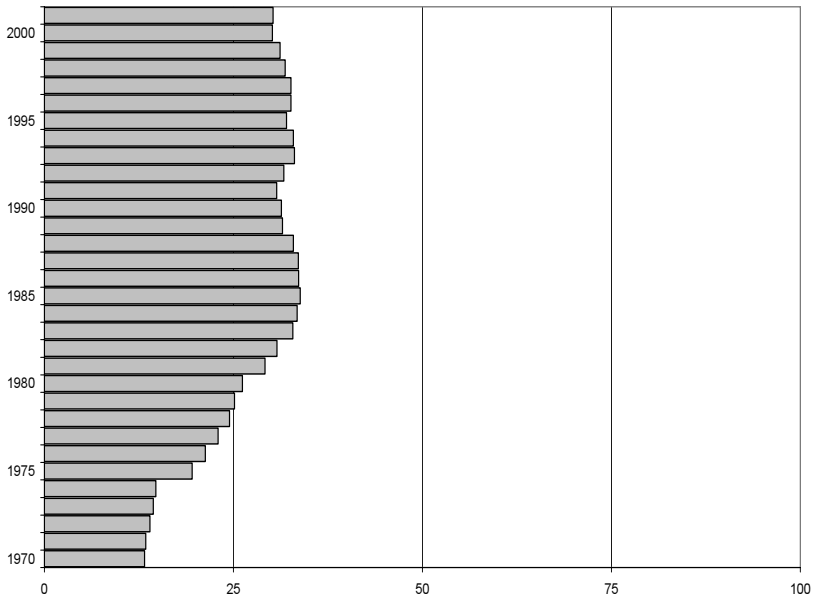
2.2.1. Algemeen

Om na te gaan hoe belangrijk gelijkgestelde periodes in de totale pensioenopbouw zijn, wordt in grafiek 1 de verhouding weergegeven van het aantal gelijkgestelde dagen ten opzichte van het totale aantal (gelijkgestelde en gewerkte) dagen dat in aanmerking wordt genomen voor de pensioenopbouw in een bepaald jaar. Uit grafiek 1 blijkt dat deze verhouding, en dus het relatieve belang van de gelijkgestelde periodes, sinds het begin van de jaren zeventig sterk is toegenomen. Het aandeel van de gelijkgestelde dagen in de totale pensioenopbouw bedroeg in 1970 ongeveer 13% en liep vanaf de jaren tachtig op tot meer dan 30%. Het percentage dagen dat in aanmerking komt voor pensioenopbouw zonder dat hiervoor een bijdrage werd gestort, steeg tussen 1974 en 1985 met 19 procentpunten. In 1985 bereikte het aandeel gelijkgestelde dagen in de pensioenopbouw een maximum van bijna 34% van het totale aantal in aanmerking komende dagen. In de daaropvolgende periode schommelt dit aandeel tussen de 30% en 33%. In grafiek 2 wordt nogmaals de toename van het aantal geregistreerde gelijkgestelde dagen voor de periode 1970 - 2001 voorgesteld, maar met het jaar 1970 als index 100.

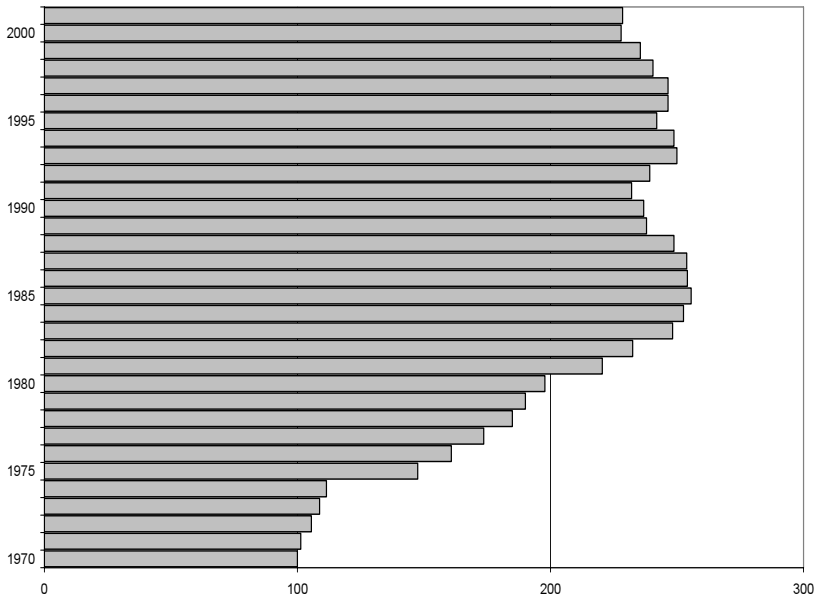
(9) KB 9 december 1968 betreffende het bijhouden van de individuele rekening van de werknemers, BS 25 december 1968 en erratum van het Staatsblad van 28 december 1968.

(10) Het onderscheid arbeider/bediende gebeurt via de werknemerscategorie in de RSZ-aangifte. De gegevens worden per aangifte bepaald, zodat voor één persoon een onderscheid kan gemaakt worden tussen de verschillende beroeps categorieën. Dit kan in sommige statistieken aanleiding geven tot dubbel telling in de aantallen. De gebruikte identiteitsgegevens (geboortedatum, geslacht, arrondissement) zijn die van het Rijksregister.

GRAFIEK 1: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN IN PENSIOENOPBOUW, 1970-2001

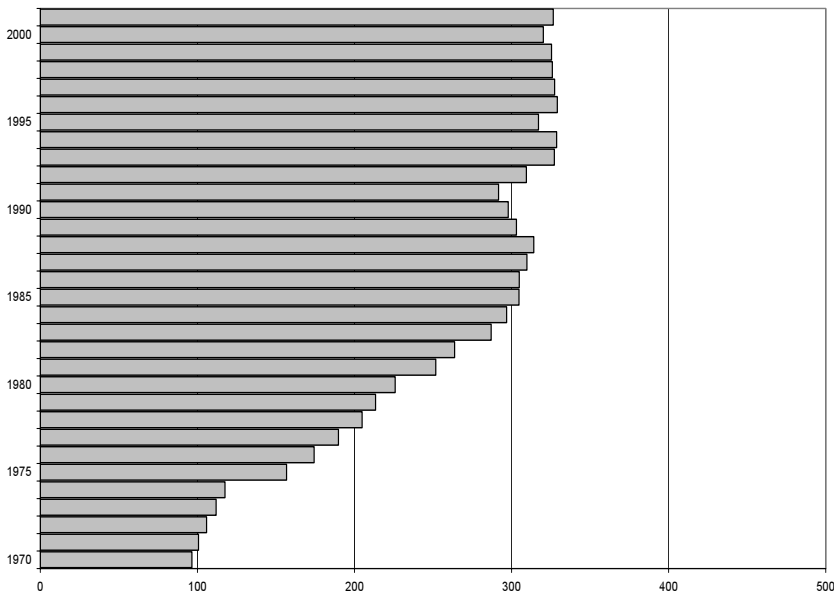

GRAFIEK 2: GELIJKGESTELDE DAGEN IN PENSIOENOPBOUW, 1970-2001 (1970=100)

Bekijken we het aantal gelijkgestelde dagen in absolute termen (cf. grafiek 3), dan is deze stabiliserende tot dalende trend sinds midden jaren tachtig echter niet vast te stellen. Terwijl de sterkste stijging zich in absolute termen ook voordoet tussen 1974 en 1985, stijgt het aantal gelijkgestelde dagen sinds die datum tot 2001 nog met 7% (11).

GRAFIEK 3: AANTAL GELIJKGESTELDE DAGEN (IN MILJOENEN), 1970-2001

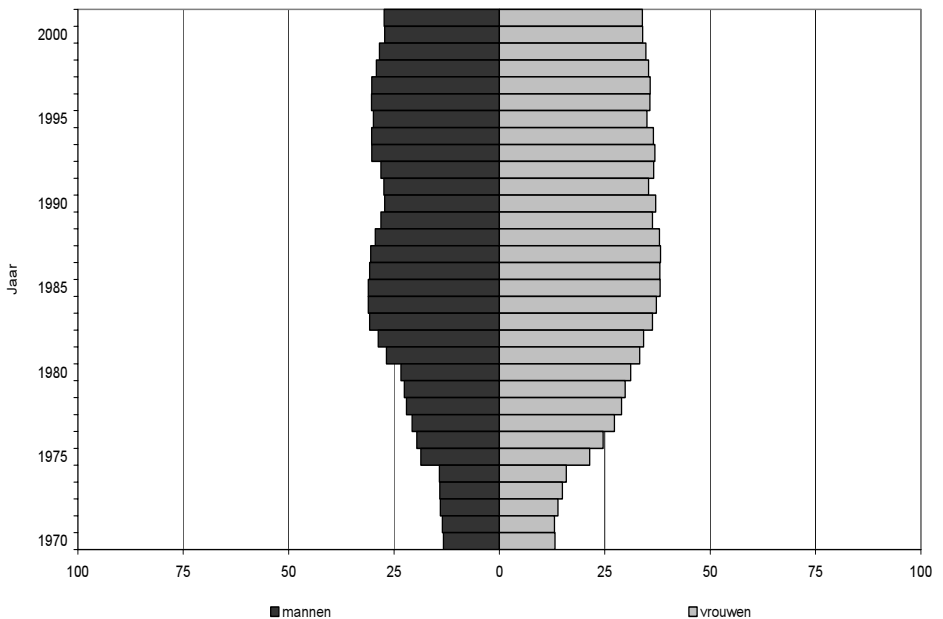

Dit algemene beeld van de omvang van de gelijkgestelde periodes (1970-2001) verhuult echter belangrijke verschillen inzake toekenning naar geslacht en statuut van de werknemer. In grafiek 4 wordt voor de periode 1970-2001 het aandeel gelijkgestelde dagen in de pensioenopbouw naar geslacht weergegeven. Hieruit blijkt dat in 1970 dit aandeel zowel voor mannen als vrouwen ongeveer 13% bedroeg. In 1985 was dit aandeel voor de mannen opgelopen tot 31%, bij de vrouwen tot 38%. In 2001 wordt nog steeds een lager aandeel gelijkgestelde periodes bij de mannen vast-

(11) Aangezien de voornaamste doelstelling van dit artikel erin bestaat een beeld te geven van de mate waarin de werknemerspopulatie pensioenrechten opbouwt zonder hiervoor bij te dragen, wordt hierna enkel gewerkt met de ratio gelijkgestelde dagen op het totaal van gelijkgestelde dagen en arbeidsdagen.

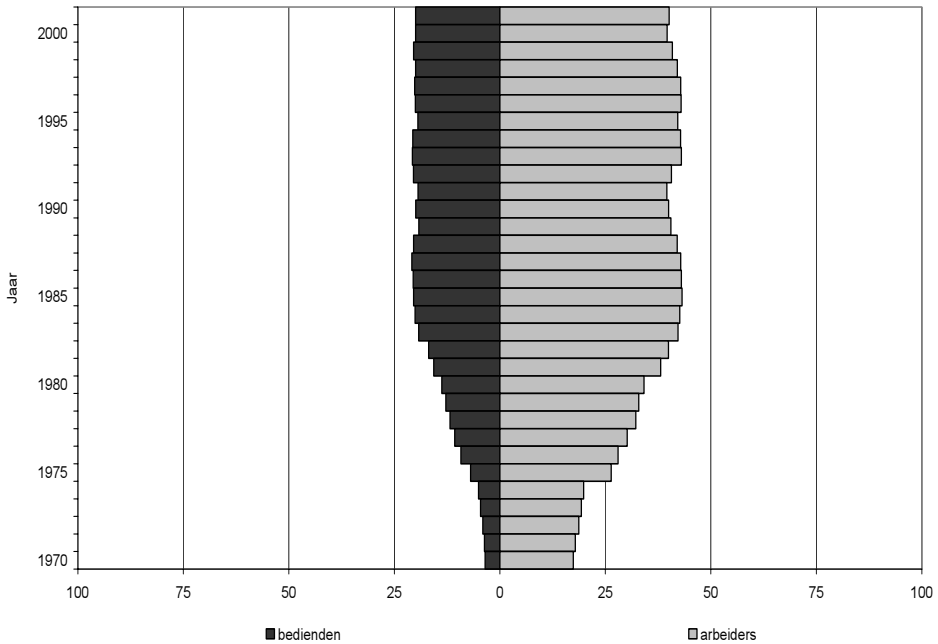
gesteld (27% tegenover 34% bij vrouwen). Ook een opdeling naar statuut maakt duidelijk dat het algemene beeld belangrijke verschillen verhuult. Grafiek 5 toont duidelijk aan dat het aandeel van de gelijkgestelde periodes voor arbeiders gevoelig hoger ligt dan voor bedienden. In 1970 was dit aandeel bij bedienden ongeveer 4% tegenover 17% bij arbeiders. In 1985 was dit percentage reeds opgelopen tot 20% versus 43% en in 2001 ongeveer 20% tegenover 40% (12).

GRAFIEK 4: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN IN PENSIOENOPBOUW, 1970-2001, NAAR GESLACHT

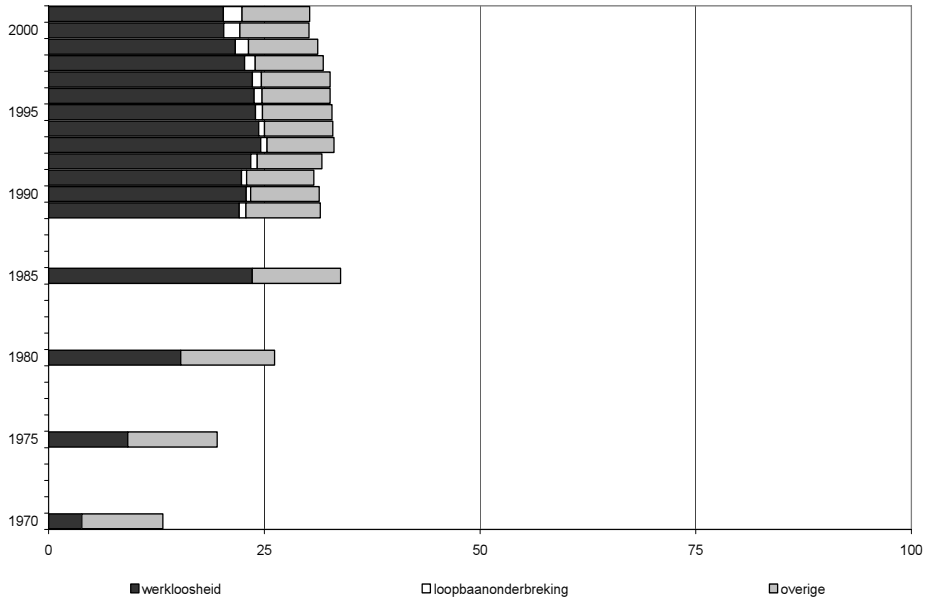
(12) De gegevens van arbeiders zoals die worden gepresenteerd in de RVP-statistieken, zijn in dit artikel gecorrigeerd. De reden is dat bij arbeiders vakantiedagen ook als gelijkgestelde dagen worden beschouwd. Zowel de gewerkte als de vakantiedagen bij arbeiders zijn aldus gecorrigeerd (de gewerkte dagen zijn vermeerderd met 8%, de gelijkgestelde dagen zijn verminderd met dit percentage). Deze schatting van 8% is in overeenstemming met de 108%-regel die de RSZ bij arbeiders steeds toepast. Omdat de werkgever en de werknemer ook tijdens de vakantie socialezekerheidsbijdragen moeten betalen en dat niet ten laste van de vakantiekas mag komen, worden de socialezekerheidsbijdragen gedurende het hele jaar berekend op 108% van het brutoloon. Merk op dat de doorgevoerde aanpassing van 8% is louter indicatief is. Op basis van gegevens van de Rijksdienst voor Jaarlijkse Vakantie bedragen de vakantiedagen in 2000 echter 7 à 8% van het totale aantal gewerkte dagen. De evolutie van het exacte aantal gelijkgestelde dagen bij arbeiders (exclusief vakantiedagen) sinds 1970 is niet gekend.

GRAFIEK 5: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN IN PENSIOENOPBOUW, 1970-2001, NAAR STATUUT

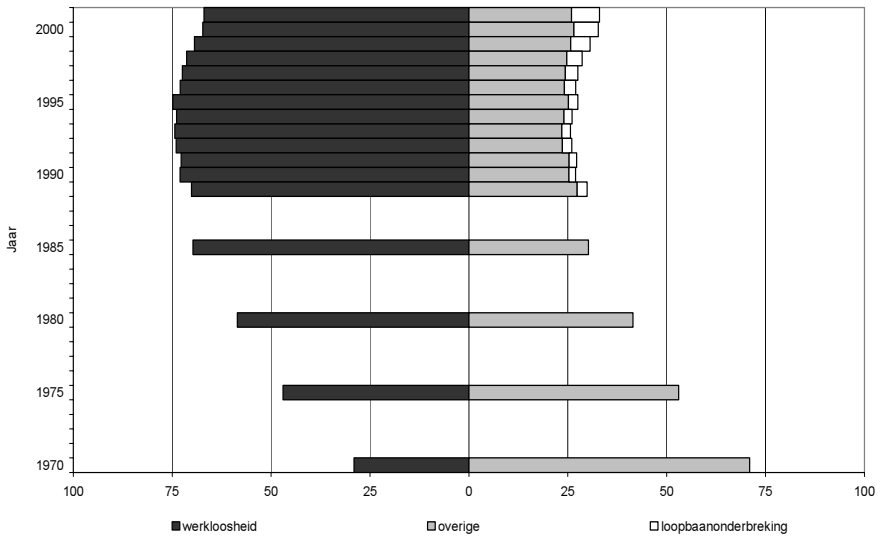

De belangrijke vraag waarom gelijkgestelde periodes worden toegekend kan slechts gedeeltelijk worden beantwoord aan de hand van de primaire gegevensverzameling. Zo kan enkel een onderscheid worden gemaakt naar gelijkstelling omwille van 'werkloosheid', 'loopbaanonderbreking' en 'overige' omstandigheden. In grafiek 6 wordt het gemiddelde aandeel gelijkgestelde dagen op jaarbasis weergegeven naar type gelijkstelling. Grafiek 7 toont aan welk aandeel van het globaal aantal gelijkgestelde dagen op jaarbasis kan worden toegeschreven aan hoger vermelde types van gelijkstelling. Uit de grafieken 6 en 7 blijkt dat sinds de jaren tachtig 'werkloosheid' het meest aanleiding geeft tot gelijkstelling. Begin jaren negentig bereikt het aandeel gelijkgestelde dagen door werkloosheid ten opzichte van het totale aantal dagen een maximum van 75%. Daarna daalt dit aandeel tot 67% in 2001. Aangezien sinds 1990 steeds meer gelijkgestelde dagen wegens loopbaanonderbreking worden geregistreerd, neemt het totale aandeel van gelijkgestelde dagen in de pensioenopbouw niet evenredig af (zie grafiek 6). Het aandeel gelijkgestelde dagen van alle types met uitzondering van werkloosheid en loopbaanonderbreking (onderverdeeld in de groep 'overige') schommelt in de jaren negentig rond de 25% van het totaal. Dit is een sterke vermindering ten opzichte van 1970, toen dit aandeel bijna 75% bedroeg.

GRAFIEK 6: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN IN PENSIOENOPBOUW, 1970-2001, NAAR TYPE GELIJKSTELLING

GRAFIEK 7: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN WEGENS WERKLOOSHEID, LOOPBAANONDERBREKING, OF ANDERE OMSTANDIGHEDEN, 1970-2001

2.2.2. Naar leeftijd en cohorte

Tot dusver werd de evolutie van de gelijkgestelde dagen weergegeven voor de periode 1970 tot 2001. In deze paragraaf wordt voor de jaren 1970, 1985 en 2000 het aandeel van de gelijkgestelde dagen in de pensioenopbouw voorgesteld naar leeftijd. Tevens wordt het aantal gelijkgestelde dagen weergegeven voor een aantal geboortecohortes. Om beide voorstellingen beter te begrijpen, worden in punt a) eerst de begrippen geboortecohorte en leeftijdsgroep toegelicht.

a) Geboortecohorte versus leeftijdsgroep

Tabel 1 laat onderscheidt begrippen geboortecohorte en leeftijdsgroep maar geeft ook hun onderlinge verband aan te geven. Een geboortecohorte wordt gedefinieerd als “een geheel van eenheden die geboren zijn gedurende een specifiek tijdsinterval (Preston, Heuveline en Guillot, 2001, p. 18).” In tabel 1 worden zeven geboortecohortes onderscheiden. De geboortecohorte 1 is geboren tussen 1891 en 1905, de geboortecohorte 2 tussen 1906 en 1921 en de geboortecohorte 7 tussen 1981 en 1995. De zeven onderscheiden cohorte omvatten dus telkens mensen geboren binnen een tijdsinterval van 15 jaar. Bij elke cohorte wordt ook telkens het mediane geboortejaar opgenomen. Hierna wordt aangenomen dat de mensen geboren in dit mediaanjaar representatief zijn voor een bepaalde cohorte van 15 jaar.

Behalve de geboortecohorten worden in tabel 1 ook vijf leeftijdsgroepen onderscheiden: de jonge werknemers (tussen 20 en 34 jaar), de werknemers op middelbare leeftijd (tussen 35 en 49 jaar), de oudere werknemers (tussen 50 en 64 jaar), de jong gepensioneerden (tussen 65 en 79 jaar) en de oudere gepensioneerden (tussen 80 en 94 jaar). Een leeftijdsgroep is dus een geheel van mensen die zich binnen een bepaald leeftijdsinterval bevindt. Leeftijdsgroepen hebben veelal een aantal onderscheiden kenmerken. Terwijl bijvoorbeeld de leeftijdsgroep ‘jonge werknemer’ zich overwegend in het begin van een loopbaan bevindt, bevinden de ‘jong gepensioneerden’ zich uiteraard in een heel andere situatie.

Bovenstaande definiëringen geven aan dat het concept leeftijdsgroep duidelijk moet worden onderscheiden van het begrip cohorte. Kijken we naar één specifieke cohorte geboren tussen 1936 en 1950, dan zien we dat deze geboortecohorte tot de categorie ‘jonge werknemers’ behoort in 1970, tot de categorie ‘werknemers middelbare leeftijd’ in 1985 en tot de categorie ‘oude werknemers’ in 2000. In 2015 zal deze geboortecohorte tot de leeftijdsgroep van de ‘jong gepensioneerden’ behoren.

In tabel 1 is een aantal cellen grijs gearceerd. Voor deze cellen zijn (ten minste gedeeltelijk) op dit moment administratieve data beschikbaar over het aantal gelijkgestelde periodes. Bijgevolg kan worden nagegaan of aan verschillende leeftijdsgroepen en/of aan verschillende geboortecohorten binnen eenzelfde leeftijdsgroep meer of minder gelijkgestelde dagen worden toegekend.

TABEL 1: GEBORTECOHORTE VERSUS LEEFTIJDGROEP IN 4 PERIODEN

	Periode 1 1970	Periode 2 1985	Periode 3 2000	Periode 4 2015
Geb. cohorte 7 °81-95 (Md 1988)				Werknemer Jong
Geb. cohorte 6 °66-80 (Md 1973)			Werknemer Jong	Werknemer middelbare leeftijd
Geb. cohorte 5 °51-65 (Md 1958)		Werknemer Jong	Werknemer middelbare leeftijd	Werknemer Oud
Geb. cohorte 4 °36-50 (Md 1943)	Werknemer Jong	Werknemer middelbare leeftijd	Werknemer Oud	Gepensioneerd Jong
Geb. cohorte 3 °21-35 (Md 1928)	Werknemer middelbare leeftijd	Werknemer Oud	Gepensioneerd Jong	Gepensioneerd Oud
Geb. cohorte 2 °6-20 (Md 1913)	Werknemer Oud	Gepensioneerd Jong	Gepensioneerd Oud	
Geb. cohorte 1 °91-5 (Md 1898)	Gepensioneerd Jong	Gepensioneerd Oud		

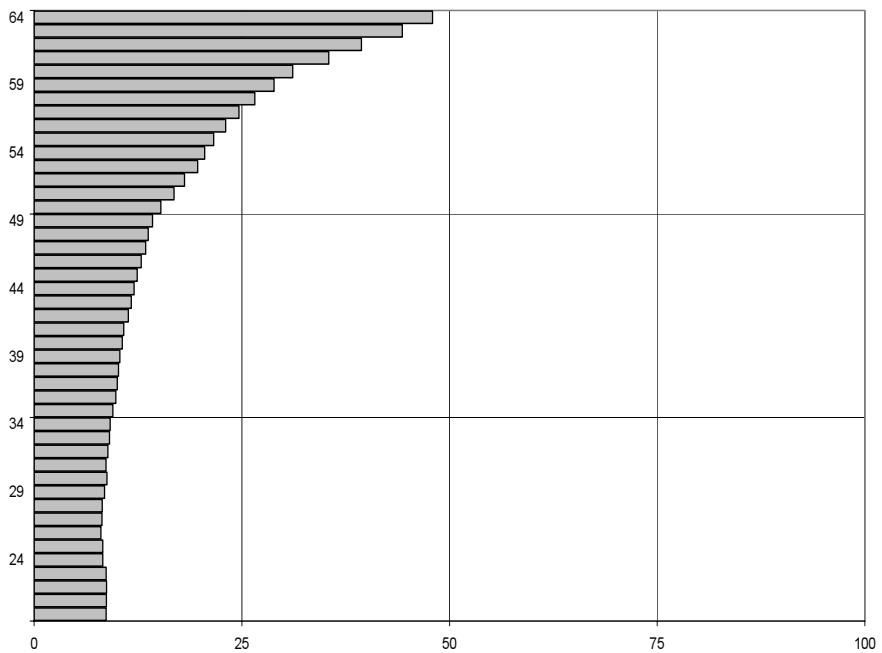
Het onderscheid tussen leeftijd en geboortecohorte is belangrijk aangezien deze distinctie toelaat een meer precies beeld te schetsen van de solidariteit van gelijkgestelde periodes tussen de leeftijdsgroepen en de onderscheiden cohorten. De gelijkgestelde periodes zoals die in België bestaan, mogen niet worden opgevat als een mechanisme waarmee een welbepaalde cohorte in een bepaalde leeftijdsfase geld opzij zet om een inkomensval tijdens een andere leeftijdsfase op te vangen. Indien aan een bepaalde leeftijdsgroep in een bepaalde periode (= een specifieke cohorte) massale periodes van gelijkstellingen worden toegekend, dan wordt de kost hiervoor niet gedragen door deze specifieke cohorte zelf, maar wel door latere cohorten die actief zijn op het moment dat de 'toegekende' cohorte op pensioen gaat. In het schema betreft het bijvoorbeeld een solidariteit van de actieve werkende bevolking van geboortecohorte 7 met de niet meer actieve en tijdens de actieve loopbaan niet werkende geboortecohortes 3, 4, 5 en 6.

b) Gelijkgestelde dagen naar leeftijdsgroep

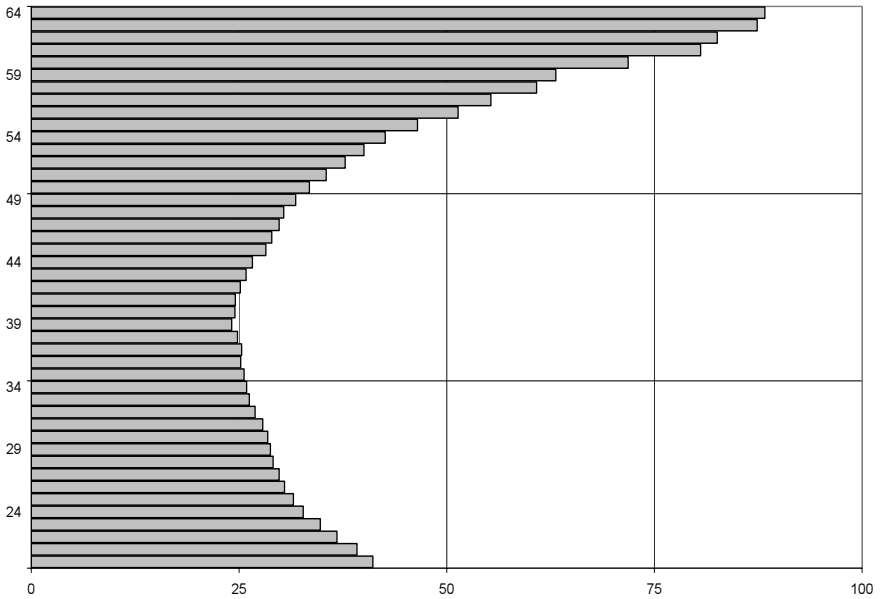
Grafieken 8, 9 en 10 tonen het aantal gelijkgestelde dagen in de pensioenopbouw naar leeftijd, respectievelijk voor de jaren 1970, 1985 en 2000. Een dergelijke uitsplitsing naar leeftijd op verschillende tijdstippen informeert ons over een tweetal zaken.

Vooreerst leert dergelijke uitsplitsing dat aan de 'oude' werknemers (tussen de 50 en 64 jaar) in de drie jaartallen tot driemaal toe meer gelijkgestelde dagen worden toegekend dan aan de 'jonge' werknemers (tussen de 20 en 34 jaar) en aan de werknemers van 'middelbare leeftijd' (tussen de 35 en 49 jaar): vergelijk de gemiddelde toekenning van 27% tegenover 9% en 11% in 1970, 55% tegenover 29% en 26% in 1985 en 55% tegenover 22% en 25% in 2000. Zowel in 1970 als in 2000 stijgt het percentage gelijkgestelde dagen in de pensioenopbouw exponentieel met de leeftijd. In 1985 wordt echter een ander patroon vastgesteld, namelijk een exponentiële daling in het begin van de loopbaan tot 39 jaar en vervolgens weerom een exponentiële stijging.

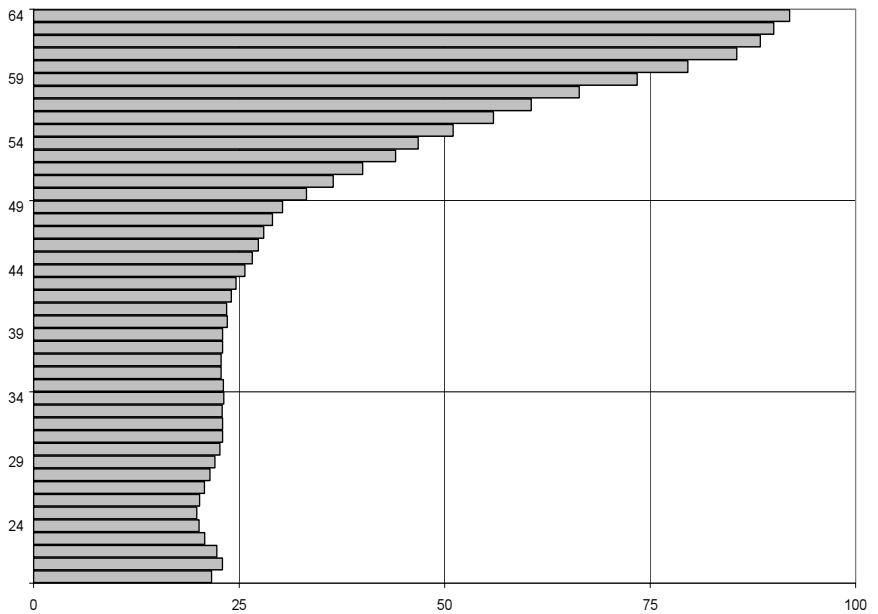
GRAFIEK 8: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN IN PENSIOENOPBOUW, 1970, NAAR LEEFTIJD

GRAFIEK 9: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN IN PENSIOENOPBOUW, 1985, NAAR LEEFTIJD

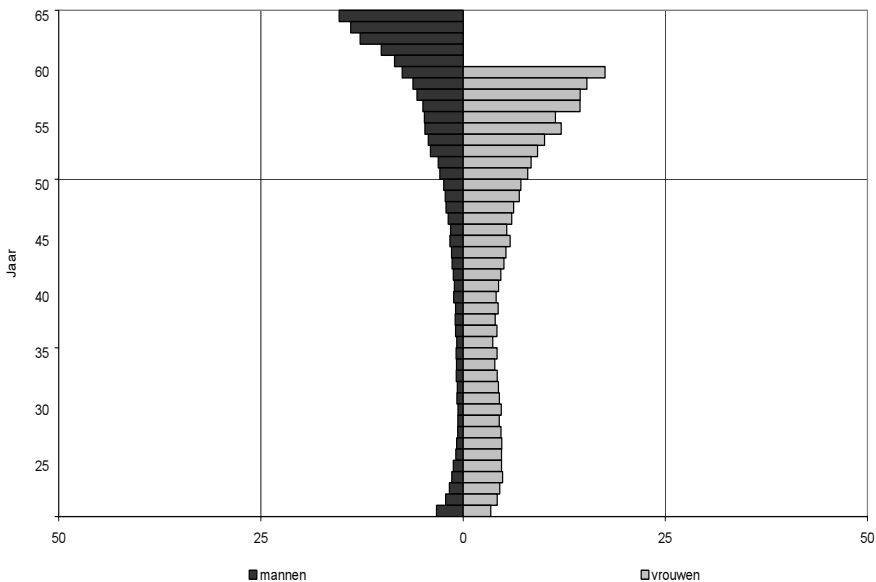
GRAFIEK 10: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN IN PENSIOENOPBOUW, 2000, NAAR LEEFTIJD

Ten tweede laat de leeftijdsverdeling op de drie tijdstippen toe na te gaan (a) of de stijging tussen 1970 en 1985 al dan niet evenredig is verlopen naar leeftijd en (b) of de daling tussen 1985 en 2000 eventuele stijgingen of dalingen van toegekende gelijkgestelde periodes binnen bepaalde leeftijdsgroepen verhult (cf. grafiek 1). Wat betreft de periode 1970-1985, blijkt dat de stijging zich manifesteert in de drie leeftijdsgroepen, maar het meest uitgesproken is bij jongere en oudere werknemers. Bij de jongere werknemers wordt een stijging van 20 procentpunten vastgesteld; bij de oudere werknemers bedraagt de stijging 28 procentpunten. Bij de werknemers uit de gemiddelde leeftijdscategorie stellen we een stijging met 15 procentpunten vast. Uit grafieken 9 en 10 blijkt tevens dat de daling tussen 1985 en 2000, een stabilisering bij de oudere werknemers (een verschil van 0 procentpunten), een sterke daling bij de jonge werknemers (7 procentpunten) en een lichtere daling bij de werknemer van middelbare leeftijd (1 procentpunt) verbergt.

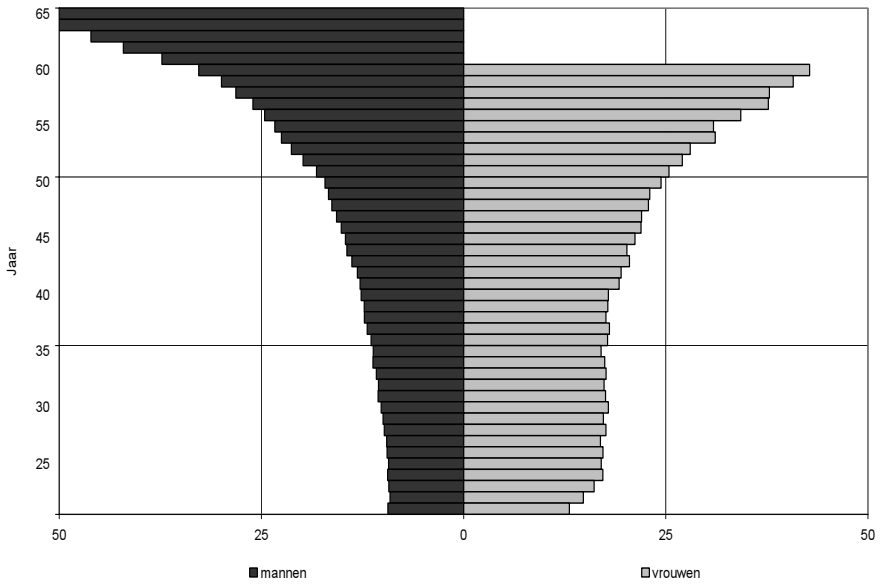
De grafieken 11 tot 16 geven dezelfde verdeling naar leeftijd op de drie tijdstippen maar dit keer uitgesplitst naar statuut en geslacht. In deze grafieken valt een tweetal zaken op. Ten eerste lijken de gegevens over de gelijkgestelde dagen bij vrouwen als het ware een symbolisch 'buikje' zien. In tegenstelling tot bij mannen lijkt het aantal toegekende gelijkgestelde dagen bij vrouwen samen te gaan met de geboorte van kinderen. De vaststelling dat doorheen de jaren dit symbolische buikje op latere leeftijd voorkomt, lijkt dit vermoeden te bevestigen. Ten tweede tonen de grafieken aan dat de opname van gelijkgestelde dagen bij vrouwelijke bedienden later gebeurt dan bij vrouwelijke arbeiders (13).

GRAFIEK 11: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN IN DE PENSIOENOPBOUW BIJ BEDIENDEN, 1970, NAAR GESLACHT

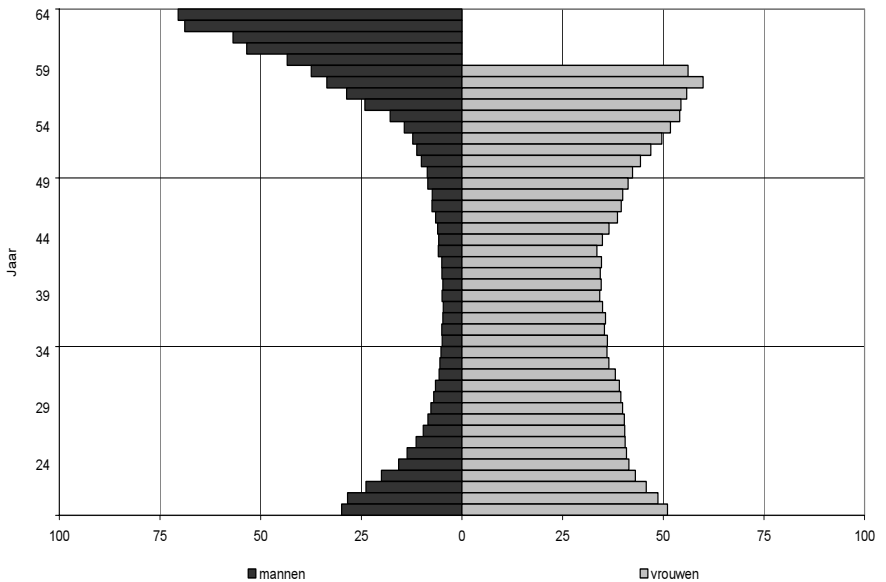

(13) Door de lagere percentages in de grafieken 11 en 12 bedraagt de maximale waarde op de X-as 50%, terwijl dit in de grafieken 14 tot 16 100% bedraagt.

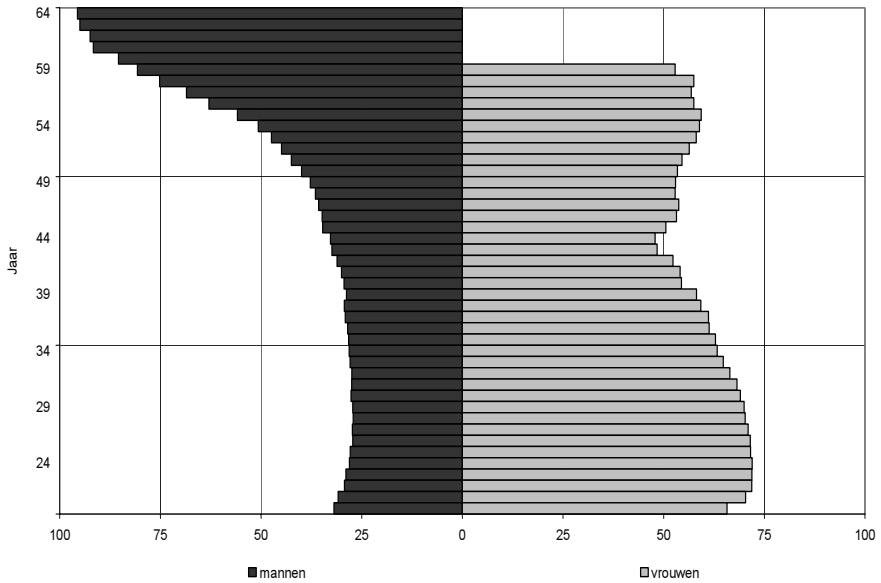
GRAFIEK 12: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN IN DE PENSIOENOPBOUW BIJ ARBEIDERS, 1970, NAAR GESLACHT

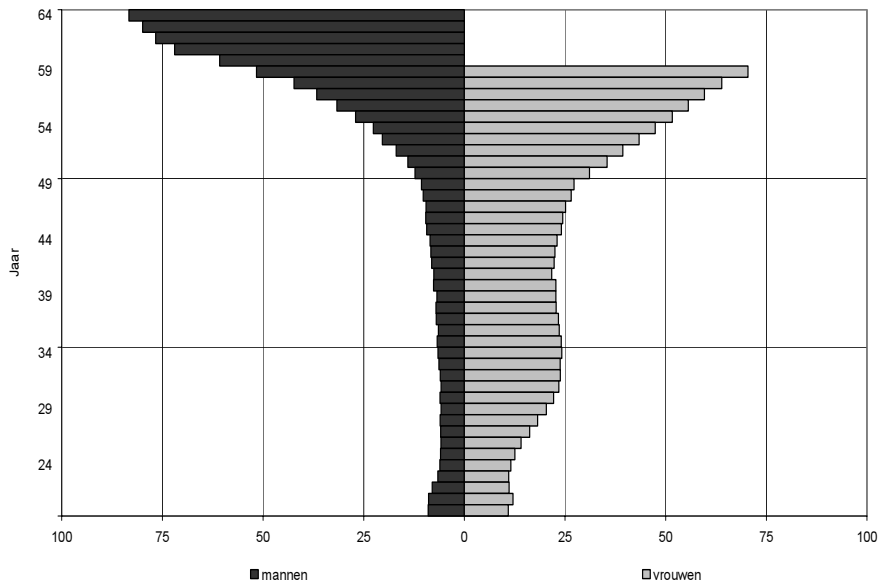
GRAFIEK 13: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN IN DE PENSIOENOPBOUW BIJ BEDIENDEN, 1985, NAAR GESLACHT

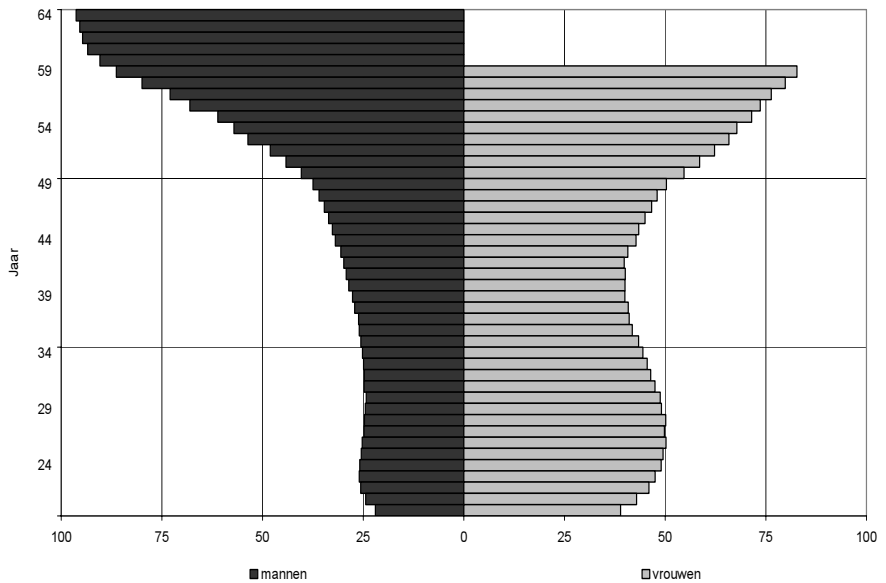

GRAFIEK 14: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN IN DE PENSIOENOPBOUW BIJ ARBEIDERS, 1985, NAAR GESLACHT

GRAFIEK 15: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN IN DE PENSIOENOPBOUW BIJ BEDIENDEN, 2000, NAAR GESLACHT

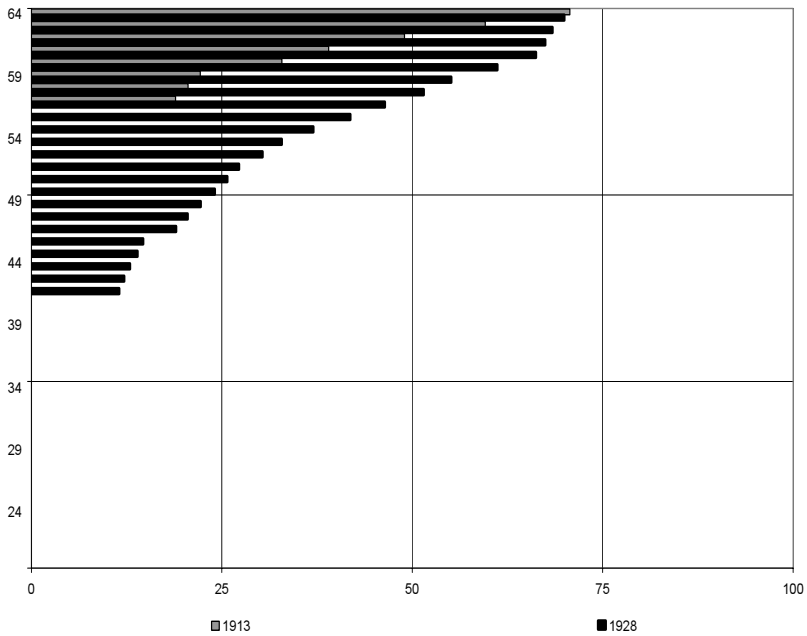
GRAFIEK 16: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN IN DE PENSIOENOPBOUW BIJ ARBEIDERS, 2000, NAAR GESLACHT

c) Gelijkgestelde dagen naar geboortecohorte

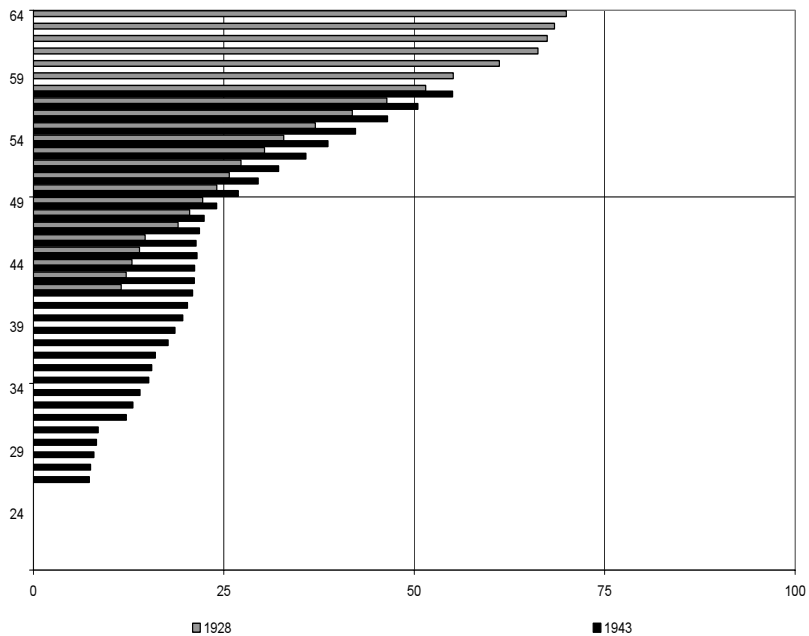
Bovenstaande grafieken maken duidelijk dat aan bepaalde leeftijdsgroepen meer gelijkgestelde dagen zijn toegekend dan aan andere leeftijdsgroepen. Deze vaststelling zegt echter nog niets over de toekenning van gelijkgestelde periodes aan bepaalde geboortecohorten. Er zijn geen data beschikbaar om hele loopbanen van verschillende geboortecohorten in kaart te brengen. Binnen bepaalde leeftijdsgroepen kan wel de verschillende toekenning aan diverse geboortecohorten duidelijk worden gemaakt. Dit gebeurt in grafieken 17 tot 20. Grafiek 17 vergelijkt de geboortecohorte van 1913 met die van 1928 voor de leeftijden van 57 tot 64 jaar. Uit deze grafiek blijkt dat de eerste geboortecohorte in dit leeftijdsinterval 33% gelijkgestelde dagen in de pensioenopbouw kende, de tweede geboortecohorte 76%. Grafiek 18 vergelijkt de geboortecohorten 1928 en 1943 voor de leeftijden van 42 tot 58 jaar, grafiek 19 de geboortecohorten van 1943 en 1958 voor de leeftijden 27 tot 43 jaar. Weerom blijkt telkens dat aan de 'vroegere' geboortecohorten minder gelijkgestelde dagen worden toegekend dan aan de 'latere', vergelijk respectievelijk 31% versus 37% (grafiek 18) en 16% versus 25% (grafiek 19). Grafiek 20 ten slotte vergelijkt de geboortecohorten 1958 en 1973 voor de leeftijden 20 tot 28 jaar. In tegenstelling tot bij de vorige vergelijkingen worden aan de recentere coorte 1973 gemiddeld minder gelijkgestelde dagen toegekend dan aan de geboortecohorte 1958 (gemiddeld 27% versus 21%) (14). De verklaring voor deze verschillende toekenning naar coorte (conjunctureel, wijziging in arbeidsparticipatie van man en vrouw, ...) is een zaak voor verder onderzoek.

(14) Dit beeld over de toekenning van gelijkgestelde periodes naar geboortecohorte kon reeds deels worden afgeleid uit de onderlinge vergelijking van de grafieken 8 tot 10. Zo leert een vergelijking van de situatie van de 57-jarigen in 1970 en 1985 (cf. grafieken 8 en 9) dat aan de geboortecohorte 1928 op die leeftijd meer gelijkgestelde periodes werden toegekend. Eenzelfde vergelijking is mogelijk voor de geboortecohorten 1928, 1943 en 1958 op de leeftijd van 42 jaar (respectievelijk in 1970, 1985 en 2000; cf. grafieken 8, 9 en 10) en voor de cohorten 1958 en 1973 voor de leeftijd van 27 jaar (respectievelijk in 1985 en 2000; cf. grafieken 9 en 10).

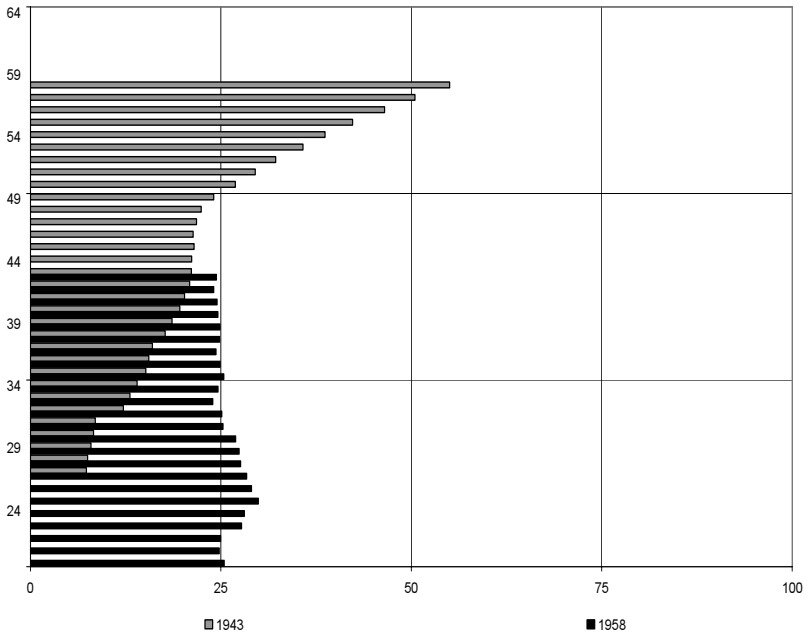
GRAFIEK 17: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN IN PENSIOENOPBOUW, NAAR LEEFTIJD, GEBOORTECOHORTEN 1913 EN 1928

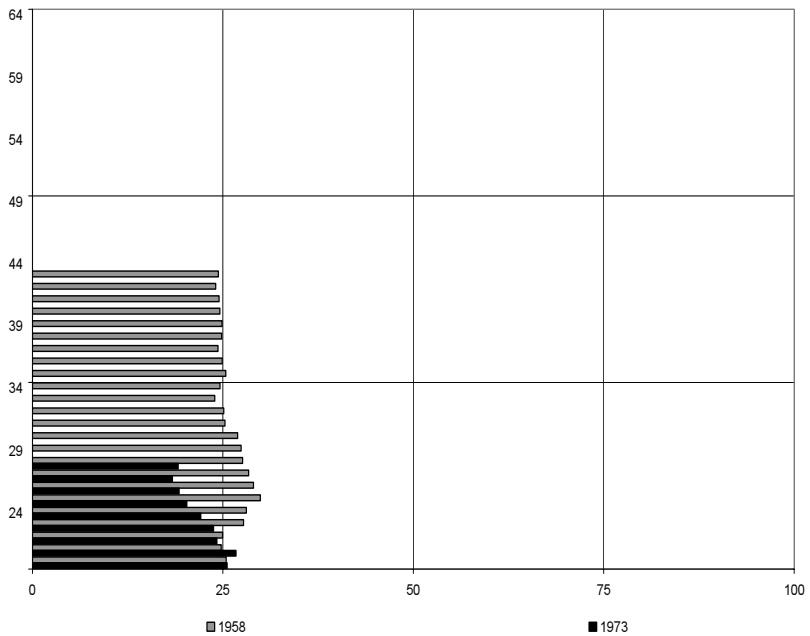
GRAFIEK 18: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN IN PENSIOENOPBOUW, NAAR LEEFTIJD, GEBOORTECOHORTEN 1928 EN 1943

GRAFIEK 19: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN IN PENSIOENOPBOUW, NAAR LEEFTIJD, GEBOORTECOHORTEN 1943 EN 1958

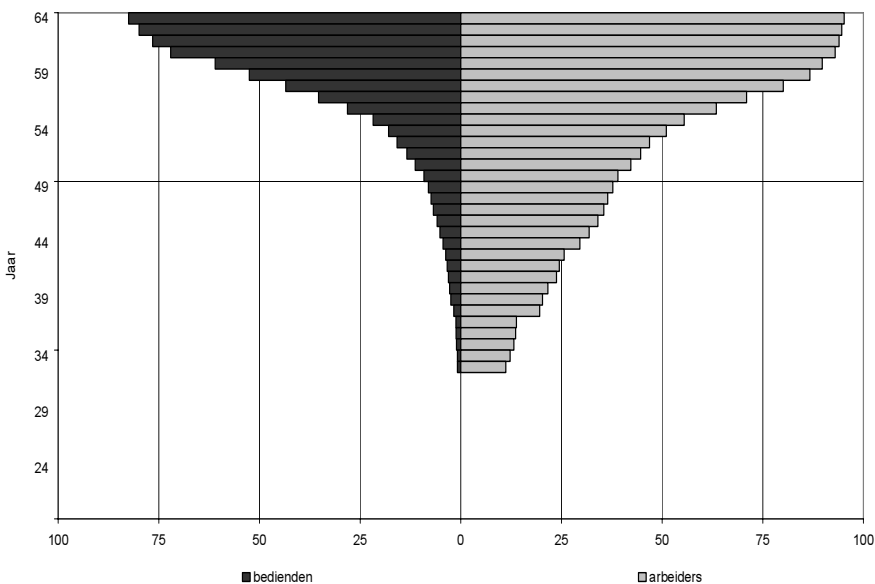

GRAFIEK 20: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN IN PENSIOENOPBOUW, NAAR LEEFTIJD, GEBOORTECOHORTEN 1958 EN 1973

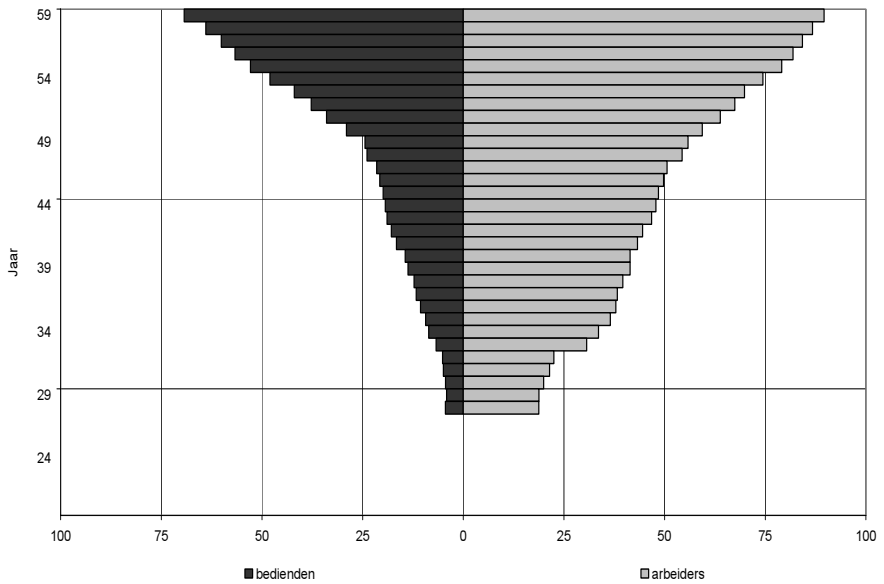
Tot slot wordt voor die geboortecohorten, die in 2002 de leeftijd bereikten van respectievelijk 65 jaar voor de mannen en 60 jaar voor de vrouwen, het belang nagegaan van de gelijkgestelde periodes (cf. grafieken 21 en 22). Aangezien niet alle gegevens over de gehele loopbaan beschikbaar zijn, worden enkel de laatste 31 jaar in beschouwing genomen (15). Voor mannen betreft dit de pensioenrechten opgebouwd tussen hun 33ste en hun 64ste, voor vrouwen tussen hun 28ste en hun 59ste. De gegevens zijn uitgesplitst naar statuut. Uit deze analyse blijkt dat bij mannelijke bedienden 18% van de pensioenopbouw uit gelijkgestelde dagen bestaat, bij vrouwelijke bedienden is dit 25%. Bij arbeiders is dit beduidend meer. Zo bestaat bij mannelijke arbeiders die in 2002 65 jaar werden, 42% van hun loopbaan uit gelijkgestelde dagen, bij vrouwelijke arbeiders is dit zelfs 46%.

GRAFIEK 21: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN IN PENSIOENOPBOUW NAAR LEEFTIJD, BIJ MANNELIJKE ARBEIDERS EN BEDIENDEN, GEBOORTECOHORTE 1937

(15) Bij vrouwen bedroeg de wettelijke pensioenleeftijd in 2002 62 jaar. De weergegeven gegevens zijn dus niet de 'laatste' 31 jaar van de loopbaan omdat voor 2002 enkel gegevens tot 60 jaar beschikbaar zijn.

GRAFIEK 22: PERCENTAGE GELIJKGESTELDE DAGEN IN PENSIOENOPBOUW NAAR LEEFTIJD, BIJ VROUWELIJKE ARBEIDERS EN BEDIENDEN, GEBOORTECOHORTE 1942

3. DISCUSSIE

Het Belgische pensioensysteem is initieel ontwikkeld voor mannen die fulltime werken en een (bijna) volledige loopbaan uitbouwen. Bij de formalisering van de Belgische sociale zekerheid, midden vorige eeuw, konden beleidsmakers inderdaad veronderstellen dat diegenen die geen fulltime loopbaan hadden, vrouwen waren. Bij het overlijden van hun echtgenoot, werden deze vrouwen financieel gecompenseerd door een overdracht van het opgebouwde pensioensrecht van hun man. Ervan uitgaande dat deze assumpties ooit correct waren, vandaag zijn ze dat door de maatschappelijke wijzigingen zeker niet. Denk hierbij onder meer aan de massale toetreding van vrouwen tot de arbeidsmarkt, de instabiliteit van huwelijksrelaties en de langdurige werkloosheid die onze samenleving in toenemende mate kenmerken.

Een belangrijk gevolg van deze sociale veranderingen is het omvangrijke aantal gelijkgestelde dagen in de huidige pensioenopbouw. Vanaf begin jaren tachtig zijn meer dan 30% van alle dagen pensioenopbouw dagen waarop geen betaalde arbeid gebeurt. Deze cijfers verhullen bovendien de nog grotere toekenning van gelijk-

gestelde dagen aan welbepaalde sociale groepen. Bij de vrouwelijke bedienden bijvoorbeeld, ligt het gebruik meer dan 5 procent hoger dan bij de mannelijke bedienden, bij arbeiders ligt het percentage gelijkgestelde dagen rond de 40%, bij vrouwelijke arbeiders boven de 45%.

Deze percentages doen de vraag rijzen in welke mate een pensioensysteem dat in het verleden werd ontwikkeld vanuit een ander arbeidsmodel, vandaag de optimale manier is om bepaalde sociale doelstellingen te bereiken. Om te evalueren in welke mate het principe van gelijkgestelde periodes vandaag gerechtvaardigd is, kunnen de door de OESO geformuleerde mogelijke legitimeringen van gelijkgestelde periodes in beschouwing worden genomen (OECD, 2003). In wat volgt, worden deze vier doelstellingen beschreven en kritisch doorgelicht.

Ten eerste kan de rationele voor het systeem van gelijkgestelde periodes gezocht worden in het maatschappelijk ondersteunen van bepaalde, sociaal nuttige activiteiten. Zo kan men als samenleving het standpunt innemen dat het krijgen en opvoeden van kinderen in de vroege levensloop later, bij pensionering, niet mag gestraft worden. Dat gelijkgestelde periodes in België hiervoor onder meer worden toegekend, wordt bevestigd door het symbolische 'buikje' in de grafieken 11 tot 16.

Echter, indien dit als doelstelling wordt geponeerd, dient er dringend een debat te worden gehouden over welke arbeidsmarktuitredingen recht geven op gelijkgestelde dagen. Men kan zich bijvoorbeeld de vraag stellen of het systeem van gelijkstelling bij loopbaanonderbreking niet moet worden herdacht. Het staat buiten kijf dat er sociaal gezien een verschil bestaat tussen diegenen die deze onderbreking opnemen om zorg te dragen voor hun kinderen of zieke ouders, en diegenen die van deze regelgeving gebruik maken om een jaar op wereldreis te gaan. In het eerste geval kan men vanuit een sociaal gezichtspunt argumenteren dat deze individuen inderdaad pensioenrechten opbouwen, terwijl in het tweede voorbeeld zou kunnen geargumenteed worden dat deze individuen tot op latere leeftijd moeten blijven werken ter compensatie van hun inactiviteit. Bovendien kan men zich afvragen waarom een aantal andere situaties, zoals bijvoorbeeld de studieperiode, geen recht geeft op gelijkstelling terwijl dit in andere landen, zoals Denemarken en Luxemburg, wel het geval is. Meer nog dringt zich de vraag op of iedereen gelijke toegang heeft tot het systeem van gelijkstelling. Niet iedereen heeft immers de mogelijkheid om loopbaanonderbreking of brugpensioen op te nemen.

Een tweede doelstelling van gelijkgestelde periodes kan worden gezocht in het belang ervan voor het bewerkstelligen van gelijkheid tussen mannen en vrouwen. Het is gekend dat vrouwen vandaag nog steeds minder stabiele loopbanen uitbouwen en meer zorg dragen voor kinderen en andere naasten dan mannen. Uit bovenstaande grafieken blijkt dan ook dat meer vrouwen dan mannen gebruik maken van gelijkgestelde dagen.

Een belangrijke kanttekening bij deze bevinding is echter dat vrouwen minder dan mannen officieel geïntegreerd zijn op de arbeidsmarkt. In 1999 blijkt 64% van de vrouwen tussen de 20 en de 60 jaar geregistreerd als werkloze of werkende terwijl dit voor 79% van de mannen geldt (Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, 1999). Het directe gevolg hiervan is dat er een grotere groep vrouwen bestaat die hun persoonlijke rechten verliezen in verschillende sectoren van de sociale zekerheid en meer bepaald in de gelijkstelling van de uitkeringgerechtigde periodes voor de berekening van hun pensioen.

Ten derde zou het principe van gelijkgestelde dagen kunnen gemotiveerd zijn vanuit een streven om armoede bij gepensioneerden te bestrijden. In België bijvoorbeeld heeft het pensioensysteem ervoor gezorgd dat het probleem van extreme armoede onder ouderen grotendeels is teruggedrongen. Desalniettemin is in België de armoede bij ouderen nog steeds meer uitgesproken dan binnen andere leeftijdsgroepen en dit vooral bij vrouwen met onregelmatige loopbanen (Strategisch Rapport Pensioenen - België, 2003, p. 132).

Als armoedebestrijding echter de voornaamste doelstelling is, dan bestaan andere maatregelen die beter dit objectief kunnen verwezenlijken. Zo kan men zich immers de vraag stellen waarom in dit geval de fictieve lonen toegekend tijdens periodes van gelijkstelling in verhouding moeten staan met het vooraf verdiende loon. Als armoedebestrijding de doelstelling is, dan lijkt het systeem van de gelijkgestelde periodes een 'dure' oplossing om dit te bereiken.

Ten vierde kunnen gelijkgestelde dagen gelegitimeerd worden vanuit het principe van de sociale verzekering. Het privateverzekeringsprincipe komt hierop neer dat tegen betaling van een bepaalde premie, een verzekeraar de verantwoordelijkheid draagt om het verlies te vergoeden dat de premiebetaler kan oplopen. Toegepast op sociale zekerheid is een socialezekerheidsuitkering dan niet zozeer een vorm van bijstand maar eerder een verworvenheid die men heeft verdiend door een bijdrage te hebben betaald. Men verzekert zich aldus niet enkel tegen inkomensverlies bij werkloosheid, maar tevens tegen het lagere pensioen dat men zou verkrijgen doordat men niet langer in staat is bijdragen te betalen. Bijgevolg doet zich hier zowel een vorm van intragenerationele als van intergenerationele solidariteit voor. Enerzijds is er sprake van intragenerationele solidariteit omdat er bij de werkloosheidsverzekering een herverdeling onder de sociaal verzekerden wordt doorgevoerd; anderzijds kunnen we spreken van intergenerationele solidariteit omdat bovenop de werkloosheidsregeling de pensioenopbouw van de sociaal verzekerde verder wordt verzekerd door de regeling van de gelijkgestelde dagen. Het opgebouwde pensioen zal door de toekomstige generatie moeten worden gefinancierd. Deze verzekeringsanalogie is een heel krachtig middel ter legitimatie van sociale zekerheid, en het is hieraan dat de bijval wordt toegeschreven die de sociale verzekeringen kenden rond de Tweede Wereldoorlog (Berghman, 1980, p. 74).

Uit een document van de OESO (OECD, 2003) blijkt echter dat de periode dat men op de arbeidsmarkt actief is, in een aantal onderzochte landen slechts weinig invloed heeft op de hoogte van het pensioen waarvan men later geniet. Hoewel België in het OESO-onderzoek niet aan bod kwam, laten de analyses uit dit document voor bepaalde groepen van sociaal verzekerden deels eenzelfde beeld zien. Zo blijken arbeidsters die geboren zijn in 1942 en met pensioen gingen in 2002, slechts één op de twee dagen te hebben gewerkt voor hun opgebouwde pensioenrechten. Men kan zich dus afvragen in welke mate de verzekeringsmetafoor nog gehanteerd kan worden ter legitimering van het recht op en de hoogte van het pensioen?

Bovenstaande discussie plaatst vraagtekens bij de wenselijkheid van het bestaande systeem van de gelijkgestelde periodes. Zo suggereert de bespreking van de eerste OESO-doelstelling – het ondersteunen van sociaal nuttige activiteiten – een pragmatische aanpassing van de bestaande regelgeving. De vaststelling dat sommige afwezigheden wel en andere geen recht geven op gelijkstelling en dat sommige mensen wel en andere niet hiertoe de feitelijke toegang hebben, lijkt in strijd met een diepgeworteld gelijkheidsbeginsel dat stelt dat mensen in een gelijkaardige positie op een gelijke manier moeten worden behandeld.

Of misschien vereist een verder doordenken van de eerste doelstelling een fundamentele hervorming van het Belgische pensioensysteem? Indien de samenleving als doel stelt dat het uitvoeren van sociaal nuttige (maar onbetaalde) activiteiten de toekomstige pensioenrechten slechts minimaal mag beïnvloeden, dient dan het systeem van gelijkgestelde periodes niet aanzienlijk te worden uitgebreid? Verschillende mensen, zoals vrijwilligers of huisvrouwen, voeren ontegensprekelijk sociaal nuttige activiteiten uit maar bouwen hiermee geen pensioenrechten op. Zou een onvoorwaardelijk minimumpensioen als economisch grondrecht, aangevuld met een pensioen gerelateerd aan de arbeidsgeschiedenis (cf. Schokkaert en Van Parijs, 2002) deze mensen niet beter beschermen tegen afwezigheid op de reguliere arbeidsmarkt? Zulk een regelgeving zou de gelijkgestelde periodes als het ware uitbreiden tot diegenen die hier op dit moment om welke reden dan ook geen recht op hebben maar niettegenstaande sociaal nuttig werk verrichten.

Dergelijk onvoorwaardelijk minimumpensioen lijkt bovendien beter tegemoet te komen aan het bereiken van gelijkheid tussen man en vrouw (OESO-doelstelling 2) en lijkt een efficiëntere oplossing voor de armoedeproblematiek (OESO-doelstelling 3). Bovendien zou het een aanpassing betekenen van de huidige situatie waarbij sommigen recht hebben op een pensioen omwille van een (tijdelijke) integratie in de officiële arbeidsmarkt (cf. het beginsel van de sociale verzekering) en anderen die om een of andere reden verstoken bleven van het recht op gelijkgestelde periodes, moeten terugvallen op armoedesteun.

Deze bedenkingen moeten niet worden gelezen als een pleidooi ter afschaffing van het systeem van de gelijkgestelde periodes. Zoals blijkt uit Belgische berichtgeving spelen de gelijkgestelde periodes een belangrijke rol in het waarborgen van 'toerei-

kende' pensioenen (Strategisch Rapport Pensioenen - België, 2003). De bedenkingen zijn enkel ingegeven door de overtuiging dat de enorme budgettaire consequenties een debat noodzakelijk maken.

In dit debat moeten duidelijke doelstellingen worden vooropgesteld en moet worden aangetoond of en hoe deze doelstellingen het meest efficiënt worden gewaarborgd door de bestaande regelgeving. Bovendien moet de legitimiteit van de intergenerationele stromen geïmpliceerd in de regeling van de gelijkgestelde periodes worden onderzocht. Ook hier blijven heel wat vragen. Is het niet onrechtvaardig dat toekomstige cohorten opdraaien voor de keuzes van vorige generaties - bijvoorbeeld de opbouw van pensioenrechten voor bepaalde periodes en/of soorten van loopbaanonderbreking? Of zorgt het systeem van de gelijkgestelde periodes daarentegen voor de noodzakelijke intergenerationele risicospreiding? Kan men het systeem van de gelijkgestelde periodes met andere woorden zien als een soort van Musgrave-criterium (cf. Myles, 2002, p. 141) met betrekking tot economische tegenslagen, waarbij onder meer de kost van onvrijwillige werkloosheid gezamenlijk wordt gedragen door cohorten die op verschillende momenten op de arbeidsmarkt actief zijn?

REFERENTIES

ACV en ABVV volgen VBO in diagnose, niet in concrete voorstellen, *De Tijd*, 01.10.1994.

ACV geeft voorrang aan verhoging van laagste pensioenen, *De Tijd*, 26.06.1996.

Berghman, J., De theorie van de sociale zekerheid, in H. Deleeck, J. Berghman, P. van Heddegem en L. Vereycken (eds.), *De sociale zekerheid tussen droom en daad. Theorie, onderzoek, beleid*, pp. 17-120, Deventer-Antwerpen, Van Loghum Slaterus, 1980.

Gieselink, G., Peeters, H., Van Gestel, V., Berghman, J. en Van Buggenhout, B., *Onzichtbare pensioenen in België en andere OESO-landen*, KULeuven, Departement sociologie, 2001, [01/03/2004, Departement sociologie: <http://perswww.kuleuven.ac.be/~u0032617/>].

Gieselink, G., Peeters, H., Van Gestel, V., Berghman, J. en Van Buggenhout, B., *Onzichtbare pensioenen in België. Een onderzoek naar de aard de omvang en de verdeling van de tweede en derde pensioenpijler*, Gent, Academia Press, 2003.

Kloof in ABVV over pensioenen blijkt onoverbrugbaar, *De Tijd*, 19.06.1996.

Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, *Raming van de beroepsbevolking op 30 juni 1999*, Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, 1999, [25/1/2005: <http://meta.fgov.be/pa/paa/framesetnle00.htm>].

Myles, J., A new social contract for the elderly, in G. Esping-Andersen (ed.), *Why we need a new welfare state?*, pp. 130-172, New York, Oxford University Press, 2002.

OECD, *The Effects of Partial Careers on Pension Entitlements* (DELSA/ELSA/WP1(2003)2), Parijs, OECD, 2003.

Peeters, H., Van Gestel, V., Gieselink, G., Berghman, J. en Van Buggenhout, B., Onzichtbare pensioenen in België. Een onderzoek naar de aard, omvang en verdeling van de tweede en derde pensioenpijler, *Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid*, jrg. 45, nr. 4, pp. 1083-1122, 2003.

Preston, S. H., Heuveline, P. en Guillot, M., *Demography: Measuring and Modeling Population Processes*, Malden, Blackwell Publishers, 2001.

Put, J. (ed.), *Praktijkboek Sociale Zekerheid, Voor de onderneming en de sociale adviseur*, Mechelen, Kluwer, 2004.

Raad van de Europese Unie, *Gezamenlijk verslag van de Commissie en de Raad inzake toereikende en betaalbare pensioenen*, Brussel, 2003.

Rijksdienst voor Pensioenen, Algemene spaar- en lijfrentekas, Dienst der individuele pensioenrekening der werknemers, *Jaarstatistieken*, Brussel, RVP, jaarlijks.

Schokkaert, E. en Van Parijs, P., Pension Policies for a Just Europe: Individual versus Collective Responsibilities, *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, jrg. 44, nr. 3, pp. 491-514, 2002.

Sociale Zekerheid geprivatiseerd én gefiscaliseerd, *De Tijd*, 12.2.1994.

Strategisch Rapport Pensioenen - België, *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, jrg. 45, nr. 1, pp. 125-345, 2003.

Van Uyttenhove, A., Rustpensioen, in H. Put (ed.), *Praktijkboek sociale zekerheid. Voor de onderneming en de sociale adviseur*, pp. 583-624, Mechelen, Kluwer, 2004.

VBO: Problemen veel groter dan gedacht, *De Standaard*, 29.4.2003.

VBO vraagt lastenverlaging voor hogere inkomens, *De Tijd*, 15.3.2000.

INHOUDSTAFEL

**DE SOLIDARITEIT VAN DE GELIJKGESTELDE PERIODES.
EEN EXPLORATIE VAN DE AARD, HET BELANG EN DE ZIN VAN DE
GELIJKGESTELDE PERIODES IN DE TOTALE PENSIOENOPBOUW BIJ
WERKNEMERS**

INLEIDING	97
1. GELIJKGESTELDE PERIODES IN DE PENSIOENSECTOR	99
2. HET BELANG VAN DE GELIJKGESTELDE PERIODES IN DE PENSIOENSECTOR	100
2.1. DE INDIVIDUELE REKENING	100
2.2. GELIJKGESTELDE PERIODES VANAF 1970	101
3. DISCUSSIE	118
REFERENTIES	123

FORUM

**DE INDIVIDUALISERING VAN HET RECHT OP SOCIALE ZEKERHEID -
EEN BESCHOUWING OVER DE EISEN VAN DE VROUWENBEWEGINGEN**

129 |

DE INDIVIDUALISERING VAN HET RECHT OP SOCIALE ZEKERHEID – EEN BESCHOUWING OVER DE EISEN VAN DE VROUWENBEWEGINGEN

DOOR **GHISLAINE JULEMONT**

Afgevaardigde van de Femmes Prévoyantes Socialistes

INLEIDING

Het individuele recht op sociale zekerheid is een van de fundamentele mensenrechten. Het is opgenomen in de Universele verklaring van de rechten van de mens van 10 december 1948, het werd opnieuw opgenomen in het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten van 16 december 1966 (1) en hoort van nu af aan in de Belgische Grondwet ook bij de rechten die de menselijke waardigheid uitmaken en in artikel 23 zijn opgenomen na de hervorming die op 17 februari 1994 werd goedgekeurd.

Een nauwgezet onderzoek van het algemene socialezekerheidsstelsel dat door de Besluitwet van de Regent van 28 december 1944 voor alle arbeiders in het leven werd geroepen (2), ook al beperkte het zich oorspronkelijk tot de loontrekkenden, toont in voldoende mate aan dat het stelsel niet voldoet aan de vereiste voor een individueel recht in de strikte betekenis van het woord (3), voor zover het behoren tot een werknemersgemeenschap de voornaamste grondslag blijft (4). Ondanks de veralgemening naar andere sociale groepen in de takken van de gezondheidszorg

(1) De werken van Guy Perrin vormen een goede historische inleiding op het internationale recht op sociale zekerheid. Zie onder andere Guy Perrin, *Les fondements du droit international de la sécurité sociale*, *Droit social*, 1974/12, december 1974, pp. 479-492, *La sécurité sociale au passé et au présent*, *Revue française des affaires sociales*, 33e jaargang, januari-maart 1978, pp. 87-131, *Pour le Quarantième anniversaire du Plan Beveridge*, *Journal des tribunaux du travail*, nr. 25, 15 maart 1983, pp. 89-93.

(2) In het Verslag aan de Regent, dat de Besluitwet van 28 december 1944 inleidt, wordt vermeld dat “de sociale zekerheid voor iedereen moet worden gegarandeerd: voor de zelfstandigen, ambachtelijke vaklui, handelaars of beoefenaars van een vrij beroep, alsmede voor de loontrekkenden.” Zie Etienne Arcq en Pierre Blaise, *Les fondements idéologiques de la sécurité sociale 1944-1960*, *Courrier du CRISP*, nr. 1453-1454, Brussel, 1994, p. 6.

(3) Volgens de Petit Larousse betekent “individueel”, “qui appartient en propre à l’individu”: wat eigen is aan het individu, dat wil zeggen, als het gaat over het menselijke geslacht, aan de *persoon*.

(4) Zie meer bepaald F. Gaignaux, *De Universele verklaring van de rechten van de mens en de Belgische sociale zekerheid*, *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 10e jaargang, september 1968, nr. 9, p. 1326.

vanaf de jaren zestig en de gezinsbijslagen in het begin van de jaren zeventig – zoals werd aanbevolen in de Verklaring van Philadelphia, die tijdens de Internationale Arbeidsconferentie van 10 mei 1948 werd goedgekeurd – is het recht op sociale zekerheid, waarvan bijna alle ingezetenen genieten, strikt genomen nog steeds geen individueel recht. Dit recht is immers geenszins gebonden aan de persoon als mens: voor de gerechtigden gaat het samen met het professionele of sociale statuut waaronder zij bij de verzekering zijn ingeschreven; voor de niet-actieve, als rechthebbende beschouwde gezinsleden is het gelinkt aan de huwelijks- of verwantschapsband met de gerechtigde.

In het eerste geval kan men spreken van eigen rechten en deze aanduiden, zoals dat doorgaans gebeurt, als individuele rechten, aangezien ze eigen zijn aan de gerechtigden; toch gaat het om voorwaardelijke individuele rechten, want ze zijn aan het statuut van de gerechtigde gebonden. Dat betekent met andere woorden dat ze kunnen worden opgeheven, gewijzigd, onderbroken of opgeschort in geval van verlies of wijziging van statuut en dat ondanks de bakens die geleidelijk aan werden uitgezet om er de gevolgen van te beperken.

In het tweede geval spreekt men van afgeleide rechten: de rechten van de rechtverkrijgenden zijn eigen, niet aan de niet-actieve gezinsleden in kwestie, dan wel aan de gerechtigde van de verzekering, die zo geniet van een gezinsrecht ter uitbreiding van het eigen recht waarvan hij zelf begunstigde is (5). Om het recht op sociale zekerheid van de rechthebbenden te definiëren, vormt zelfs de doorgaans weerhouden term “persoonlijk recht” een probleem, aangezien dit recht niet hun eigen recht is; wel hangt de omvang van de “vergezinning” van het recht van de gerechtigde af van hun aanwezigheid in het gezin en hun persoonlijke staat van afhankelijkheid (6). Hoogstens kan er sprake zijn van onrechtreeks recht op sociale bescherming, aangezien het ondergeschikt is aan het rechtstreekse recht van de gerechtigde en het een precair recht is: het is immers niet alleen onderworpen aan de wisselval-

(5) Zo kan men spreken van *meervoudig sociaal recht*, aangezien het eigen recht van de gerechtigde wordt vermeerderd tot zoveel rechten als er in zijn gezin personen ten laste zijn. Zie Ghislaine Julémont, De verzekerbaarheid: een stap in de richting van een veralgemening van de sociale dekking, *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 42e jaar, nr. 2, p. 394. Zie ook Hélène Marsault, Droits propres contre droits dérivés: l'individualisation des droits sociaux comme moyen d'améliorer la situation économique individuelle et familiale, in Université des femmes, *Sécurité sociale: individualisation des droits et transformation des droits dérivés*, Colloquium van 26 september 1987, Voorbereidende documenten, Deel II, *Analyses*, Brussel, 1987, p. 321 (overgenomen uit *Droit social*, nr. 1985/12, december 1985). De auteur kenschetst de afgeleide rechten als “aanhangers bij de eigen rechten” van de werknemers. De afgeleide rechten kunnen ook worden beschouwd als een “huisvaderverzekering”, waarbij de gezinslast wordt vergeleken met een risico dat door de sociale zekerheid moet worden gedekt. Zie meer bepaald, J. Bichot, Peut-on en finir avec les droits dérivés?, in *id.*, pp. 313-320.

(6) In de sector van de kinderbijslag loopt deze staat voor kinderen ten laste normaliter tot de leeftijd van 25 jaar.

ligheden van het rechtstreekse recht, maar het ondergaat sinds een kwarteeuw ook de nawerkingen van de steeds toenemende fragilisering van de (echt)paren, vooral wat de thuisblijvende echtgenoten en partners betreft.

Deze laatste factor vormt de grondslag voor de beschouwing over de individualisering van de sociale rechten, die in het begin van de jaren zeventig werd aangevat. Deze beschouwing werd vanaf het begin in een perspectief van sociale gelijkheid tussen mannen en vrouwen geplaatst; de oorspronkelijke doelstelling bestond erin regels te voorzien om het recht van gescheiden vrouwen op een ouderdomspensioen te behouden door hen in staat te stellen zich een eigen recht op de verzekering toe te eigenen op basis van de gelijke verdeling van de socialezekerheidsbijdragen die door hun partner op twee verschillende rekeningen worden gestort, de ene op naam van de werknemer, de andere op naam van zijn thuisblijvende echtgenote (7). Pas later wordt de beschouwing uitgebreid tot meer bepaald de geneeskundige verzorging. In België, waar de gezinsmodulering van het recht op sociale zekerheid in alle takken van de verzekering aanwezig is (8), wordt deze beschouwing vooral sinds 1980 ontwikkeld naar aanleiding van de eisen van de vrouwenbewegingen; zij zijn er voorstander van, het algemene socialezekerheidsstelsel globaal te hervormen door het in alle takken van de verzekering op het principe van individualisering van het recht te baseren.

De toepassing van het principe van individualisering van het recht heeft verschillende implicaties naargelang wordt verwezen naar die sectoren van de verzekering die de vrouwenbewegingen veralgemeend willen zien (geneeskundige verzorging en ouderdomspensioenen) of naar de sectoren van de vervangingsinkomens (rustpensioenen, werkloosheid en invaliditeit). In het eerste geval wordt een hervorming van de verzekeraarbaarheid verondersteld; in het tweede geval daarentegen gaat het erom terug te keren naar het beginsel van een uitkering die losstaat van de gezinsituatie en louter wordt bepaald volgens het gederfde loon. Eerst bestuderen we de toepasselijkheid van de eisen van de vrouwenbewegingen inzake de elementen die voor een doeltreffende individualisering van het recht onontbeerlijk zijn (1ste deel).

(7) Zie Pierre Laroque, *Droits de la femme et pensions de veuve*, *Revue internationale du travail*, Vol. 106, nr. 1, juli 1972, p. 3. Zie ook *Resolutie 873 (1973) van 28 juni 1973* van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa *inzake de uitbreiding van de bescherming van de sociale zekerheid tot de volledige bevolking* en *Resolutie (75) 28* van de Ministers van de Raad van Europa van 12 november 1975 *over de sociale zekerheid van de thuisblijvende vrouwen*.

(8) In het Belgische stelsel moet het traditionele gezinsmodel, waarbij de man de kostwinner is en de vrouw de huisbewaarster, in feite, net zoals arbeid, worden beschouwd als een grondwaarde van het stelsel. Het traditioneel georganiseerde gezin werd immers geplaatst in de kern van de interpersoonlijke solidariteit die het socialezekerheidsstelsel in alle takken van de verzekering tussen de werknemers heeft gecreëerd, wat niet het geval is in bijvoorbeeld Frankrijk of Duitsland, ook al zijn hun socialezekerheidsstelsels dan vergelijkbaar met het onze. Zie meer bepaald, C. Denève, *De werkloosheidsverzekering vanuit een juridische benadering, in 50 jaar sociale zekerheid... en daarna?*, Deel VI, *Wanneer arbeid schaars wordt*, Bruylant, Brussel, 1995, pp. 145-154.

Vervolgens kaarten we de hervorming van de verzekeraarbaarheid aan die zou moeten worden voorzien naar het voorbeeld van de hervorming van 25 april 1997 van de verplichte verzekering voor geneeskundige verzekering en van de gevolgen van deze hervorming voor wat de uitvoerbaarheid van de voorgestelde maatregelen ter individualisering van het recht betreft (2e deel). Tot slot worden de voorstellen betreffende de afschaffing van de gezinsmodulering en de sociale gevolgen daarvan onderzocht en zo nodig aangevuld met alternatieven (3e deel).

1. DE INDIVIDUALISERING VAN HET RECHT OP SOCIALE ZEKERHEID

De studie over de individualisering van het recht op sociale zekerheid waarvan dit artikel de beschouwingen en resultaten samenvat, had als voornaamste bedoeling de maatregelen te onderzoeken die moeten worden doorgevoerd teneinde te voldoen aan de eisen van de vrouwenbewegingen (9).

De inzet van deze eisen is niet verwaarloosbaar. Het in hoofdzaak op beroepsactiviteit en gezin steunende Belgische socialezekerheidsstelsel moet immers opnieuw worden overdacht met de bedoeling het toepassingsgebied ervan uit te breiden, zo niet tot alle niet-beroepsactieve volwassenen, dan toch ten minste tot de volwassenen ten laste van de werknemers, dit alles binnen de context van de aan bijdrageplicht onderworpen sociale verzekering en dus van het contractuele recht (10). De inzet komt met andere woorden vooral neer op een kritische analyse van de verveelvoudiging of aanpassing van het recht op sociale zekerheid, dat in de vorm van afgeleide rechten wordt toegekend aan de werknemers met gezinslast, als deze rechten zijn bedoeld voor de thuisblijvende echtgenoot of partner. Kortom, de voorkeur gaat ernaar uit om toegang tot het sociale burgerschap los te koppelen van het economische burgerschap verworven door inschakeling op de arbeidsmarkt; momenteel zijn deze twee aspecten van het burgerschap bij ons - op enkele uitzonderingen na - nog zeer nauw met elkaar verbonden.

(9) Zie Ghislaine Julémont, *L'individualisation des droits en sécurité sociale. Inventaire des revendications féminines et évaluation de leur impact social et budgétaire*. Brussel, januari 2004, 181 pp., onuitgegeven. Deze studie werd uitgevoerd op verzoek van de Minister van gelijke kansen voor mannen en vrouwen en met de financiële steun van het Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid (Begroting gelijke kansen). Het Instituut voor de gelijkheid van mannen en vrouwen neemt momenteel de follow-up ervan voor zijn rekening.

(10) Deze visie wordt echter niet door alle vrouwenbewegingen gedeeld. Ze eisen allemaal wel dege-lijk de individualisering van de sociale rechten, maar ze geven niet allemaal dezelfde betekenis aan de term individualisering, zoals is gebleken uit de debatten, in 2004, van de werkgroep die rond dit thema werd opgericht in het kader van de Staten-Generaal van het Gezin. Sommige van deze vrouwenbewegingen (en meer bepaald de Nederlandstalige Vrouwenraad, zo blijkt) kiezen eerder voor de omvorming van het socialezekerheidsstelsel in een universeel stelsel voor de veralgemeenbare sectoren, waar het recht gebonden is aan de persoon en niet aan diens professionele of sociale statuut. In de hoger genoemde studie (zie voetnoot 9) werd een volledig hoofdstuk gewijd aan de verklaring van de begrippen. Voor de duidelijkheid van de tekst gebruiken we het begrip individueel recht, volgens de definitie die in het internationale socialezekerheidsrecht wordt gebruikt; hier wordt dit recht gedefinieerd als het recht geopend door de bijdrage aan de verzekering in de beroepsstelsels. Zie Guy Perrin, *L'avenir de la protection sociale dans les pays industriels - Crises, défis et mutations de valeurs*, onuitgegeven, p. 25.

In dat opzicht lijken de eisen van de Belgische vrouwenbewegingen om de afgeleide rechten door eigen rechten te vervangen, ongeacht het professionele statuut van de echtgenoot of partner ten laste, op het eerste gezicht meer geïnspireerd – voor de vorm, maar niet voor de inhoud (11) – door de beschouwing die in het begin van de jaren zeventig, meer bepaald door de Raad van Europa, op gang werd gebracht inzake het behoud van de rechten op socialezekerheidsprestaties van de thuisblijvende gescheiden vrouwen en niet zozeer door de idee die uit de tweede golf van vrouwenbewegingen ontstond en uit dezelfde periode dateert. Deze laatste beschouwing definieert immers het individuele recht op sociale zekerheid als een daaruit voortvloeiend recht op economische zelfstandigheid verworven door beroepsactiviteit, die wordt beschouwd als een bepalende factor voor de emancipatie van de vrouw (12). Voor de vrouwenbeweging in de tweede golf heeft het individuele recht op sociale zekerheid over het algemeen slechts betekenis als het past in een perspectief van sociale vooruitgang, waarbij de autonomie van eenieders recht is gegarandeerd.

1.1. AUTONOMIE VAN HET RECHT: DOORSLAGGEVENDE FACTOR VAN SOCIAAL BURGERSCHAP

Het principe van individualisering van het recht buiten de beroepssfeer toepassen in een socialezekerheidsstelsel dat gebaseerd is op de principes van sociale verzekering en interpersoonlijke solidariteit (voortkomende uit de bijdrageverplichting), is niet eenvoudig: de aan bijdrageplicht onderworpen verwerving van het recht moet immers worden verzoend met de autonomie van het recht in het geval van personen waarvan de meeste niet financieel zelfstandig zijn. De autonomie van het recht verzekeren is noodzakelijk, wil men deze personen het bestaan en de continuïteit van hun recht garanderen buiten en afgezien van het bestaan van het (echt)paar en het gebruik van de beroepsinkomsten van de echtgenoot of partner van wie zij ten laste zijn, voor de vestiging van hun rechten.

Daar wringt precies het schoentje voor de meeste oplossingen die in het begin van de jaren zeventig werden voorgesteld (13). Wat deze oplossingen vooral kan worden verweten, is het feit dat ze geen rekening houden met de fragilisering van het

(11) Fundamenteel gezien hoopten de vrouwenbewegingen dat de afschaffing van de afgeleide rechten, waaronder ook de gezinsmodulering van de sociale bijdragen, een *stimulerend gevolg zou hebben voor de toetreding tot of terugkeer naar de arbeidsmarkt van de thuisblijvende echtgenoten of partners*. Sommige auteurs drukken echter de vrees uit dat de sociale autonomie wel eens een tegenovergesteld effect zou kunnen hebben en de vrouwen ertoe zou kunnen aanzetten om zich economisch afhankelijk te maken van hun man; ze zien daarbij wel over het hoofd dat de sociale autonomie waarop ze zinspelen, gezien de huidige stand van de voorgestelde oplossingen, volledig denkbeeldig blijft. Zie Hedwige Peemans-Poullet, *Enjeux de l'individualisation des droits en sécurité sociale*, Femmes et Société, *L'individualisation des droits en sécurité sociale*, Akten van het Colloquium van 13 juni 1992, Louvain-la-Neuve, p. 21.

(12) Zie meer bepaald Ricki Holtmaat, *Rapport Individualisering van sociale zekerheid. Mogelijkheden en onmogelijkheden. Een beschouwing over de Nederlandse situatie*, in opdracht van de Universiteit des femmes te Brussel ten behoeve van de Raad van Europa, december 1992, p. 2.

(13) Zie Pierre Laroque, *op. cit.* evenals de Resoluties van de Raad van Europa van 1973 en 1975, *op. cit.*

(echt)paar in zijn ontwikkelingen, terwijl dit sociale fenomeen, dat in die tijd in West-Europa de kop opstak, reeds was opgenomen in de vooropgezette stellingen van de lijst van argumenten die werden aangehaald om te rechtvaardigen dat het afgeleide recht op een pensioen van langstlevende echtgenoot of overlevingspensioen wordt vervangen door een eigen recht op ouderdomspensioen voor alle thuisblijvende vrouwen (zie hierboven).

Er werd sindsdien slechts weinig vooruitgang geboekt op het vlak van autonomie van het recht. De meeste, zo niet alle, voorstellen die niet alleen in België werden geopperd maar ook in de andere landen met een vergelijkbaar socialezekerheidsstelsel - en de eisen van de Belgische vrouwenbewegingen zijn geen uitzondering op de regel - steunen immers op de vestiging van het recht op sociale zekerheid van de echtgenoot of partner ten laste in de sectoren geneeskundige verzorging en pensioenen op basis van bijdragen die zouden worden berekend, ofwel op het totaal van de gezinsinkomens, die voor een overgrote meerderheid van (echt)paren met één inkomen neerkomen op de beroepsinkomsten van de werknemer; ofwel op een fractie ervan, namelijk de fractie die voor de huwelijkscoëfficiënt wordt weerhouden of een andere, grotere fractie (14).

Alles in de beschouwing doet vermoeden dat thuisblijvende vrouwen, aangezien het in hoofdzaak over hen gaat, alleen als deel van een paar (en zelfs echtbaar, in het geval van pensioenverzekering) zouden kunnen bestaan. Met deze praktische vooronderstelling kan zonder enige ongemakken het niemandsland worden verlaten dat uit eenoudergezinnen en alleenstaande vrouwen, vrouwen die wettelijk of feitelijk gescheiden zijn, en vrouwen zonder kinderlast bestaat en waarin sommigen onder hen zich momenteel bevinden, waarbij we even vergeten dat het risico op echtscheiding (of scheiding) de voorbije dertig jaar steeds groter is geworden, onafhankelijk van de beroepsstatus van de echtgenote, de aanwezigheid van kinderen en de duur van het huwelijk (of het samenleven). De recentste beschikbare statistieken spreken in dit verband boekdelen, aangezien ze weergeven dat in 2002 en 2003 per 10 huwelijken die werden afgesloten, 7 scheidingen werden uitgesproken. De omvang van dit sociale fenomeen is derhalve zo groot dat we er in de geformuleerde voorstellen niet meer omheen kunnen.

1.2. CONTINUÏTEIT VAN HET RECHT OP SOCIALE ZEKERHEID: EEN ESSENTIELE FACTOR VOOR DE DAADWERKELIJKE INDIVIDUALISERING VAN HET RECHT

In een dergelijke context is de autonomie van het recht op sociale zekerheid essentieel voor wie het recht zo wil individualiseren dat de continuïteit ervan kan worden

(14) Zie bijvoorbeeld R. Cuvillier, *L'épouse au foyer: une charge injustifiée pour la collectivité*, in Université des femmes, *op. cit.*, pp. 157-167 (overgenomen uit *Droit social*, 1977/12, december 1977).

gegarandeerd, los van elke verwijzing naar het (echt)paar en het gezin (15). De individualisering van het recht, zoals het tot nog toe werd beschouwd, mag in sommige gevallen dan de autonomie van het recht in de hand werken, het maakt van die autonomie nog geen noodzakelijke voorwaarde. De individualisering blijft dan ook in grote mate ontoereikend om de continuïteit van het recht op een meer bevredigende manier te verzekeren dan de afgeleide rechten, en dat te meer daar de voorwaarden voor deze continuïteit in beide algemene sectoren van de sociale zekerheid (geneeskundige verzorging en kinderbijslag) werden ingevoerd. Het voortbestaan van de sociale rechten van de echtgenoten of partners die niet langer ten laste zijn, hangt dan ook af van de verzekeraarvoorwaarden die in de verschillende takken van de verzekering van kracht zijn.

1.2.1. Gezondheidszorg

Sinds de hervorming van de verzekeraarbaarheid die in 1997 in de verzekering voor geneeskundige verzorging werd doorgevoerd, voorziet de wet voor de in het rijks- of vreemdelingenregister ingeschreven personen de mogelijkheid, om in het algemene stelsel verzekeringsgerechtigde te worden indien zij zich niet kunnen beroepen op een ander statuut (loontrekkende of gelijkgestelde, weduwnaar, gepensioneerde, wees, leefloongerechtigde of rechthebbende op een inkomensgarantie voor ouderen, student, gehandicapte, enz.). Een vrijstelling van de bijdrageplicht werd voorzien voor degenen wier inkomen lager ligt dan het leefloon aan gezinstarief en die niet vallen onder een of ander statuut met een algehele vrijstelling (rechthebbende op een leefloon of sociale bijstand, gehandicapte, enz.). Duidelijk gezegd betekent dit dat, op enkele uitzonderingen na, alle volwassenen die momenteel van een afgeleid recht op verzekering genieten, gerechtigde kunnen worden op een eigen

(15) We moeten hierbij vermelden dat het probleem van de continuïteit van het recht op sociale zekerheid, die afhangt van de continuïteit van de beroepsloopbaan in de op de beroepsklasse gebaseerde socialezekerheidsstelsels, heel wat verder gaat dan de kwestie van de individualisering van het recht en de uitbreiding van de bijdrageplicht tot de andere bevolkingsgroepen. Alain Supiot merkt in dit verband op dat de grootste uitdaging voor het arbeidsrecht van nu er niet langer in bestaat om de stabiliteit van de tewerkstelling te garanderen, dan wel de continuïteit van de beroepsloopbaan te verzekeren. Om die redenen moeten “de rechten steunende op niet-beroepsmatig werk (andere persoon ten laste, vrijwilligerswerk, opleidingen,...)” worden opgenomen in de rechten die eigen zijn aan de beroepsstatus van de personen in het sociale recht, op gevaar af dat de functie van economische en sociale integratie ervan in het gedrang komt en dat het sociale recht op die manier een bijkomende factor van uitsluiting wordt. Zie Alain Supiot, *Pourquoi un droit du travail?*, *Droit social*, 1990/6, juni 1996, p. 492.

recht in het algemene stelsel (16). In het bijzondere geval dat het afgeleide recht ten gevolge van een (echt)scheiding zou verdwijnen, zijn in ieder geval de voorwaarden verenigd opdat de continuïteit van het recht van de niet langer ten laste zijnde echtgenoot of partner wordt verzekerd, in ruil voor een eventuele storting van bijdragen waarvan het bedrag afhangt van de inkomsten waarover hij beschikt.

1.2.2. Pensioenen

Wat de pensioenverzekering betreft, is evenwel niets van dien aard voorzien. De vestiging van het recht op een ouderdomspensioen onder beding van een storting van bijdragen die worden bepaald volgens het geheel of een deel van de belastbare netto-inkomsten van het gezin, zou dus in vele gevallen plots kunnen ophouden op het ogenblik van een echtscheiding of feitelijke scheiding. Uiteraard zou er een vervanging kunnen worden voorzien via de vestiging van een eigen recht op een rustpensioen, door de hervatting van een beroepsactiviteit. Een dergelijke eventualiteit is evenwel niet voor iedereen even vanzelfsprekend, gezien meer bepaald het reële gebrek aan kwalificatie, dat een groot deel onder hen kenmerkt. Om hiervan een beeld te krijgen, volstaat het om de resultaten te bekijken van de jaarlijkse arbeidskrachtenenquête, die door het INSS wordt gepubliceerd (17). Als we alleen de gegevens over de vrouwen in de groep van niet-actieve personen weerhouden, dan blijkt dat meer dan de helft van de 25- tot 49-jarigen in 2001 hoogstens een diploma heeft van het lager secundair onderwijs (56%, waarvan meer dan de helft nauwelijks de lagereschoolcyclus heeft afgemaakt of geen diploma heeft behaald) en dat 30% onder hen haar studies na het hoger secundair onderwijs niet heeft voortgezet.

(16) Voor meer informatie in verband met dit onderwerp, zie Ghislaine Julémont, De verzekeraarbaarheid: een stap in de richting van een veralgemening van de sociale dekking, *op. cit.* Op dit ogenblik wordt het verwerven van een eigen recht op verzekering voor geneeskundige verzorging, meer bepaald door de niet-actieve echtgenoten of partners, afgeremd door de van kracht zijnde regel inzake de inkomens waarop de bijdrage wordt berekend, voor zover met de belastbare netto-inkomens van het gezin rekening wordt gehouden. Twee redenen rechtvaardigen de keuze van de inkomensbasis:

1. de bijdragevrijstelling die aan sommige bevolkingsgroepen wordt toegekend, is een maatregel voor sociale bijstand die moet steunen op de inkomensregels die in de sociale bijstand van kracht zijn;
2. bij het ontbreken van deze regel wordt de bijdragevrijstelling uitgebreid tot de echtgenoot of partner ten laste indien die geen eigen inkomen heeft, ook al beantwoordt deze vrijstelling niet noodzakelijk aan een sociale behoefte.

Deze regel vormt evenwel een probleem in die zin dat hij discriminerend werkt. In het huidige stelsel verwerven sommige gerechtigden een "gezinsrecht" op basis van hun individuele inkomens, terwijl anderen slechts één individueel recht kunnen verwerven op basis van het "gezinsinkomen". Zie id., *op. cit.* Uiteraard zou deze regel totaal ongepast zijn als hij zou moeten blijven gelden in een socialezekerheidsstelsel dat op de veralgemening van het principe van individualisering van het recht is gebaseerd. De slogan "een bijdrage, een recht" kan immers maar worden gerechtvaardigd als het bijdragebedrag wordt berekend op basis van de individuele inkomsten van de gerechtigde.

(17) Zie Nationaal Instituut voor de Statistiek, *Arbeidskrachtenenquête 2001*, Ministerie van Economische Zaken, Brussel, oktober 2002.

1.2.3. Vervangingsinkomen

Er werd niet dieper ingegaan op de eventuele invoering van maatregelen teneinde een uitkering van sociale zekerheid toe te kennen (en aan welke voorwaarden) aan de echtgenoten en partners die niet langer ten laste zijn en die duidelijk hun wil om te werken zouden laten blijken, hetzij door actief werk te zoeken, hetzij door zich in te schrijven voor een opleiding waarmee ze de op de arbeidsmarkt vereiste bekwaamheden zouden verwerven of de bekwaamheden waarover ze reeds beschikken, zouden vervolmaken. Als er al een domein is waar een specifieke, aan het gezinsinkomen gebonden sociale bijdrage geheel en al gerechtvaardigd zou zijn – aangezien het erom zou gaan de zich uit de arbeidsmarkt terugtrekkende echtgenoot of partner te beschermen tegen het risico op (tijdelijk) verlies van inkomen in geval van (echt)scheiding – dan zou het wel die bijdrage zijn die de echtelijke interpersoonlijke solidariteit binnen de sociale zekerheid zou regelen. De zo geïnde bijdrage zou kunnen worden bestemd voor de werkloosheidsverzekering in het kader van een voortgezette verzekering (18), ervan uitgaande dat de uitkering slechts zou worden gestort onder de expliciete voorwaarde dat de betrokken persoon zich als werkzoekende inschrijft en alle met dit statuut gepaard gaande verplichtingen nakomt (19).

1.3. DE INDIVIDUALISERING VAN HET RECHT: OPNIEUW ONDER DE LOEP

Men zou kunnen stellen dat het tot nog toe gangbare denken over de individualisering van het recht op sociale zekerheid in een impasse is geraakt, aangezien het niet leidt tot een aanzienlijke verbetering van de sociale situatie van niet-beroepsactieve personen, omdat:

- het vast blijft zitten bij de tegenstelling tussen (echt)paren en tussen vrouwen;

(18) Het principe van de voortgezette verzekering bestaat in het algemene socialezekerheidsstelsel, met name in de context van het stelsel van loopbaanonderbreking en tijdskrediet, ook al werd de mogelijkheid om de sociale rechten na een termijn van drie jaar voor twee bijkomende jaren volledig te behouden, in ruil voor de storting van persoonlijke bijdragen, met de invoering van het tijdskrediet op 1 februari 2002 afgeschaft. Het zou dan ook niet moeilijk zijn om dit beginsel in de werkloosheidsverzekering onder nog te bepalen voorwaarden uit te breiden naar elke werknemer die zich om familiale redenen volledig uit de arbeidsmarkt zou terugtrekken.

(19) We wijzen er in dit verband op dat het Beveridge-plan van 1942 voorzag in de dekking van het sociale risico dat de instabiliteit van het huwelijk voor de thuisblijvende vrouw inhoudt, en voor hen in geval van scheiding voor een beperkte duur een specifiek, niet op bijdragebetaling berustend recht op herscholingsverstrekkingen opent. Zie Guy Perrin, *Le Plan Beveridge. Les grands principes, Revue internationale de sécurité sociale*, Vol. 45, nr. 1-2/92, p. 49. Een dergelijke maatregel bestaat (of heeft in elk geval bestaan) in het Zweedse socialezekerheidsstelsel en was van toepassing op alle niet-actieve vrouwen die probeerden de arbeidsmarkt opnieuw te betreden. De herscholingsvergoeding wordt (of werd) er echter niet langer dan voor de duur van de opleiding toegekend. Zie K. Scheinen, *La prise en charge des enfants et les inégalités de genres: des configurations institutionnelles dans une perspective comparative, Lien social et politiques*, nr. 44, *L'enfant au cœur des politiques sociales*, herfst 2000, pp. 25-39.

- niet werd nagegaan of het toepasselijk is om de contractuele context van de sociale verzekering te behouden door het toepassingsgebied ervan open te stellen voor personen van wie men weet dat ze meestal zonder inkomen zijn of geen toereikend inkomen hebben om te voldoen aan de bijdrageplicht die er normaal uit voortvloeit, om gerechtigde te worden op een eigen recht op verzekering (20);
- het geen rekening houdt met een nieuwe situatie, ontstaan doordat het recht op sociale zekerheid in de Gecoördineerde Grondwet van 17 februari 1994 werd opgenomen als een van de bestanddelen van het recht op een menswaardig bestaan, voor wat het waarborgen van dit recht betreft, ook al zijn de deskundigen het niet altijd eens als het erom gaat er de gevolgen van te definiëren. Toch lijkt er een zekere consensus te bestaan en wordt beaamd dat, zodra de grondwettelijke doelstelling van het recht op sociale zekerheid werd erkend, de overheid alleen minstens de beschikkingen voor toegang en behoud van het bestaande recht kan behouden en zo mogelijk verbeteren, maar in geen geval inkrimpen, van hun inhoud ontdoen of afschaffen, want dat zou een inbreuk zijn op het grondwettelijke recht op sociale zekerheid (21). Deskundigen gaan nog een stapje verder als ze oordelen dat het recht op sociale zekerheid, in tegenstelling tot andere sociale rechten (recht op huisvesting, werk, enz.), een dwingend karakter heeft dat de Staat verplichtingen oplegt en diens tussenkomst bepaalt om met name de uitoefening van dit recht te garanderen voor alle ingezetenen (22).

In een kritische commentaar op een onderzoek van de Université des Femmes inzake de individualisering van de sociale rechten, beklemtoonde de Nederlandse onderzoekster L. Bijleveld terecht dat deze kwestie veel verder rijkt dan de kwestie van de

(20) Deze vraag werd echter wel te berde gebracht door Pierre Reman in een kritische commentaar op het verslag van de Werkgroep die aan de sociale zekerheid gewijd is en in 2002 door de Parti socialiste werd opgericht in het kader van de Ateliers du progrès; de vraag werd evenwel niet beantwoord. Zie Pierre Reman, *Quelques réflexions sur les lignes de force d'une nouvelle conception progressiste de la sécurité sociale*, Louvain-la-Neuve, 2002, 6 pp, onuitgegeven. Op deze vraag een antwoord geven is niet eenvoudig. In een artikel dat de evolutie van de sociale zekerheid samenvat, beklemtoont Guy Perrin de moeilijkheden die zich voordoen bij de overgang van een beroepsstelsel naar een stelsel dat tot de volledige bevolking wordt veralgemeend door de uitbreiding van de bijdrageplicht tot andere bevolkingsgroepen. Volgens hem "is voor het universalistische concept een ingrijpende verandering noodzakelijk en moeten de grondslagen van het recht op sociale zekerheid worden gewijzigd". Zie Guy Perrin, *La sécurité sociale au passé et au présent*, *op. cit.*, p. 96. De onvolmaaktheid van de veralgemening van het recht op basis van het traditionele concept van de sociale verzekering, die oorspronkelijk werd voorbehouden voor de klasse van arbeiders en vervolgens werd uitgebreid tot de klasse van de werknemers, is een constante in het werk van Guy Perrin.

(21) Voor een bespreking van de juridische gevolgen van de grondwettelijkheid van een sociaal recht, zie meer bepaald Robert Lafore, *Droit au logement et mutations sociales à la recherche des concepts*, *Vie sociale*, nr. 5-6, 1993, *Le droit au logement*. Aktes van het Colloquium van de A.D.I.C.O.D., pp. 12-13.

(22) Zie L. Duchâtelet, *Le droit à la sécurité sociale*, in Centre interuniversitaire de droit comparé, *La reconnaissance et la mise en œuvre des droits économiques et sociaux*, Aktes van het Colloque international de droit comparé (Brussel, 14-17 september 1967), Brussel, 1972, p. 544. Deze auteur definieert het recht op sociale zekerheid als "een juridisch systeem dat voor elk individu geneeskundige verzorging en zekerheid in geval van verlies van bestaansmiddelen garandeert en voor elk kind, hulp en bijstand" (p. 543).

afschaffing van de afgeleide rechten van de echtgenoot of partner ten laste, waarop de Belgische vrouwenbewegingen bij hun beschouwingen maar al te vaak hun aandacht concentreren (23). De afschaffing van de afgeleide rechten en de vervanging daarvan door eigen rechten zijn zeer zeker van belang voor de emancipatie van de vrouw, maar om doeltreffend te zijn en te leiden tot een grotere gelijkheid tussen mannen en vrouwen, zou deze evolutie deel moeten uitmaken van een ruimer perspectief van sociale vooruitgang waarin iedereen, en niet alleen de echtgenoten en partners ten laste bij de niet-beroepsactieve personen, zijn sociale lot in handen zou hebben door zelf gerechtigde te zijn op het recht op sociale zekerheid, recht dat voortaan door de Grondwet wordt erkend. Een dergelijk resultaat kan alleen worden bekomen door ons huidige socialezekerheidsstelsel grondig te hervormen en het uit te breiden tot sociale groepen wier banden met de tewerkstelling zwak, verbroken of onbestaand zijn.

2. HERVORMING VAN DE VERZEKERBAARHEID

In principe zou de uitbreiding van ons socialezekerheidsstelsel naar de niet-beroepsactieve groepen op twee manieren kunnen worden gerealiseerd:

- ofwel door het creëren van een stelsel van nationale verzekering dat in duidelijk afgebakende omstandigheden uitkeringen zou garanderen voor de volledige residu-bevolking, door toepassing van de techniek van sociale verzekering waartoe iedereen volgens zijn eigen middelen op het niveau van het land zou bijdragen; zo zou een persoonlijk recht ontstaan;
- ofwel door de van oorsprong voor arbeiders bedoelde sociale verzekeringen te veralgemenen tot andere sociale groepen, bepaald door hun statuut. In dat geval zou moeten worden voorzien om de bijdragen van personen die niet voldoende middelen hebben, over te dragen naar de sociale bijstand, met het steeds aanwezige risico dat sommige marginale groepen worden uitgesloten (24).

Zoals vaak in België het geval is, vertoont de oplossing die bij de hervorming van de verzekerbaarheid van de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging van 25 april 1997 (zie hieronder) werd weerhouden, kenmerken van de verschillende opties. Deze oplossing is een enigszins surrealistisch compromis dat de afgeleide rechten behoudt voor de niet-beroepsactieve volwassenen ten laste van gerechtigden die zelf beroepsmatig niet-actief zijn, om het recht te veralgemenen, terwijl ze rechthebbende hadden kunnen worden zonder enig ander gevolg voor de begroting van het stelsel. Met deze maatregel kon worden voorkomen dat er opnieuw twijfels rezen omtrent de logica van de “vergezinning” van het systeem, die had kunnen voortvloeien uit de toepassing van de in de sociale bijstand van kracht zijnde inkomstenregel voor de berekening van de bijdrage die de als ingezetenen ingeschreven gerechtigden eventueel moeten storten.

(23) Zie L. Bijleveld, Commentaire à propos d'une recherche de l'Université des femmes sur l'individualisation des droits en sécurité sociale, in Université des femmes, *op. cit.*, pp. 98-109.

(24) Zie Guy Perrin, La sécurité sociale au passé et au présent, *op. cit.*, p. 91 en pp. 94-95.

2.1. HERVORMING VAN DE VERZEKERBAARHEID VAN DE VERZEKERING VOOR GENEESKUNDIGE VERZORGING: EEN SCHOOLVOORBEELD

De hervorming van de verzekerbaarheid in de sector van de geneeskundige verzorging is een schoolvoorbeeld waaruit we lering zouden moeten trekken, teneinde in te schatten in hoeverre de veralgemening van het algemene socialezekerheidsstelsel uitvoerbaar is zonder dat de in 1945 gecreëerde context erdoor op de helling komt te staan.

2.1.1. Algemene toepassing

In de eerste plaats blijkt uit deze hervorming in voldoende mate dat, in de huidige context van het socialezekerheidsstelsel, de openstelling van de verzekering voor niet-professionele bevolkingsgroepen vereist dat hun een sociaal statuut wordt toegeëigend of dat hun een hoedanigheid wordt toegekend waarmee de personen die er deel van uitmaken, zich als gerechtigden bij de verzekering kunnen inschrijven.

In de tweede plaats blijkt het noodzakelijk om de bijdrageplicht vergezeld te doen gaan van een mogelijkheid tot vrijstelling voor diegenen die niet in staat zijn om ze te vervullen, en desnoods de storting van de verschuldigde bijdragen op de sociale bijstand over te dragen. De sector van de geneeskundige verzorging is een tak van de sociale zekerheid waarin het door de voorrang van het recht niet langer mogelijk is om prestaties te weigeren uit hoofde van de voorwaarden verbonden aan de verzekeringstechniek die ten dienste staat van de bescherming, die dan weer gegarandeerd is door het recht (aanbeveling nr. 69 van de IAC van Philadelphia van mei 1944 (25)). Hierdoor is de Belgische Staat verplicht maatregelen te nemen teneinde het recht op uitkeringen voor geneeskundige verzorging te garanderen aan al zijn ingezetenen, ongeacht hun draagvermogen en ongeacht het feit of ze al dan niet de eventuele bijdrageplicht vervullen.

In de derde plaats ten slotte kan, aangezien het recht op sociale zekerheid en het recht op bescherming van de gezondheid door onze Grondwet erkend zijn als sociale grondrechten van de mens, de beschermingsregeling die in 1994 bestond, alleen worden gewijzigd als ze een verbetering, en geen inkrimping, betekent van het persoonlijke toepassingsgebied van de sociale verzekering (26). Met andere woorden, ook al kunnen de modaliteiten voor toegang tot en behoud van het recht bij amendement worden gewijzigd, het recht op uitkeringen van (een groep van) rechthebbenden kan geenszins in gevaar worden gebracht.

(25) Zie Guy Perrin, *L'assurance sociale - Ses particularités - Son rôle dans le passé, le présent et l'avenir*, in *Beiträge zu Geschichte und aktueller Situation der Sozialversicherung. Colloquium des Max Planck-Instituts für ausländisches und internationales Sozialrecht über "Ein Jahrhundert Sozialversicherung - Bismarcks Sozialgesetzgebung im internationalen Vergleich"*, Berlin, 16 bis 20 November 1981, *Schriftreihe für internationales und vergleichendes Sozialrecht, Band 8*, herausgegeben von Peter A. Köhler und Hans F. Zacher, p. 62. Zie ook Ghislaine Julémont, *De verzekerbaarheid: een stap in de richting van een veralgemening van de sociale dekking*, *op. cit.*, p. 385.

(26) Zie Robert Lafore, *op. cit.*, pp. 12-13.

2.1.2. Toepassing op de echtgenoten of partners ten laste

Als het gaat over de echtgenoten of partners ten laste, brengen de bovenstaande vaststellingen de volgende kwesties ter sprake:

a) het statuut of de hoedanigheid onder dewelke zij zich bij de verzekering zouden kunnen inschrijven

De hoedanigheid van “persoon ingeschreven in het rijks- of vreemdelingenregister”, die momenteel tot de categorieën van gerechtigden behoort, lijkt gepast te zijn, ware er niet de inkomensregel die voor de berekening van de bijdrage wordt weerhouden. Aangezien de bijdrageplicht voor deze categorie van gerechtigden gepaard gaat met een mogelijke vrijstelling, wordt deze laatste bepaald door de inkomensregel die in het stelsel van sociale bijstand van kracht is, namelijk de belastbare netto-inkomens van het gezin, waarvan het grensbedrag wordt bepaald door het leefloon aan het vroegere gezinstarief (twee keer het leefloon aan het tarief “samenwonenden”). Welnu, deze inkomensbasis, die al vragen oproept in het geval van gerechtigden die als ingezetenen zijn ingeschreven en aan de bijdrageplicht onderworpen zijn, zou nog aanvechtbaarder zijn indien ze moet worden toegepast op de echtgenoten of partners ten laste (zie infra).

Indien deze optie aan de kant zou worden geschoven, zou een keuze moeten worden gemaakt: een nieuw statuut of een nieuwe hoedanigheid invoeren die specifiek voor hen zou zijn in de reeds weerhouden lijst, of hen op de een of de andere manier gelijkstellen met de werknemers;

b) de bijdrage (forfaitair of verhoudingsgewijs) en de inkomensbasis voor deze bijdrage
Dit is een essentiële vraag en wel om volgende redenen:

- een oplossing die alle belastbare netto-inkomens van de echtgenoot of partner zou weerhouden, zou, zoals we net hebben aangetoond, ongunstig zijn voor koppels met één inkomen en nadelig voor de echtgenoot of partner ten laste (27), want:
 - het geheel of een gedeelte van de inkomens waarmee rekening wordt gehouden, heeft reeds tot de sociale zekerheid bijgedragen uit hoofde van het andere lid van het koppel (28);

(27) Deze paradoxale situatie, waarbij de toegang tot een individueel recht gepaard gaat met een gezinsbijdrage omdat ze volgens het belastbare netto-inkomen van het huishouden is opgesteld, kan zich ook in andere gevallen voordoen. De Alliance des Mutualités Chrétiennes haalde deze mogelijkheid in een van haar informatiebrochures aan en maakte een analyse van de opties voor een student die in België verblijft, een kleinschalige activiteit als werknemer uitvoert voor een salaris van 2.500 EUR per jaar en die samenwoont met een partner die een zelfstandige activiteit uitoefent om te kunnen genieten van de uitkeringen voor geneeskundige verzorging. Zie MC-Informations 182, april-mei 1998.

(28) Het is overigens mogelijk dat deze optie door het Arbitragehof wordt afgewezen, omdat dit Hof een vijandige houding aanneemt tegenover elke maatregel die de sociale lasten op de looninkomens verzwaart.

- het door de nieuwe bijdrage geopende recht, zou zuiver individueel zijn, in tegenstelling tot het recht waarvan de andere gerechtigden zouden blijven genieten (29).
- de definiëring van de persoonlijke inkomens komt in hun geval neer op het toekennen van een ruilwaarde aan de te vergoeden dienstentaken die gratis in het huishouden worden uitgevoerd, met alle gevolgen die een dergelijke erkenning zowel op het vlak van het fiscaal als het sociaal recht met zich meebrengt (30).

De vraag welk type van bijdrage moet worden weerhouden, is niet minder belangrijk, als je weet dat de forfaitarisering van het te betalen bedrag (die in de tweede denkbeeldige situatie meteen al onvermijdelijk zou zijn) hoogst onrechtvaardig is, aangezien de budgettaire last die deze bijdrage vertegenwoordigt, omgekeerd evenredig is met de inkomsten. De verhoging van de forfaits door het onderscheiden van verschillende inkomenslagen, zoals dat gebeurt voor de categorie gerechtigden ingeschreven in de hoedanigheid van ingezetenen of in het stelsel van de zelfstandigen, is evenmin een oplossing, want dat zou leiden tot drempeleffecten die de sociale situatie van de zwaksten in elk van de weerhouden inkomenscategorieën nog verergeren (31).

c) het toepassingsgebied van de bijdrage

Een veralgemeende vrijstelling van bijdrage wordt momenteel toegekend aan verschillende categorieën van gerechtigden wier economische of sociale situatie in de meeste gevallen kwetsbaarder is geworden door het ontbreken of het verlies van werk of door arbeidsongeschiktheid, maar ook door uittreding uit de beroepsactiviteit; we kunnen ons dan ook afvragen of een bijdrage zou kunnen worden geëist van een echtgenoot of partner ten laste van een gerechtigde wiens eigen recht ook niet op bijdragebetaling berust.

De uitbreiding van de vrijstelling tot de echtgenoten en partners ten laste van die gerechtigden zou voor deze nieuwe categorie van gerechtigden een grondige wijziging tot gevolg hebben van de fundering van het recht op sociale zekerheid. Of we

(29) Voor zover de individualisering van het recht zoals die door de vrouwenbewegingen wordt geëist, niet op kinderen van toepassing is, zou de werknemer of de gerechtigde op wiens loon de bijdrage van de echtgenoot of partner ten laste wordt bepaald, nog steeds het recht op socialezekerheidsprestaties toegewezen krijgen, uitgebreid tot de kinderen en eventueel de andere leden van het gezin. Door een dergelijke situatie zou de klemtoon wel eens op de ongelijkheden in geslacht kunnen komen te liggen, ten nadele van de vrouwen, en op de status van gezinshoofd.

(30) Zie R. Cuvillier, *op. cit.*, p. 165.

(31) Zo werd berekend dat voor de gerechtigden die zich op de limiet tussen de tweede en derde inkomenscategorie bevinden, de budgettaire last die de van hen gevraagde sociale bijdrage vertegenwoordigt, gaat van 2% als hun inkomen net op of iets boven het grensbedrag ligt (bijdrage van 46,02 EUR per kwartaal), tot 9% als hun inkomen dit grensbedrag, al was het maar met één euro, overschrijdt (271,44 EUR per kwartaal); de bijdrage daalt evenwel tot 6% als dit inkomen in de buurt van de bovengrens van de derde inkomenscategorie komt.

dat nu willen of niet, zij zouden van een recht genieten dat hun als persoon wordt toegekend, en niet uit hoofde van de hoedanigheid of status waaronder ze in de verzekering zouden zijn ingeschreven. Dit recht zou in hun geval nog slechts een kunstgreep zijn, net zoals de bijdrageplicht sinds 1997 een kunstgreep is voor de groepen voor wie deze bijdrage op nul werd vastgelegd. Het enige nut om van dergelijke kunstgrepen gebruik te maken, ligt in het feit dat zo een reële hervorming van het algemene socialezekerheidsstelsel kan worden vermeden die de funderingen en structuren ervan zou omvormen. De enige geldige manier om dat te voorkomen, zou nochtans zijn dat de Staat die bijdragen financieel dekt die verschuldigd zijn door diegenen die, bij gebrek aan voldoende inkomsten of ten gevolge van hun statuut van (tijdelijk of blijvend) niet-actieve werknemer of gepensioneerde werknemer, vrijgesteld (zouden) zijn van de betaling ervan.

Het probleem zou nog erger worden als de vrijstelling van bijdrage zou worden uitgebreid tot alle thuisblijvende echtgenoten en partners van de primaire uitkeringsgerechtigden. Omwille van de billijkheid zou dit nochtans het geval moeten zijn, als de te betalen bijdrage zou worden berekend op basis van hun eigen inkomens, aangezien die heel vaak samengaan met het fiscale inkomen dat hun door de techniek van de huwelijkscoëfficiënt fictief wordt toegekend (32).

Indien beide nieuwe vrijstellingen werden toegepast, zouden we afstand nemen van de uitbreiding van het principe van de op bijdrageplicht steunende individualisering van het recht, door boven op de vier categorieën van rechten (individueel recht of familierecht – al dan niet op bijdragebetaling berustend recht) gebonden aan het statuut of de hoedanigheid waaronder de huidige gerechtigden zijn ingeschreven, een universeel recht in te voeren dat zou worden voorbehouden aan de nieuwe categorie van gerechtigden, namelijk de thuisblijvende echtgenoten en partners. Deze evolutie zou de situatie die door de hervorming van de verzekeraarbaarheid is ontstaan, alleen nog versterken; die hervorming heeft het collectieve solidariteitsbeginsel, in hoofdzaak van de werknemers of gelijkgestelden tegenover de economisch zwakke of sociaal kwetsbare bevolkingsgroepen, gekoppeld aan het interpersoonlijke solidariteitsbeginsel, dat uit de hun opgelegde bijdrageplicht is gegroeid.

De superpositie van deze twee vormen van solidariteit, die elk aan een andere logica beantwoorden, kan alleen maar leiden tot moeilijkheden om de doelstellingen ervan te verzoenen, als de prioriteiten van de voor deze sector weerhouden uitgaven wor-

(32) Het fictieve inkomen dat door de huwelijkscoëfficiënt aan de echtgenoot ten laste wordt toegekend, vertegenwoordigt immers 30% van het belastbare netto-inkomen van de echtgenoot, maar ook van de partner sinds de huwelijkscoëfficiënt werd uitgebreid tot de wettelijk samenwonenden, met een maximum van 7.900 EUR. Als we verwijzen naar de gerechtigden die in hun hoedanigheid van ingezetenen zijn ingeschreven, zouden al diegenen wier belastbare netto-inkomen op 1 juni 2003 lager ligt dan 7.143 EUR (leefloon aan alleenstaandentarief) vrijgesteld zijn van bijdrage als de regel van het eigen inkomen op hen zou worden toegepast.

den bepaald (33). Verder wordt door deze superpositie de kwestie van het behoud van de voornaamste financiering van de verzekering voor geneeskundige verzorging door socialezekerheidsbijdragen ten laste van het grootste deel van de looninkomsten, nog scherper gesteld. Heel wat deskundigen zijn het er immers over eens dat men gemakkelijker zou kunnen tegemoetkomen aan de verplichting om het recht op deze verzekering te veralgemenen en de toegang tot het recht op uitkeringen voor alle ingezetenen op de ene of de andere manier te vereenvoudigen – verplichting waarmee alle overheden worden geconfronteerd –, misschien niet door de financieringswijze van de verzekering te wijzigen (34), dan toch zeker door deze veelzijdiger te maken. Uiteraard zou het verzekeringsbeginsel, zelfs in dit laatste geval, erdoor worden verzwakt, aangezien de rol van de interpersoonlijke solidariteit, ten koste van die van andere vormen van collectieve solidariteit, minder groot zou zijn (35).

Zoals we zien, zijn de antwoorden op deze drievoudige vraag uitermate politiek van aard. Ze hangen af van het maatschappelijke project en bijgevolg ook van de vormen van collectieve solidariteit die de politieke verantwoordelijken in het socialezekerheidsstelsel willen verdedigen en organiseren. Vanuit dit standpunt druisen de eisen van de vrouwenbewegingen, die de klemtoon leggen op het verzekeringsbeginsel en de daarmee samengaande interpersoonlijke solidariteit en de uitkeringen van de

(33) De werkgroep "Verzekerbaarheid", die binnen het RIZIV in het leven werd geroepen en belast was met de voorbereiding van de hervorming van de verzekering voor geneeskundige verzorging, had een duidelijk beeld gekregen van de moeilijkheden die zouden ontstaan als sociale groepen die niet met werknemers zouden kunnen worden gelijkgesteld, in het algemene stelsel zouden worden opgenomen. In het eerste hervormingsontwerp dat de groep aan de Regering heeft voorgelegd, werd voorgesteld om drie stelsels te onderscheiden: het algemene stelsel van werknemers of gelijkgestelden, het stelsel van de zelfstandigen en een nieuw stelsel dat zou worden geopend voor eenieder die niet onder het ene of het andere statuut zou vallen. Overstapmogelijkheden waren voorzien teneinde de continuïteit van het recht te verzekeren bij de overgang van het ene naar het andere stelsel, zie Ghislaine Julémont, *De verzekerbaarheid: een stap in de richting van een veralgemening van de sociale dekking*, *op. cit.*

(34) Zie meer bepaald Hélène Marsault, *op. cit.*, p. 325, die voorstander is van de invoering van een universeel stelsel van verzekering voor geneeskundige verzorging dat door de belastingen zou worden gefinancierd. Deze idee is niet nieuw. Ze werd reeds bij het begin van de sociale zekerheid in 1944 aanbevolen en werd in de jaren zeventig en tachtig onder meer door de FGTB en de Parti socialiste geëist in de lijn van hun verdediging van een nationale gezondheidsdienst. De CSC zette de idee weer op de agenda en nam ze op in haar Memorandum dat met het oog op de parlementsverkiezingen van juni 2003 werd voorbereid. Verder maakt ze deel uit van de eisen van Vlaamse democratische partijen, die sinds de staatsvorming van 8 augustus 1980 de regionalisering van de algemene sectoren van de sociale zekerheid eisen.

(35) Bovendien moeten we ons bewust zijn van het feit dat de doorslaggevende rol van de sociale partners in het beheer van de verzekering voor geneeskundige verzorging door een dergelijke ontwikkeling wel eens in het gedrang zou kunnen komen. Voor de relaties tussen de financieringsvormen van de sociale zekerheid en de krachtsverhoudingen tussen de overheid en de sociale partners, maar ook tussen de sociale partners onderling om de sociale zekerheid te leiden, zie Guy Vant-hemsche, *La sécurité sociale. Les origines du système belge. Le présent face à son passé*, Pol-His, De Boeck Universiteit, Brussel, 1994, pp. 88-99.

verzekering willen beperken tot de bijdrageplichtigen, maar wel een niet op bijdragebetaling berustende uitbreiding van het recht voorzien voor wie kinderen ten laste heeft, in tegen het beleid dat in de verzekering voor geneeskundige verzorging wordt gevolgd. Sinds 1963 en de invoering van de verplichte verzekering, en dus ook van het WIGW-statuut en het beginsel van de verhoogde tussenkomst voor deze bijzonder kwetsbare bevolkingsgroepen, garandeert dit beleid immers de tussenkomst van de verzekering meer volgens de behoeften dan volgens het risico.

Deze functionele conceptie van de verzekering lijkt het definitief te hebben gehaald met de hervorming van de verzekeraarbaarheid van 1997, de differentiëring van de tussenkomst naargelang van het type van pathologie en de uitbreiding van het toepassingsveld van de verhoogde tussenkomst volgens de inkomens, alsmede de invoering van de maximumfactuur in 2002. Elke terugkeer naar de strikte toepassing van het verzekeringsprincipe lijkt in deze context bijzonder moeilijk, zo niet onmogelijk, zonder de rechten in gevaar te brengen die worden toegekend aan de sociaal-economisch zwakke groepen waartoe een groot deel van de echtgenoten en partners ten laste behoren (36).

2.2. DE VERZEKERBAARHEID IN DE PENSIOENVERZEKERING

Dezelfde kwesties als degene die betrekking hebben op de hervorming van de verzekeraarbaarheid in de verzekering voor geneeskundige verzorging, komen ter sprake in het geval van de pensioenverzekering. Ze komen er des te scherper aan bod daar de begrotingsinzet heel wat groter is. Om een orde van grootte op te geven: in de verzekering voor geneeskundige verzorging blijft het aandeel van de uitgaven voor de afgeleide rechten van de echtgenoten en partners ten laste van de primaire uitkeringsgerechtigden – die als eersten (zo niet als enigen) de gevolgen zouden ondervinden van een uitbreiding van de bijdrageplicht tot deze bevolkingsgroep – ten opzichte van het totaal uiterst klein (minder dan 1%, door het geringe gemiddel-

(36) Aanwijzingen in die zin zijn te vinden in de gegevens die door het NIS betreffende de arbeidskrachten werden gepubliceerd (*op. cit.*); uit deze gegevens blijkt dat ongeveer 60% van de niet-actieve vrouwen tussen de 25 en de 49 niet verder is gekomen dan het lager onderwijs of geen enkel diploma heeft. Het artikel van Isabelle Standaert gewijd aan de studie van de huwelijkscoëfficiënt, leert ons dat de typische gerechtigde van de maatregel het kostwinnersgezin is waarvan de man ten minste 50 jaar oud is, een sociale uitkering krijgt (werkloosheid, invaliditeit, brugpensioen, pensioen) en geen kinderen (meer) ten laste heeft. Zie Isabelle Standaert, *L'efficacité du quotient conjugal au regard de la politique familiale*, *Documentatieblad*, Ministerie van Financiën, 59e jaargang, nr. 5, p. 144. Zij zijn in deze sociale categorieën derhalve talrijker aanwezig dan in de groep van de actieve werknemers. Als we ons baseren op de vaststellingen van Mark Elchardus inzake de referentiepunten in de tijd van de werkloze werknemers, blijkt dat het momenteel in heel wat gevallen een sociale handicap kan worden om thuisblijvende vrouw te zijn, heel vaak nog samenlopend met tal van andere handicaps (laag opleidingsniveau, het daarmee samengaande gebrek aan persoonlijke kwalificaties en aan vooruitzichten op tewerkstelling, gebrek aan kwalificaties van de echtgenoot of partner, invaliditeit of handicap, laag inkomen, enz.). Zie Mark Elchardus, *Signification du temps et temps de signification*, in D. Mercure en A. Wallemacq (Ed), *Temps sociaux*, De Boeck, Editions universitaires, Brussel, 1988, pp. 97-118.

de bedrag van de uitgaven voor gezondheidszorg dat aan de primaire uitkeringsgerechtigden en hun rechtverkrijgenden kan worden toegekend, in vergelijking met de gemiddelde bedragen in de andere categorieën van gerechtigden (37). In de pensioenverzekering daarentegen bedroeg het gecumuleerde bedrag van de uitgaven die voortvloeiden uit:

- de overlevingspensioenen (volledig of aanvullend) toegekend aan echtgenoten ten laste of echtgenoten wier rustpensioen minder dan 110% bedraagt van het overlevingspensioen waarvan ze zouden kunnen genieten (38);

- de verhoging met 25% van de rustpensioenen van de werknemers die een echtgenoot ten laste hebben;

in 2001 ongeveer 30% van het totaal van de uitgaven en zo'n 46% van de solidariteitsuitgaven (gelijkgestelde dagen + afgeleide rechten) in het werknemersstelsel (39).

Het is dan ook niet verwonderlijk dat de afschaffing van de overlevingspensioenen en, in tweede instantie, de pensioenen van de gescheiden echtgenoten, het voorwerp uitmaken van een eis van de vrouwenbewegingen; zij verdedigen immers de sociale rechten van de werkneemsters en zien hierin des te meer een belemmering voor de tewerkstelling van vrouwen, daar de overlevingspensioenen gemiddeld hoger liggen dan de rustpensioenen van de werkneemsters. Deze situatie is zorgwekkend. Ze is grotendeels te wijten aan de hardnekkige ongelijkheden in loon en arbeidsstatuut tussen mannen en vrouwen en heeft ook gevolgen in de groep van de vrouwelijke werknemers. Het aanvullend overlevingspensioen waarvan gehuwde werkneemsters kunnen genieten, ongeacht de duur van hun loopbaan, bevoordeelt hen ten opzichte van de alleenstaande vrouwen en de samenwonende maar niet gehuwde vrouwen met een even lange loopbaan (40).

(37) Gegevens berekend op basis van de verdeling van de uitgaven tot in 2001, opgesteld door het RIZIV en herwerkt door de Algemene Directie van de Sociale Zekerheid van het Ministerie van Sociale Zaken, Volksgezondheid en Leefmilieu.

(38) Volgens de statistieken van de RVP voor 2001 ging 26,5% van de gestorte pensioenen naar overlevingspensioenen, terwijl de aanvullende overlevingspensioenen goed waren voor 31,5%. In beide gevallen zijn deze socialezekerheidsprestaties haast uitsluitend voor de vrouwen bestemd (respectievelijk meer dan 99% en 96% van de gevallen). Zie Rijksdienst voor Pensioenen, *Jaarverslag 2001*, Brussel, 2002.

(39) De methode die werd gebruikt voor het spreiden van de uitgaven voor geneeskundige verzorging tussen de verzekering en de solidariteit, werd gebaseerd op de methode van Elise Willame, Tentative de redéfinition de la part respective des missions d'assurance et de solidarité de la sécurité sociale, *Documentatieblad*, Ministerie van Financiën, 60e jaargang, nr. 2, februari 2000, pp. 157-193.

(40) In het geval van een volledige loopbaan zou het gemiddelde pensioen waarop een arbeidster recht zou hebben, lager liggen dan het bedrag dat zij zal krijgen dankzij de invoering van het minimum rustpensioen (790 EUR in plaats van 833 EUR in 2003, volgens de cijfers gepubliceerd in *De nieuwe werker*, nr. 20, 5 december 2003). Dankzij het aanvullend overlevingspensioen dat zij in het geval van weduwschap ontvangt, krijgt zij een pensioen van 1.133 EUR in het geval van een volledige loopbaan van de man als arbeider, wat goed is voor een middelgroot pensioen.

De eis van de vrouwenbewegingen kan opbouwend worden genoemd, aangezien het de bedoeling is om het overlevingspensioen (en in tweede instantie het eigen recht op een rustpensioen voor gescheiden echtgenoten) te vervangen door een ouderdompensioen waarop alle ingezetenen zonder inkomensvoorwaarden recht zouden hebben in het kader van een socialeverzekeringsstelsel waarvoor alle volwassenen verplicht zouden moeten bijdragen vanaf de leeftijd van 20 jaar. Deze nieuwe sociale verzekering, overgenomen van het socialeverzekeringsmodel dat uit de arbeiderssector afkomstig is, wijkt af van het Zweedse model, dat dateert van vóór de hervorming van het pensioenstelsel in 1999, waardoor het nochtans geïnspireerd is, in die zin dat het in dit land ging om een universeel stelsel met een nationaal basispensioen dat wordt toegekend als aan de woonplaatsvereiste is voldaan, en volledig door de Staat wordt gefinancierd. Sinds 1999 heeft het gegarandeerde pensioen meer weg van sociale bijstand. Het kan immers nog alleen worden gecumuleerd als aan de inkomensvoorwaarde is voldaan (41).

Om het stelsel van de ouderdompensioenverzekering duidelijk te onderscheiden van het model voor het stelsel van het universele pensioen, dat in België meer bepaald wordt aanbevolen door Bea Cantillon (42), wordt het eerste het universalistische forfaitair individueel ouderdompensioenstelsel genoemd.

2.2.1. Universalistisch forfaitair individueel ouderdompensioenstelsel

In tegenstelling tot de eis die inzake de verzekering voor geneeskundige verzorging werd geformuleerd en beperkt was tot de uitbreiding van de bijdrageplicht tot de echtgenoten en partners ten laste, beoogt het voorstel inzake het stelsel voor ouderdompensioenverzekering de uitbreiding, zoals we eerder zagen, tot iedere in België verblijvende persoon die er vanaf de leeftijd van 20 jaar zou bijdragen. Wat de bewoording van het voorstel betreft, kunnen we alleen maar blij zijn dat er eindelijk is afgestapt van de tegenstelling tussen thuisblijvende vrouwen en werkneemsters, omdat deze tegenstelling het toepassingsgebied van het individualiseringsbeginsel van het recht op sociale zekerheid inkrimpt; toch leidt de voornaamste doelstelling ervan terug naar deze tegenstelling. Zoals de aanhangsters van dit voorstel preciseren, beoogt het wel degelijk de afschaffing op termijn van elke vorm van afgeleide rechten in ons huidige pensioenstelsel en niet de vervanging van het bestaande pensioenstelsel. Door de afgeleide rechten af te schaffen zouden dan de inkomsten van het stelsel dat door de aan het looninkomen verbonden socialezekerheidsbijdragen

(41) Nuttige informatie voor een beter begrip van het Zweedse pensioenstelsel en de hervorming van 1999 is te vinden op de website www.cleiss.fr/docs/bli/01bli_Suede.html. Zelfs in het basispensioenstelsel van vóór 1999 verschilde het toegekende bedrag naargelang de gerechtigde alleenstaande was of samenwoonde (respectievelijk 96% en 78,5% van het basisbedrag); dit is bij ons overigens ook het geval sinds de vervangingsinkomens in het socialebijstandsstelsel werden geïndividualiseerd.

(42) Zie meer bepaald B. Cantillon, I. Hoevenaghel, K. Lambert, Effets en matière de coût et d'efficacité d'une pension de base intégrée. Résultats et simulations pour la Belgique, in Hedwidge Peemans-Poullet et al., *op. cit.*, pp. 144-156.

wordt gefinancierd, kunnen worden gegroepeerd voor de bedrijfspensioenen; deze zouden dan kunnen worden gecumuleerd met het forfaitaire ouderdomspensioen, zoals in Zweden vóór de hervorming van 1999 het geval was.

De voornaamste gevolgen van een dergelijke vernieuwing zouden zijn:

- een gevoelige verbetering van de pensioenomstandigheden van de werkende vrouwen en nog betere omstandigheden voor alle werknemers;
- het overbodig worden van de aanvullende overlevingspensioenen bij de rustpensioenen, waarvan heel wat werkneemsters momenteel genieten.

Alleen die mannen en vrouwen die recht zouden hebben gehad op een volledig overlevingspensioen, zouden in meerderheid worden benadeeld bij het overlijden van hun echtgenoot, aangezien blijkt dat de invoering van een universalistisch ouderdomspensioenstelsel ook de pensioenomstandigheden van de (echt)paren met één inkomen zou verbeteren dankzij de cumulatie van de twee ouderdomspensioenen en één rustpensioen.

Het geval van personen die onder het sociaalebijstandsstelsel vallen, is problematischer. Er valt immers te vrezen dat de bijdrageplicht die hun in het geval van een strikte toepassing van het verzekeringsbeginsel, net als aan de anderen zou worden opgelegd, alleen de verergering van hun levensomstandigheden tot gevolg zou kunnen hebben in de periode waarin ze verplicht zouden zijn bij te dragen; dit zou evenwel geen grote voordelen opleveren voor hun pensioenomstandigheden in de toekomst, in vergelijking met de pensioenen die ze momenteel mogen verwachten volgens het IGO-stelsel (Inkomensgarantie voor Ouderen), waaronder ze op de leeftijd van 65 jaar van rechtswege zouden vallen als ze nog steeds voldoen aan de inkomensvoorwaarden voor de sociale bijstand (43).

2.2.2. Verzekeraarbaarheid in het universalistische ouderdomspensioenstelsel

Als we terugkomen op de drievoudige kwestie die werd aangehaald bij het onderzoek van de strikte toepassing op de thuisblijvende echtgenoten of partners in de verzekering voor geneeskundige verzorging van het beginsel van de individualisering van het socialezekerheidsrecht, dan zien we dat voor sommige bevolkingsgroepen dezelfde moeilijkheden rijzen.

a) Bijdrage

Aangezien de bijdrageplicht wordt uitgebreid tot elke ingezetene vanaf de leeftijd van 20 jaar, blijven de moeilijkheden voor de toepassing van deze plicht op personen waarvan geweten is dat ze meestal zonder eigen inkomen leven, niet beperkt

(43) We herinneren er overigens aan dat er een aanvullende IGO bestaat die, zonder inkomensvoorwaarden, wordt toegekend aan gepensioneerden en personen die een overlevingspensioen krijgen waarvan het bedrag lager ligt dan het gegarandeerde minimum voor ouderen.

tot de thuisblijvende echtgenoten en partners. Zij hebben eveneens betrekking op de studenten, in die zin dat deze keer expliciet wordt bepaald dat het bijdragebedrag wordt vastgesteld volgens de persoonlijke inkomsten van iedereen en niet volgens de inkomsten van het huishouden.

■ In het geval van de studenten, die niet van een leefloon genieten, zou het moeilijk zijn om hen niet van deze plicht te ontslaan in geval van de strikte toepassing van de inkomensregel (persoonlijke inkomsten = 0, bijdrage = 0), tenzij:

- ofwel wordt erkend dat alle jonge volwassenen - of zij student zijn, als werkloze zijn ingeschreven, al dan niet van een leefloon genieten - recht hebben op een inkomen uit de sociale zekerheid. Een dergelijke vernieuwing zou niet mogelijk zijn zonder een hervorming van het socialezekerheidsstelsel die de intergenerationale solidariteit tussen de werknemers van nu en hun voorgangers zou uitbreiden tot de jongeren die zullen moeten overnemen;
- ofwel wordt aan alle leden van het gezin een fiscaal inkomen toegekend door toepassing van de techniek van de gezinsquotiënt van het netto-inkomen van het gezin, zoals sinds 1948 in Frankrijk het geval is (44).

■ Voor de thuisblijvende echtgenoten of partners worden de persoonlijke inkomens meestal beperkt tot het fictieve inkomen dat hun wordt toegekend:

- ofwel wordt een fractie van het belastbare netto-inkomen van de werknemer van wie ze ten laste zijn, afgehouden, wat erop neerkomt dat de gegrondheid van de in het fiscale recht gebruikte techniek van de huwelijkscoëfficiënt in een sociaal recht wordt gegoten;
- ofwel wordt een (in principe) forfaitair inkomen gedefinieerd naar gelang van de ruilwaarde van de vergoede dienstentaken die zij in het gezin uitvoeren, zoals R. Cuvillier in 1977 aanhaalde (45). Indien deze tweede optie de overhand zou krijgen, zou de invoering van een universalistisch forfaitair individueel pensioenstelsel totaal overbodig worden. In dat geval zouden de thuisblijvende echtgenoten en partners immers zonder al te veel moeilijkheden kunnen worden gelijkgesteld met de huishoudelijke werkers in het opzicht van de uitgevoerde taken; zij zouden uit dien hoofde kunnen worden opgenomen in het ruspensioenstelsel van de werknemers. Deze oplossing zou des te meer kunnen worden gerechtvaardigd, als het zo bepaalde fictieve inkomen bij het belastbare netto-inkomen van de echtgenoot of partner

(44) Hoeveel inkomens er ook zijn in het gezin, het totaal van de belastbare netto-inkomens wordt volgens een bepaalde sleutel gedeeld in zoveel delen als er gezinsleden zijn. In het geval van een koppel zonder kinderen, wordt het totaal van de belastbare inkomens in twee gelijke delen over de twee echtgenoten verdeeld. In het geval van een koppel met kinderen, is het aandeel dat aan elke ouder wordt toegekend, 1, dat van het kind/de kinderen is gelijk aan $\frac{1}{2}$. Zie Jacques Bichot, *Le quotient familial: le vrai débat*, *Droit social*, 1981/6, juni 1981, pp. 478-484.

(45) Het forfaitaire inkomen is in principe onvermijdelijk, maar net zoals met elk forfait, zou het verkeerd zijn om de bijdragelast zwaarder te doen doorwegen op de laagste inkomens. Om die reden beval R. Cuvillier (*op. cit.*, p. 165) aan om een percentage van het belastbare netto-inkomen van de echtgenoot te gebruiken als basis voor de door de echtgenoot of partner ten laste te betalen bijdrage.

zou worden gevoegd voor de berekening van het belastbare netto-inkomen van het gezin, zoals R. Cuvillier voorstelt, in plaats van ervan te worden afgetrokken, zoals momenteel het geval is met het fictieve inkomen dat door de techniek van de huwelijkscoëfficiënt aan de echtgenoot of partner ten laste wordt toegekend (46).

b) Persoonlijk toepassingsgebied

Het persoonlijke toepassingsgebied doet uiteraard vragen rijzen. Zal er aan de leefloongerechtigden een bijdrage worden opgelegd? Wordt de bijdrage ook verplicht voor de sociale-uitkeringstrekkers, die momenteel voor de periode waarin ze werkloos zijn, vrijgesteld zijn van alle bijdragen aan het rustpensioenstelsel zonder dat dat afdoet aan hun recht?

Indien aan de leefloongerechtigden een vrijstelling wordt toegekend, zou de zo ontstane situatie veel weg hebben van de situatie die naar aanleiding van de hervorming van de verzekeraarbaarheid voor geneeskundige verzorging werd beschreven. Het socialebijstandsstelsel, waaronder de inkomensgarantie voor ouderen valt, zou dan in het nieuwe socialeverzekeringsstelsel voor ouderdomspensioen worden geïntegreerd, met de mogelijke spanningen die zo tussen de twee actieve solidariteitsbeginselen zouden kunnen ontstaan (zie boven). Indien ook de werklozen ervan zouden worden vrijgesteld, kan het behoud van de gelijkgestelde dagen in het rustpensioenstelsel moeilijk worden gerechtvaardigd, wat als gevolg zou hebben: 1) dat de verbeterde pensioenomstandigheden van de werknemers rechtstreeks zouden wor-

(46) Zie id., *op. cit.* Indien deze optie zou worden weerhouden, zou het erop neerkomen dat huishoudelijk werk dat in het gezin wordt uitgevoerd, "verloond" zou worden en dus een professioneel karakter zou krijgen. In het kader van de verkiezingsprogramma's die door de verschillende politieke partijen werden uitgewerkt met het oog op de parlementsverkiezingen van juni 2003, beval het CDH - met als basis de werken van Bea Cantillon - aan dat "een toekomstgericht denken wordt aangehouden aangaande het begrip "werk", basis van de sociale zekerheid"; daarbij werd erop gewezen dat "het begrip wellicht moet worden uitgebreid van werk in de enge betekenis tot elke nuttige bijdrage tot de maatschappij"; dit standpunt sluit aan bij de conclusies van een aantal arbeidsdeskundigen (zie meer bepaald Alain Supiot, *Transformations du travail et devenir du droit du travail: une prospective européenne*, *Revue internationale du travail*, 1999/1, Vol. 138, nr. 1, p. 39). Het CDH stelde expliciet "de lancering (...) van een gezinsdienstencontract" voor, waarvan moeilijk te vatten is op basis van welke argumenten de thuisblijvende vrouwen en, ruimer gezien, de thuisblijvende ouders ervan zouden kunnen worden uitgesloten. Het bestaan van dit gezinsdienstencontract zou in elk geval de noodzakelijke grondslagen leggen voor de beoordeling van de dienstentaken die de echtgenoot of partner ten laste in het huishouden vervult; het zou ook de cijfergegevens opleveren die onmisbaar zijn voor de berekening van een rechtvaardige en eerlijke socialezekerheidsbijdrage die op de betrokken personen zou moeten worden toegepast, met het oog op de volledige integratie ervan (voorwaarden nog nader te bepalen) in het bestaande algemene stelsel. We merken evenwel op dat het fictieve forfaitaire inkomen zou kunnen worden geassocieerd met een spaarinkomen, als het zou worden gedefinieerd, zoals sommigen doen, als "gemiste uitgaven". Zie Béatrice Madjoni d'Intignano (Rapporteur), *Femmes et hommes: égalité et différences*, in *Conseil d'analyse économique* (Premier Ministre), *Egalité entre femmes et hommes: aspects économiques*, Uitg. Odile Jacob, La Documentation française, Parijs 1999, pp. 9-58. In dit opzicht zou de inaanmerkingneming van dit spaarinkomen voor de berekening van een sociale bijdrage beter een plaats krijgen in de context van een veralgemeende sociale bijdrage.

den gelinkt aan het uitoefenen van een onafgebroken, voltijdse activiteit en 2) dat de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen zo nog groter zou worden, precies door de ongelijke situaties op het vlak van tewerkstelling.

Indien dergelijke vrijstellingen werden toegekend wegens het statuut, is het moeilijk denkbaar, zoals voor de verzekering voor geneeskundige verzorging, dat de bijdrageplicht wordt opgelegd aan de echtgenoten en partners ten laste van diegenen die uit hoofde van hun statuut voor zichzelf van de vrijstelling van bijdrage zouden genieten. Ze zou voor alle andere thuisblijvende echtgenoten en partners bovendien slechts kunnen worden toegepast in het geval van een forfaitair fictief inkomen bij gebrek aan andere persoonlijke inkomens waarop ze zich zouden kunnen beroepen. Als het fictieve persoonlijke inkomen evenredig zou worden berekend met het belastbare netto-inkomen van de echtgenoot of partner, zou de bijdrageplicht in alle billijkheid slechts moeten worden opgelegd aan diegenen voor wie dit fictieve inkomen hoger zou liggen dan het leefloon voor alleenstaanden (zie boven).

c) Kostprijs van het universalistische ouderdomspensioenstelsel

Voor een beknopte raming van de uitgaven die dit stelsel op kruissnelheid met zich zou meebrengen, moet rekening worden gehouden met de groepen van personen die momenteel minstens 65 jaar oud zijn, en moet men ervan uitgaan dat het bedrag van het forfaitaire ouderdomspensioen even hoog zou zijn als het bedrag voor de inkomensgarantie voor alleenstaande ouderen in 2003. Het totale bedrag van de uitgaven zou in die veronderstelling ongeveer gelijk zijn met het bedrag dat de RVP jaarlijks besteedt aan de uitgaven voor rust- en overlevingspensioenen in het werknemersstelsel (zo'n 13 miljard EUR in 2001). Indien de financiering van het stelsel uitsluitend zou steunen op de persoonlijke bijdragen van de verzekerden, zou de bijdragevoet die moet worden voorzien om de uitgaven te dekken, 13% van de belastbare netto-inkomens van de gezinnen van jonger dan 65 moeten bedragen, aldus de fiscale statistieken van 2002 (47).

Een zo hoge bijdragevoet doet de vraag rijzen naar de politieke uitvoerbaarheid van dit voorstel, temeer daar de haalbaarheid en betrouwbaarheid van het stelsel niet voor 100% kunnen worden gegarandeerd. Zweden moest in 1999 afstappen van zijn universele ouderdomspensioenstelsel, wegens de extreem hoge kostprijs in een moeilijke economische context en een minder gunstige demografische context dan toen het stelsel werd ingevoerd; dat voorbeeld zet ons ertoe aan om na te denken of het wel toepasselijk is om een stelsel van ouderdomspensioenverzekering in te voeren boven op het huidige pensioenstelsel (dat tot de rustpensioenen beperkt zou zijn), met de bedoeling de afgeleide rechten af te schaffen. Positief bekeken moet echter worden erkend dat de oprichting van het nieuwe stelsel toch ten minste de superpositie voorkomt van twee categorieën van pensioenrechten, die binnen het

(47) De bijdragevoet werd vastgesteld op basis van de inkomensverdeling die in 2001 werd opgelegd. Zie Nationaal Instituut voor de Statistiek, *Levensstandaard. Fiscale statistiek van de inkomens. Boekjaar 2002 - inkomens 2001*, Ministerie van Economische Zaken, Brussel 2003.

huidige stelsel elk op een andere solidariteitslogica inspelen; dat zou ook het geval zijn geweest indien het ouderdomspensioenstelsel erin zou zijn opgenomen door toedoen van een hervorming van de verzekeraarbaarheid die vergelijkbaar is met de hervorming van 1997 voor de verzekering voor geneeskundige verzorging.

Hoe het ook zij, het universele ouderdomspensioen, al dan niet gelinkt aan de bijdrageplicht, mag dan al een ietwat utopische oplossing lijken te zijn, de ervaring van Zweden leert ons evenwel welke weg we moeten volgen, willen we naar de effectieve individualisering van het recht evolueren. De participatie van de vrouwen aan het actieve leven is er, al vele jaren lang, aanzienlijk groter dan bij ons, waardoor de Zweedse overheid vanaf 1990 overgangsmatregelen kon nemen ten opzichte van de overlevingspensioenen, ervan uitgaande dat deze geleidelijk aan zouden verdwijnen (48). Bij een dergelijke benadering wordt met andere woorden erkend dat de op het beginsel van bijdrageplicht gebaseerde individualisering van het recht op sociale zekerheid slechts doeltreffend en effectief kan worden doorgevoerd in de context van een globaal gelijkheidsbeleid gericht op de ontwikkeling van de tewerkstelling van vrouwen. Het individuele, op socialebijdragebetaling berustende recht wordt in dat opzicht gedefinieerd als een uit recht op werk voortvloeiend recht en niet als een doelstelling op zich.

d) Alternatief voorstel

Met de uitbreiding van de bijdrageplicht tot de beroepsmatig inactieve bevolkingsgroepen gaan heel wat moeilijkheden gepaard die onvermijdelijk tot compromissen zouden leiden als de bijdragen verschuldigd door personen die niet over (voldoende) persoonlijke inkomens beschikken om deze plicht te vervullen, niet zouden kunnen worden overgedragen naar de sociale bijstand noch door de staatsbegroting zouden kunnen worden gedekt (49); de kwestie van de overlevingspensioenen

(48) Zie *La réforme du régime des pensions en Suède* op de website, *op. cit.* Deze bewoordingen moeten echter worden genuanceerd. De beroepsactiviteit ontwikkelde zich bij de Zweedse vrouwen in hoofdzaak op het vlak van deeltijdse tewerkstelling, in het bijzonder van meer-dan-halftijdse tewerkstelling (meer dan 20 uur/week), met de gekende gevolgen voor de sociale rechten die de werknemers zo verwerven. Deze situatie heeft de Zweedse overheid ertoe aangezet om de mogelijke cumulatie van het basispensioen met een rustpensioen voor een persoon die deeltijds werkt, te behouden, op voorwaarde dat zijn/haar beroepsinkomen niet hoger ligt dan het equivalent van 7.000 EUR, hetzij een bedrag dat met deeltijds werk overeenstemt, zodat de pensioenvoorwaarden voor vrouwen behouden blijven. Zie Kirsten Scheinen, *op. cit.*, p. 30.

(49) In het voorstel wordt de eis geformuleerd dat de Staat die bijdragen voor zijn rekening neemt die niet door de economisch zwakke groepen of personen kunnen worden gestort. Stel dat deze eis zou worden aanvaard, dan zou hij hoogstwaarschijnlijk dode letter blijven, te oordelen naar de behandeling van de bijdrageplicht die de Regering Dehaene II uiteindelijk oplegde bij de hervorming van de verzekeraarbaarheid in de verzekering voor geneeskundige verzorging; nochtans had de Groep "Verzekeraarbaarheid" van het RIZIV in zijn eerste ontwerp voorzien om de bijdrageplicht tot iedereen uit te breiden en de bijdragen verschuldigd door de gerechtigden op een inkomen van de sociale bijstand, in geval van nood over te dragen naar de begroting voor sociale integratie. Zie Ghislaine Julémont, De verzekeraarbaarheid: een stap in de richting van een veralgemening van de sociale dekking, *op. cit.*

wordt daardoor geenszins opgelost. Hierbij moeten we erop wijzen dat deze pensioenen deel uitmaken van de minimum normen voor sociale zekerheid, opgenomen in de Conventie nr. 102, die door de IAC van 1952 werd goedgekeurd. Ze maken bovendien ook deel uit van de uitkeringen die door richtlijn 79/7/EEG inzake de geleidelijke invoering van de gelijke behandeling van mannen en vrouwen op het vlak van sociale zekerheid (art. 7, §1, lit. c) niet werden verboden, ook al zet die richtlijn de Lidstaten ertoe aan om regelmatig na te gaan of het wel gerechtvaardigd is om ze te behouden, rekening houdende met de sociale evolutie op dit vlak (art. 7, §2).

In dit verband blijkt uit een onderzoek van gegevens die door de RVP werden gepubliceerd, dat het aantal volledige overlevingspensioenen de neiging heeft om met de jaren af te nemen, zowel absoluut als relatief gezien. Momenteel bestaat er eerder een tendens naar een aanvullend overlevingspensioen bij het rustpensioen (50). De afschaffing van de overlevingspensioenen zou in die omstandigheden de ongelijkheden tussen mannen en vrouwen nog verscherpen, omdat niet alleen de pensioenomstandigheden van de thuisblijvende vrouwen erop zouden achteruitgaan, maar ook die van heel wat gehuwde werkneemsters, ook al hebben zij voor de volledige duur van hun loopbaan voltijds gewerkt, wat uiteraard in strijd is met het nagestreefde doel (zie boven).

De verwarrende ongelijkheid die door dit systeem ontstaat, maakt in termen van pensioen een onderscheid tussen de gehuwde werkneemsters enerzijds en de alleenstaande werkneemsters anderzijds, ook al hebben ze even lang, volgens eenzelfde arbeidsregeling en voor eenzelfde loon gewerkt. Dit is een rechtstreekse discriminatie op basis van een duidelijke verwijzing naar de echtelijke staat. Nochtans komt deze discriminatie slechts zelden ter sprake, omdat ze niet in strijd is met het principe van gelijke behandeling van mannen en vrouwen (zie richtlijn 79/7/EEG); het principe van gelijke behandeling tussen vrouwen onderling daarentegen valt buiten het toepassingsveld.

Als men deze situatie wil verhelpen zonder te wachten op de natuurlijke verdwijning van de overlevingspensioenen en de effectieve gelijkmaking van de loon- en tewerkstellingsvoorwaarden voor mannen en vrouwen, zouden verschillende maatregelen kunnen worden genomen om dit gedeelte van de solidariteitsuitgaven te beheersen.

Om de uitgaven voor overlevingspensioenen onder controle te houden en de hiërarchie weer in te voeren die in de beginperiode van de sociale zekerheid bestond tussen het rustpensioen en het overlevingspensioen, zou bijvoorbeeld kunnen worden

(50) Tussen 1980 en 2000 is het aantal overlevingspensioenen met ongeveer 8,5% gedaald, terwijl het aantal aanvullende overlevingspensioenen in de loop van diezelfde periode met 50% is gestegen. Zie Bestuur van de Informatie en de Studiën, Sterkte/zwakte-analyse van de sociale bescherming voor werknemers in België, Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid, 44e jaargang, nr. 2, 2e trimester 2002, pp. 277.

overwogen om niet alleen voor het overlevingspensioen een maximumbedrag te bepalen, maar ook voor de cumulatie van rustpensioen en aanvullend overlevingspensioen. Dit bedrag zou moeten worden vastgelegd overeenkomstig de pensioenomstandigheden van de werkneemsters, aangezien bijna alle gerechtigden van dit pensioentype vrouwen zijn. Men zou kunnen voorstellen om:

- het bedrag van het overlevingspensioen te beperken tot dat van het gemiddelde rustpensioen van een arbeidster met een volledige loopbaan; daardoor zou dit pensioen lager blijven dan het minimum rustpensioenbedrag dat wordt gegarandeerd in het geval van een volledige loopbaan (790 EUR in plaats van 830 EUR in 2003);
- het gecumuleerde bedrag van het rustpensioen en het aanvullende overlevingspensioen te beperken tot het bedrag van het gemiddelde rustpensioen van een werkneemster met een volledige loopbaan, op voorwaarde dat de duur van de beroepsactiviteit van de gerechtigde minstens een nog te bepalen aantal jaren bedraagt (bijvoorbeeld minstens 10 jaar).

Dit voorstel zou het voordeel hebben dat het slechts nadelig zou zijn voor een minderheid van vrouwen, die genieten van uitzonderlijke pensioenvoorwaarden in vergelijking met het in hun groep vastgestelde gemiddelde. Een ander voordeel zou zijn dat er geen hinderpalen meer zouden zijn voor de beroepsactiviteit van vrouwen, ervan uitgaande dat de pensioenvoorwaarden van de werkneemsters in ieder geval gunstiger zouden zijn dan de voorwaarden waarvan de thuisblijvende vrouwen zouden genieten; daarmee zou worden ingespeeld op kritiek die door de vrouwenbewegingen vaak wordt geuit om de afschaffing van de afgeleide rechten in de pensioenverzekering te rechtvaardigen. Voor zover het verschil tussen de gemiddelde rust- en overlevingspensioenen wordt verklaard door factoren die te maken hebben met verschillende arbeidsomstandigheden voor mannen en vrouwen, moet vóór elke hervorming precies op die omstandigheden worden ingewerkt, wil men de pensioenomstandigheden gelijkmaken.

3. AFSCHAFFING VAN DE GEZINSMODULERING VAN DE VERVANGINGSINKOMENS

Gezinsmodulering van de inkomensvervangende tegemoetkomingen maakte vanaf het begin deel uit van het socialezekerheidsstelsel en riep tot in 1981 weinig controverse op. Ze gaf aanleiding tot een aantal eisen, in hoofdzaak vanwege de vakbonden, die oordeelden dat ze in strijd was met het beginsel van gelijke behandeling voor mannen en vrouwen. Toch werd het principe ervan door de vrouwenbewegingen pas echt op de helling gezet bij de hervorming van de uitkeringsvoet in de werkloosheidsverzekering, die het gestorte bedrag afhankelijk maakte van de staat van behoefte.

Ook de beschouwing van de Belgische vrouwenbewegingen over de individualisering van het sociaal recht dateert overigens van die hervorming. Verder ligt deze hervorming ook aan de basis van de nieuwe dimensie, ontstaan uit de tegenstelling

tussen afgeleide rechten en eigen rechten, omwille van de nauwe verbondenheid met het belangenconflict tussen mannen en vrouwen en omwille van de verdediging van de eigen sociale rechten van de werkneemsters in de plaats van het behoud van die rechten voor de thuisblijvende vrouwen in geval van (echt)scheiding, zoals het oorspronkelijk was (zie boven) (51). Tot slot heeft deze hervorming ook het debat geconcentreerd op de legitimiteit van de afgeleide rechten (die door sommigen ongegrond worden genoemd) en op de afschaffing van het voordeeltarief waarvan de sociale-uitkeringstrekkers met gezinslast in de sectoren van de vervangingsinkomens genieten, vooral dan als dit voordeeltarief louter en alleen wordt toegekend op basis van de aanwezigheid van een echtgenoot of partner ten laste (52).

3.1. WERKLOOSHEID

De ontwikkeling van de gezinsmodulering die op gang kwam toen in 1981 het tarief “samenwonenden” in de werkloosheidsverzekering werd ingevoerd, heeft het principe van de onvoorwaardelijke tussenkomst van de verzekering ten opzichte van de inkomens duidelijk op de helling gezet. De hervorming van 1981 knoopt immers weer aan met het begrip “staat van behoefte”, aangezien ze de uitkeringsvoet afhankelijk maakt van het al dan niet bestaan van een ander (beroeps- of vervangings-)inkomen in het gezin (sinds 1986 van een of meer andere beroeps- of vervangingsinkomens in het huishouden), hoewel dit begrip van de werkloosheidsverzekering was uitgesloten ten tijde van zijn integratie in het algemene socialezekerheidsstelsel dat in 1945 werd ingesteld (53). De vrouwenbewegingen hebben zich unaniem tegen deze hervorming gekant, want ze vonden dat ze discriminerend was tegenover vrouwen: voor hen ging het om een onrechtstreekse manier om hun recht op werk aan te tasten en een aansporing om weer thuis te blijven. Deze angst was zeer zeker gegrond in de context van exponentiële groei van de werkloosheid, vooral dan bij de vrouwen, die heerste toen deze hervorming werd doorgevoerd.

(51) De formulering waarmee deze situatie aan de kaak werd gesteld, is in de ogen van sommige dermate buitensporig dat zij de door de vrouwenbewegingen aangehaalde argumenten verwerpen. Paul Palsterman heeft het over de “diabolisering van de huisvrouw”. Zie Paul Palsterman, *Les mots et les choses*, *Revue nouvelle*, 1996, nr. 3, *Droits sociaux: égalité et solidarité*, p. 42. Het is een feit dat de argumenten die de onwettigheid van de niet op bijdragebetaling berustende rechten beklemtonen, en de begrippen “individuele aansprakelijkheid” en “evenredige compensatie” gevaren kunnen inhouden voor het behoud en het voortbestaan van de rechten van de sociale-uitkeringstrekkers.

(52) De werken van Hedwige Peemans-Poullet zijn op dit vlak gezaghebbend. Zie meer bepaald Hedwige Peemans-Poullet, *op. cit.*, *La justice sociale plutôt que la modernisation*, *Revue nouvelle*, 1996, nr. 3, *Droits sociaux: égalité et solidarité*, pp. 44-54, *L’individualisation des droits pour rendre la sécurité sociale plus juste et plus sociale*, *La revue politique*, 2000, nr. 3-4, *L’individualisation des droits sociaux: une réponse à l’évolution de notre société?*, pp. 45-65, alsook Hedwige Peemans-Poullet et al., *Recherche sur l’individualisation des droits en sécurité sociale, Eerste deel (België, Nederland, Zwitserland)*, Definitieve versie, Université des femmes, Brussel, maart 1993, 219 pp. Zie ook Dominique Devos, *Protection sociale individualisée: du principe aux applications*, in *Conseil national des femmes belges, Une autre sécurité sociale? Aktes van het Europees Colloquium van 13 april 1989*, pp. 63-73.

(53) Zie Guy Vantemsche, *op. cit.*, p. 58

In de oorspronkelijke versie werd een onderscheid gemaakt tussen werkloze gezinshoofden enerzijds en alleenstaande en samenwonende werklozen anderzijds. Zo kon de hervorming inderdaad alleen maar nadelig zijn voor de eigen rechten van de werkneemsters, wat ook blijkt uit een studie die een jaar later door de RVA werd gerealiseerd (tweederde van de werklozen die door de verlaging en eventuele opheffing van de uitkering werden getroffen, waren vrouwen) (54). Alsof dat nog niet voldoende was, was het bovendien veel moeilijker voor een vrouw dan voor een man om te genieten van de verhoging van de aan de gezinshoofden toegekende uitkering, zelfs voor een alleenstaande vrouw met kinderlast, daar zij daarvan het bewijs moest kunnen voorleggen, terwijl de werkloze man die alleen een echtgenote of partner ten laste had, deze uitkering zonder enige formaliteiten kreeg. Het resultaat bleef dan ook niet uit. Volgens de hoger genoemde studie van de RVA waren de vrouwen zeer duidelijk ondervertegenwoordigd in de groep van werkloze gezinshoofden (18%). De indirecte discriminatie volgens geslacht, die door richtlijn 79/7/EEG (art. 4) wordt verboden, was dan ook onmiskenbaar. Is deze vandaag de dag nog even sterk, zoals de vrouwenbewegingen beweren?

3.1.1. Een langzaam vervagende indirecte discriminatie

Er werd te weinig aandacht besteed aan de wijzigingen die sinds de hervorming van de maatregel in 1986 aan het statuut van samenwonende werden aangebracht. Deze wijzigingen betreffen onder meer:

- de afschaffing van het statuut van gezinshoofd en de vervanging daarvan door het statuut van samenwonende met gezinslast, waartoe vrouwen én mannen die in dit geval zijn, zonder enige formaliteit kunnen toetreden;
- de loskoppeling van het statuut van samenwonende zonder gezinslast van de eigenlijke gezinssituatie door de uitbreiding van de toepassing ervan tot andere situaties van samenleving.

Deze twee wijzigingen hebben een totaal nieuwe situatie gecreëerd. Als we naar de statistieken van de RVA voor 2002 kijken, dan stellen we vast dat binnen de groep van de werkzoekende werklozen 52% van de samenwonende werklozen met gezinslast een vrouw is. Als het aandeel van de vrouwen in de categorie samenwonende werklozen zonder gezinslast nagenoeg ongewijzigd blijft (iets meer dan 60%), dan komt dat in hoofdzaak doordat ze in de groep van alleenstaande werklozen ruimschoots in de minderheid zijn en niet langer doordat ze in de groep van de gerechtigden op een verhoogde bijslag ondervertegenwoordigd zijn (55). Indien deze zou worden afgeschaft, zouden bijgevolg de vrouwen even sterk worden bestraft als de

(54) De gegevens van deze studie vormden de basis voor de argumentatie van Advies nr. 36 van de Commissie Vrouwenarbeid van 9 mei 1987 houdende het begrip "onrechtstreekse discriminatie". Zie Université des femmes, *op. cit.*, pp. 128-147.

(55) Zie Rijkdienst voor Arbeidsvoorziening, *Jaarverslag 2002*, Brussel, 2003.

mannen, met dat verschil evenwel dat vrouwen die van de verhoging genieten, vaker alleen hun kinderen opvoeden. De tijd dat het afgeleide recht van thuisblijvende vrouwen in deze sector naar voren kon worden geschoven als de oorzaak van de schending van het eigen recht van de werknemers, ligt dan ook ver achter ons.

3.1.2. Voorstel van de vrouwenbewegingen voor uniformering van de tarieven

Het voorstel uit het memorandum dat de vrouwenbewegingen ter gelegenheid van de parlementsverkiezingen van juni 2003 hadden opgesteld, houdt overigens rekening met deze evolutie; er werd namelijk voorgesteld om alle werkloosheidsuitkeringen te berekenen aan 60% van het laatste begrensde loon, zonder onderscheid naar statuut of periode. Aangezien de eventuele uitlijning van de tarieven wordt gezien als een maatregel op lange termijn, preciseren sommige vrouwenbewegingen dat men, wil men op korte termijn komen tot een uitkeringsbedrag dat losstaat van de gezinssituatie, de thuisblijvende echtgenoot of partner niet langer tot de personen ten laste zou mogen rekenen, teneinde de toekenning van de huidige verhoging te beperken tot de werklozen met kinderlast.

Als principe zou deze maatregel kunnen worden verdedigd, ware het niet dat hij in de eerste werkloosheidsperiode alleen die werklozen treft wier uitkeringsbedrag als alleenstaande lager zou komen te liggen dan de minimumuitkering aan het tarief "met gezinslast". Dat heeft als gevolg dat sommigen onder hen ruimschoots onder het bedrag zitten dat gelijk is aan het leefloon aan het oude gezinstarief (tweemaal het tarief "samenwonende"). Dit spijtige gevolg maakt het voorstel weinig aanvaardbaar, voor zover het de zwaksten zijn die als eersten (en zo niet als enigen) het slachtoffer zouden zijn; het voorstel wordt nog minder aanvaardbaar als je weet dat de toepassing ervan slechts een echt onbeduidende winst zou opleveren als die in eerste instantie zou worden beperkt – wat ook waarschijnlijk is – tot de werkzoekende werklozen (minder dan één procent van het totaal van de uitgaven die de RVA aan de werkloosheidsuitkeringen besteedt).

Om deze eventualiteit te verhelpen laten de betrokken vrouwenbewegingen voor de thuisblijvende echtgenoten of partners wel de mogelijkheid open dat zij, indien nodig, het leefloon krijgen tegen het tarief voor "samenwonenden". Dit voorstel is echter weinig overtuigend. Nog afgezien van het feit dat een dergelijk voorstel de van kracht zijnde regels voor het toekennen van deze socialezekerheidsuitkering helemaal niet erkent, werd dit type van maatregel al meermaals aan de kaak gesteld door Europese deskundigen (vrouwen én mannen), die het voorstel als totaal ondoeltreffend beschouwen om de vrouwen een eigen recht op sociale bescherming te garanderen. Aangezien het om een maatregel voor sociale bijstand gaat, worden immers de gezinsinkomens opgenomen in de toekenningsvoorwaarden voor de uitkering, met als gevolg dat een grote meerderheid van vrouwen ten laste van het voordeel van deze uitkering, terzijde wordt geschoven (56).

(56) Zie meer bepaald J. Rubery, M. Smith, C. Fagan en D. Grimshaw, *Women and European Employment*, Routledge, Frontiers of Political Economy, Londen, New York, 1998, 351 pp.

Het socialebijstandstelsel In België is geen uitzondering op deze regel. De werkloosheidsuitkering zou immers integraal in aanmerking worden genomen en worden vergeleken met het bedrag van het leefloon aan het vroegere gezinstarief, om de gezinsinkomens te berekenen op basis waarvan de beslissing voor toekenning, onder andere, zou moeten steunen. Het leefloon waarop de echtgenoot of partner eventueel aanspraak zou kunnen maken, zou in ieder geval niet hoger mogen liggen dan het verschil tussen het bedrag van de werkloosheidsuitkering en dat van het leefloon tegen het oude gezinstarief, wat zou leiden tot een zuiver verlies van inkomsten voor het (echt)paar in kwestie (zo'n 60 EUR per maand als we ons baseren op de bedragen van de verschillende uitkeringen die op 1 juni 2003 van kracht zijn) (57).

In die omstandigheden kunnen we ons afvragen of het aanvaardbaar is om zich te beroepen op de strikte toepassing van het verzekeringsprincipe, terwijl het individuele recht nooit werd opgelegd in die tak van de verzekering waarin zowel het interpersoonlijke als algemene solidariteitsbeginsel het steeds heeft gehaald van het verzekeringsprincipe en waarin bijgevolg het socialezekerheidsbeleid de hoeksteen vormde voor het sociale beleid en dat, nagenoeg vanaf de integratie ervan in het stelsel, in 1945, en zeker sinds de geconsolideerde wet voor de verzekering van 1949 (58). Zou het derhalve niet incoherent zijn om in deze sector een socialezekerheidsbeleid te voorzien dat als enige resultaat zou hebben dat de preciaire situatie of zelfs armoede waarin sommige kostwinnersgezinnen in geval van verlies van werk terecht komen, nog erger wordt en dat terwijl het stelsel nu net werd ingevoerd om de arbeidersklassen en hun gezin veilig te stellen voor deze eventualiteit, zoals blijkt uit het verslag van de Regent dat de Besluitwet van 28 december 1944 inleidt?

3.1.3. Alternatief

Met het voorstel wilden de vrouwenbewegingen onder meer de hindernis voor de inschakeling van de thuisblijvende echtgenoten en partners op de arbeidsmarkt wegwerken die volgens hen de verhoging van de uitkering en de inkomensvoorwaarde voor de toekenning ervan zijn. Bestaat er dan echt geen andere oplossing die beter zou passen bij de socialebeleidsdoelstellingen die de Belgische regering naar voren schuift om de verdeling van de werklozen in drie categorieën te recht-

(57) Als we weten hoeveel het minimumbedrag voor de werkloosheidsuitkering aan gezinstarief bedroeg (866 EUR per maand op 1 juni 2003), moeten we wel erkennen dat op dat niveau elke verloren euro voor twee telt. En hij telt voor nog meer als de vooruitzichten op herinschakeling van die werklozen op de arbeidsmarkt, alsmede van hun thuisblijvende echtgenoot of partner, bijzonder slecht zijn, gezien de lage scholingsgraad die de meesten onder hen kenmerkt; dat blijkt uit de statistieken inzake de arbeidskrachten die door het NIS werden gepubliceerd, *op. cit.*

(58) Zie Etienne Arcq, Politieke geschiedenis van de sociale zekerheid in België, *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 40e jaargang, nr. 3, september 1998, Etienne Arcq en Pierre Blaise, Les fondements idéologiques de la sécurité sociale, *Courier du CRISP*, nr. 1453-1454 en Guy Vanthemsche, *op. cit.*

vaardigen voor het Europese Hof van Justitie (59), ervan uitgaande dat de herinvoering van het individuele recht van de samenwonende werklozen zonder gezinslast de hoofddoelstelling zou moeten blijven?

Als we de uitkeringsbedragen die in de drie categorieën van werklozen van kracht zijn, bestuderen volgens werkloosheidsperiode, kunnen we de begroting die noodzakelijk zou zijn alleen al om de uitkeringen van de samenwonende werklozen zonder gezinslast af te stemmen op die van de alleenstaande werklozen, schatten op zo'n 450 miljoen EUR. Zelfs al zouden we optimistisch zijn en stellen dat een dergelijke afstemming deel uitmaakt van de politieke wil die de prioriteitsvolgorde voor de uitgaven bepaalt, dan nog kunnen we, bij het zien van een dergelijke som, de herinvoering van het individuele recht van de samenwonende werklozen zonder gezinslast redelijkerwijze alleen overwegen als verschillende stappen worden voorzien teneinde de kosten over enkele jaren te spreiden.

In een situatie die wel eens heel lang zou kunnen aanslepen, moet een oplossing worden gevonden die de gelijke behandeling van de werklozen in de hand werkt zonder op sociaal vlak schade te berokkenen. Waarom zouden we om daartoe te komen, niet overwegen om de kwestie anders aan te pakken en ons af te vragen waarom de regeringen die elkaar sinds 1980 opvolgen, ongeacht welke politieke partijen aan de macht zijn, de categorie van werklozen zonder gezinslast uit het sociale beleid uitsluiten? De rechtvaardiging van het gevolgde beleid komt immers niet duidelijk tot uiting als we rekening houden met de moeilijke situaties waarin ook de gezinnen van tweeverdieners zich kunnen bevinden, met name als beiden een vervangingsinkomen krijgen. Er is in dat geval immers geen enkele reden om niet aan een van de leden van het koppel (bij voorkeur degene die de hoogste uitkering krijgt) het statuut van samenwonende met gezinslast te geven; de enige belemmering voor deze erkenning is het huidige grensbedrag voor de (beroeps)inkomens van de echtgenoot of partner.

Men zou derhalve kunnen voorstellen om het toegestane grensbedrag op te trekken (60):

- in eerste instantie tot het verbeterde forfaitaire bedrag voor de derde werkloosheidsperiode (501 EUR op 1 juni 2003);
- in tweede instantie tot het maximumbedrag voor de uitkering in de tweede werkloosheidsperiode (657 EUR) in de categorie samenwonende werklozen zonder gezinslast;

(59) Hoewel het Hof de maatregel beschouwt als een bron van onrechtstreekse discriminatie ten overstaan van de vrouwen, heeft het toch de bewijsvoering weerhouden van de Belgische Staat, die de socialebeleidsdoelstellingen aanvoerde om de maatregel te rechtvaardigen. Zie in dit verband onder meer C. Denève, *De werkloosheidsverzekering*, in *Nederlandstalige Vrouwenraad, Naar individuele rechten in de sociale zekerheid? De pensioenen en werkloosheid in de kijker*, Acco Leuven/Amersfoort, pp. 87-92.

(60) In maart 2004 stelde de Minister van Werkgelegenheid en pensioenen een maatregel van dien aard voor tijdens de Ministerraad van Oostende, die het voorstel heeft weerhouden.

in afwachting dat hun individuele recht volledig wordt hersteld en dat, ruimer gezien, alle werkloosheidsuitkeringen kunnen worden verrekend aan het huidige individuele tarief van 60% van het laatste begrensde loon.

Een dergelijke benadering heeft twee voordelen, te weten:

- ze levert een oplossing voor de armoedesituaties waarin werkende koppels en samenwonende werklozen met gezinslast kunnen terecht komen als ze hun werk verliezen of tijdelijk of blijvend arbeidsongeschikt worden;
- ze zou voor echtgenoten en partners ten laste de belemmering voor de inschakeling in het arbeidsproces wegnemen, belemmering die terecht door de vrouwenbewegingen wordt aangeklaagd.

Verder zou ze ook passen in de politieke lijn die de opeenvolgende regeringen volgen. Zij hadden altijd gewerkt met gelijkschakeling van de andere gezinsvormen met het normenmodel van een traditioneel kostwinnersgezin, toen ze besloten om een voordeel waarvan alleen de gezinshoofden genoten, uit te breiden tot andere levenssituaties.

3.2. PENSIOENEN

De pensioenverzekering is eveneens betrokken bij de maatregel om de gezinsmodulering af te schaffen. Het zou er in dit geval om gaan het gezinstarief af te schaffen dat wordt toegekend aan de gepensioneerde met echtgenoot ten laste of wiens echtgenoot alleen zou kunnen genieten van een rustpensioen dat lager ligt dan de verhoging die wegens gezinslast wordt toegekend.

3.2.1. Voorstel van de vrouwenbewegingen

Het door de vrouwenbewegingen geformuleerde voorstel pleit ervoor dat alle rustpensioenen worden verrekend aan het huidige gezinstarief, met name 75% van het begrensde gemiddelde loon. In deze tijd mag een dergelijk voorstel al utopisch lijken, we beklemtonen toch dat deze oplossing de enige aanvaardbare oplossing is, gezien de gemiddelde pensioenbedragen, zelfs met gezinstarief.

Het is niet zozeer het langetermijnvoorstel dat vragen oproept, maar wel de overgangsvoorstellen die beogen de verhoging in te krimpen door controle van de "huwelijksloopbaan" van de werknemer, met als enige tastbare effect dat de traditionele gehuwde koppels (enig huwelijk) worden bevoordeeld zonder rekening te houden met de evolutie van het huwelijk en het gezin.

3.2.2. Alternatief voorstel

De inperking van de aan deze verhoging gebonden uitgaven, die evenmin is verboden door richtlijn 79/7/EEG (art. 7, §1, lit. d), zou op een andere manier kunnen worden bekomen, namelijk door ze te forfaitariseren of te begrenzen tot een bedrag dat zou kunnen worden vastgelegd met als referentie, bijvoorbeeld, het huidige verschil tussen het gemiddelde pensioen van een arbeider tegen het alleenstaandentarief en het pensioen dat hij tegen gezinslasttarief krijgt (ongeveer 250 EUR volgens de statistieken van de RVP voor 2001).

4. CONCLUSIES

Uit het onderzoek van de eisen van de vrouwenbewegingen inzake de individualisering van het recht op sociale zekerheid blijkt duidelijk dat de toepassing van dit beginsel de herdefiniëring veronderstelt van de plaats die man en vrouw in de maatschappij en in het gezin innemen, indien men het sociale burgerschap voor alle vrouwen toegankelijk en doeltreffend wil maken. Bij gebrek aan een dergelijke herdefiniëring zou de invoering van de individualisering van het recht op sociale zekerheid de ongelijkheden tussen de geslachten op het vlak van sociale rechten alleen nog maar verscherpen (61). Door het steeds groter wordende verschil tussen de uiteringen zouden zelfs werknemers met een onafgebroken voltijdse beroepsactiviteit niet gespaard blijven. Om die groeiende ongelijkheid te verhelpen is er slechts één oplossing: de toepassing van het individualiseringsprincipe associëren met het recht op maatregelen voor positieve discriminatie, waarvan iedereen weet dat een van de meest perverse effecten er juist in bestaat dat de groep die ervan geniet, blijvend wordt gebrandmerkt.

Dit zou er met andere woorden op neerkomen dat, als de individualisering van het recht wordt ingevoerd vooraleer de nodige maatregelen werden genomen om de werkomstandigheden van mannen en vrouwen te wijzigen, men als het ware het paard achter de wagen zou spannen. Deze vaststelling houdt niet in dat we genoeg moeten nemen met de huidige situatie van het socialezekerheidsstelsel. Het betekent eenvoudigweg dat, wil men evolueren naar de individualisering van het recht, mettertijd onvermijdelijke hervormingen moeten worden doorgevoerd opdat de gelijkheid tussen mannen en vrouwen werkelijkheid wordt, zowel in de publieke sfeer, waartoe het uitoefenen van een beroepsactiviteit behoort, als in de privé-sfeer, waartoe het gezin behoort.

De individualisering van het recht op sociale zekerheid zou in die context de hoeksteen worden van een progressief maatschappelijk project en drager van een systeem van sociale bescherming waarbij de gelijkheid zich in de eigenlijke kern van de in de maatschappij verweven solidariteitsvormen zou bevinden.

(Vertaling)

(61) Zie in dit verband meer bepaald Catherine Zaidman, *L'individualisation des droits réduirait-elle les inégalités hommes/femmes?*, *Droit social*, 1998/6, juni 1996, pp. 590-598.

BIBLIOGRAFIE

Bestuur van de Informatie en de Studiën, Sterkte/zwakte-analyse van de sociale bescherming voor werknemers In België, *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 44e jaargang, nr. 2, 2e trimester 2002, pp. 265-363.

Arcq, E. en Blaise, P., Les fondements idéologiques de la sécurité sociale, *Courrier du CRISP*, nr. 1453-1454, 80 pp, 1994.

Arcq, E., Politieke geschiedenis van de sociale zekerheid in België, *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 40e jaargang, nr. 3, september 1998.

Bichot, J., Le quotient familial: le vrai débat, *Droit social*, 1981/6, pp. 478-484, juni 1991.

Bichot, J., Peut-on en finir avec les droits dérivés? Le cas de l'assurance maladie, in Université des femmes, *Sécurité sociale: individualisation des droits et transformation des droits dérivés*, Colloquium van 26 september 1987, voorbereidende documenten, Deel II, *Analyses*, Brussel, pp. 313-320, overgenomen uit *Droit social*, 1985/1, januari 1985, 1987.

Bijleveld, L., Commentaire à propos de la recherche de l'Université des femmes sur l'individualisation des droits en sécurité sociale, in Peemans-Poullet, H. et al., *Recherche sur l'individualisation des droits en sécurité sociale*, eerste deel, België, Nederland, Zwitserland, definitieve versie, Brussel, pp. 98-109, maart 1993.

Cantillon, B., Hoevenaghel, Lambert, K., Effets en matière de coût et d'efficacité d'une pension de base intégrée. Résultats et simulations pour la Belgique, in Peemans-Poullet, H. et al., *Recherche sur l'individualisation des droits en sécurité sociale*, eerste deel, België, Nederland, Zwitserland, definitieve versie, Brussel, pp. 144-156. maart 1993.

Cuvillier, R., L'épouse au foyer: une charge injustifiée pour la collectivité, in Université des femmes, *Sécurité sociale: individualisation des droits et transformation des droits dérivés*, Colloquium van 26 september 1987, Voorbereidende documenten, *Analyses*, overgenomen uit *Droit social*, 1977/12, december 1977.

Denève, C., De werkloosheidsverzekering, in Nederlandstalige Vrouwenraad, *Naar individuele rechten in de sociale zekerheid? De pensioenen en werkloosheid in de kijker*, Acco Leuven/Amersfoort, pp. 87-92, 1994.

Denève, C., L'assurance chômage. Une approche juridique, in *50 ans de la sécurité sociale et après?*, vol. 6, *Quand le travail vient à manquer*, Bruylant, Brussel, pp. 144-152.

Devos, D., Protection sociale individualisée: du principe aux applications, in Conseil national des femmes belges, *Une autre sécurité sociale?*, Aktes van het Europees Colloquium van 13 april 1989, pp. 63-73, 1995.

Duchâtelet, L., Le droit à la sécurité sociale, in Centre interuniversitaire de droit comparé, *La reconnaissance et la mise en œuvre des droits économiques et sociaux*, Aktes van het Colloquium voor vergelijkend recht, Brussel, 14-17 september 1967, Brussel, pp. 537-551, 1972.

Elchardus, M., Signification du temps et temps de la signification, in Mercure, D. en Wallemacq, A. (eds.), *Temps sociaux*, De Boeck, Editions universitaires, Brussel, pp. 97-118, 1988.

Gaignaux, F., De Universele verklaring van de rechten van de mens en de Belgische sociale zekerheid, *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 10e jaargang, nr. 9, pp. 1307-1329, september 1968.

Holmaat, R., *Rapport individualisering van de sociale zekerheid. Mogelijkheden en onmogelijkheden. Een beschouwing over de Nederlandse situatie, in opdracht van de Universiteit des femmes te Brussel ten behoeve van de Raad van Europa*, 51 pp., december 1992.

Nationaal Instituut voor de Statistiek, *Arbeidskrachtenenquête 2001*, Ministerie van Economische Zaken, Brussel, oktober 2002.

Nationaal Instituut voor de Statistiek, *Levensstandaard. Fiscale statistiek van de inkomens. Boekjaar 2002 - inkomen 2001*, Ministerie van Economische Zaken, Brussel, 2003.

Julémont, G., De verzekerbaarheid: een stap in de richting van een veralgemening van de sociale dekking, *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 42e jaargang, nr. 2, pp. 389-483, juni 2000.

Julémont G., *L'individualisation des droits en sécurité sociale. Inventaire des revendications féminines et évaluation de leur impact social et budgétaire*, 181 pp., onuitgegeven.

Lafore, R., Droit au logement et mutations sociales à la recherche des concepts, *Vie sociale*, nr. 5-6, 1993, *Le Droit au logement*, Aktes van het Colloquium van het A.D.I.C.O.D., pp. 5-23.

Laroque, P., Droits de la femme et pensions de veuve, *Revue internationale du travail*, vol. 106, nr. 1, pp. 1-11, juli 1972.

Madjoni d'Intignano, B. (Rapporteur), Femmes et hommes: égalité et différences, in Conseil économique (Premier Ministre), *Egalité entre femmes et hommes: aspects économiques*, uitg. Odile Jacob, La Documentation française, Parijs, pp. 9-58, 1999.

Marsault, H., Droits propres contre droits dérivés: l'individualisation des droits sociaux comme moyen d'améliorer la situation économique d'existence individuelle et familiale, in Université des femmes, *Sécurité sociale: individualisation des droits et transformation des droits dérivés*, Colloquium van 26 september 1987, Voorbereidende documenten, Deel II, *Analyses*, pp. 321-331, overgenomen uit *Droit social*, 1985/12, december 1982, Brussel 1987.

Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, *Jaarverslag 2002*, Brussel, 2003.

Rijksdienst voor Pensioenen, *Jaarverslag 2001*, Brussel, 2002.

Palsterman, P., Les mots et les choses, in *Revue nouvelle*, nr. 3, *Droits sociaux: égalité et solidarité*, pp. 36-43, 1996.

Peemans-Poullet, H., Enjeux et principes de l'individualisation des droits en sécurité sociale, in Femmes et société, *L'individualisation des droits en sécurité sociale*, Aktes van het Colloquium van 13 juni 1992, Louvain-la-Neuve, pp. 6-24.

Peemans-Poullet, H., *et al*, *Recherche sur l'individualisation des droits en sécurité sociale*, eerste deel, België, Nederland, Zwitserland, definitieve versie, Université des femmes, Brussel, 219 pp, maart 1993.

Peemans-Poullet, H., La justice sociale plutôt que la modernisation, *Revue nouvelle*, 1996, nr. 3, *Droits sociaux: égalité et solidarité*, pp. 44-54.

Peemans-Poullet, H., L'individualisation des droits pour rendre la sécurité sociale plus juste et plus sociale, *La revue politique*, nr. 3-4, *L'individualisation des droits sociaux: une réponse à l'évolution de notre société?*, pp. 45-65, 2000.

Perrin, G., Les fondements du droit international de la sécurité sociale, *Droit social*, 1974/12, pp. 479-492, december 1974.

Perrin, G., La sécurité sociale au passé et au présent, *Revue française des affaires sociales*, 33e jaargang, pp. 87-131, januari-maart 1978.

Perrin, G., L'assurance sociale – Ses particularités – Son rôle dans le passé, le présent et l'avenir, *Beiträge zu Geschichte und aktueller Situation der Socialversicherung* – Colloquium des Max Planck-Instituts für ausländisches und internationales Socialrecht über *Ein Jahrhundert Socialversicherung – Bismarcks Socialgesetzgebung*

im internationalen Vergleich, Berlin, 16 bis 20 November 1981, *Schriefreihe für internationale und vergleichendes Socialrecht*, Band 8, herausgeben von P.A. Köhler und H.F. Racher, pp. 29-78.

Perrin, G., Pour le Quarantième anniversaire du Plan Beveridge, in *Journal des tribunaux du travail*, nr. 25, pp. 89-93. 15 maart 1983.

Perrin, G., *L'avenir de la sécurité sociale dans les pays industrialisés – Crises, défis et mutations de valeurs*, onuitgegeven.

Reman, P., *Quelques réflexions sur les lignes de force d'une nouvelle conception progressiste de la sécurité sociale*, Louvain-la-Neuve, 6 pp., onuitgegeven, 2002.

Rubery, J., Smith, M., Fagan, C., Grimshaw, D., *Women and European Employment*, Routledge, *Frontiers of Political Economy*, Londen/New York, 351 pp, 1998.

Scheinen, K., La prise en charge des enfants et les inégalités de genres: des configurations institutionnelles dans une perspective comparative, *Lien social et politiques*, nr. 44, *L'enfant au cœur des politiques sociales*, pp. 25-39, herfst 2000.

Standaert, I., L'efficacité du quotient conjugal au regard de la politique familiale, *Documentatieblad*, Ministerie van Financiën, 59e jaargang, nr. 5, pp. 121-145, september-oktober 1999.

Supiot, A., Pourquoi un droit du travail ?, *Droit social*, 1990/6, pp. 485-492, juni 1990.

Supiot, A., Transformations du travail et devenir du droit du travail: une prospective européenne, *Revue internationale du travail*, vol. 138, nr. 1, pp. 33-48, januari 1999.

Van Themsche, *La sécurité sociale. Les origines du système belge. Le présent face à son passé*, De Boeck Université, Collectie Pol-His, 200 pp, Brussel, 1994.

Willame, E., Tentative de redéfinition de la part respective des missions d'assurance et de solidarité de la sécurité sociale, in *Documentatieblad*, Ministerie van Financiën, 60e jaargang, nr. 2, pp. 157-193, februari 2000.

Zaidman, C., L'individualisation des droits sociaux réduirait-elle les inégalités hommes/femmes, in *Droit social*, 1998/6, pp. 590-598, juni 1998.

INHOUDSTAFEL

DE INDIVIDUALISERING VAN HET RECHT OP SOCIALE ZEKERHEID – EEN BESCHOUWING OVER DE EISEN VAN DE VROUWENBEWEGINGEN

INLEIDING	129
1. DE INDIVIDUALISERING VAN HET RECHT OP SOCIALE ZEKERHEID	132
1.1. AUTONOMIE VAN HET RECHT: DOORSLAGGEVENDE FACTOR VAN SOCIAAL BURGERSCHAP	133
1.2. CONTINUITEIT VAN HET RECHT OP SOCIALE ZEKERHEID: EEN ESSENTIELE FACTOR VOOR DE DAADWERKELIJKE INDIVIDUALISERING VAN HET RECHT.	134
1.3. DE INDIVIDUALISERING VAN HET RECHT: OPNIEUW ONDER DE LOEP	137
2. HERVORMING VAN DE VERZEKERBAARHEID	139
2.1. HERVORMING VAN DE VERZEKERBAARHEID VAN DE VERZEKERING VOOR GENEESKUNDIGE VERZORGING: EEN SCHOOLVOORBEELD	140
2.2. DE VERZEKERBAARHEID IN DE PENSIOENVERZEKERING	145
3. AFSCHAFFING VAN DE GEZINSMODULERING VAN DE VERVANGINGS- INKOMENS	154
3.1. WERKLOOSHEID	155
3.2. PENSIOENEN	160
4. CONCLUSIES	161
BILIOGRAFIE	162

ABSTRACTS

ABSTRACTS

“De sociale zekerheid. De R.S.Z. 60 jaar jeugd, rechtmatigheid...”
door Pierre Van der Vorst

In zijn toespraak van 28 december 2004, tijdens de buitengewone zitting van het Beheerscomité van de R.S.Z., exact 60 jaar na de datum van de besluitwet van 28 december 1944 betreffende de maatschappelijke zekerheid der arbeiders, herinnert de auteur eerst en vooral aan de revolutie die deze tijdens het Ardennenoffensief ondertekende tekst heeft teweeggebracht. Dankzij deze besluitwet waren alle arbeiders en bedienden en hun gezinnen immers bevrijd van de angst voor de toekomst, indien ze voor alle eigendommen of hun geluk uitsluitend van hun arbeid zouden afhangen. Verder benadrukt de auteur de concrete gevolgen van het zogenoemde Plan Van Acker, dat voortspuit uit het Ontwerp van overeenkomst van sociale solidariteit en in absolute clandestiniteit werd uitgewerkt. Dit Plan legde de grondvesten voor de sociale zekerheid in de moderne betekenis van het woord en leidde tot de oprichting van de Rijksdienst voor Sociale Zekerheid.

Vervolgens kaart hij drie oriëntatiethema's aan die naar zijn mening in een open, helder en vastberaden overleg zouden moeten bijdragen tot een vernieuwde basis voor ons voornaamste socialebeschermingssysteem, dat een begroting - uitgaven en nodige middelen - heeft van om en bij de 50 miljard euro. Deze drie hoofdlijnen zijn: een vernieuwing van het institutionele bestel van de sociale zekerheid; een opnieuw onder de loep genomen financiering daarvan, die onlosmakelijk is verbonden met een goed gebruik, met federaal vertrouwen, van de voordelen die ze oplevert, en een voorbeeldig professionalisme in de administratieve structuren van het systeem, maar ook bij alle modules of actoren van de socialeproductieketen.

“Social Security. The National Office for Social Security (N.O.S.S.). 60 years of youth, rightfulness...”
by Pierre Van der Vorst

In his speech given during the extraordinary meeting of the Management Committee of the N.O.S.S. on 28 December 2004, 60 years to the day that the statutory order of 28 December 1944 organising the social security of salaried workers was promulgated, the author reminded the audience of two issues: first and foremost that the revolution caused by this text, which was signed while the Battle of the Bulge was raging, and which aimed to free all workers, employees and their families from the anguish that tomorrow they might wake up to no other property or fortune than the work of their own hands. On the other hand the author also reminded listeners of the concrete scope of what is known as the Van Acker Plan, which resulted from the Project Agreement regarding social solidarity, which had been clandestinely prepared. The objective was to establish a Social Security system in the most modern sense and to found the National Office for Social Security.

The author then enters upon three lines of thought, which he feels should contribute to renew the basis of our most important social protection system, via an open, lucid and courageous dialogue. The budget of this social protection system, in terms of required spending and means, approaches 50 billion euros. These three lines of thought include: the desired renewal of the institutional landscape of Social Security; reconsidering how this system is financed, a line of thought that is indivisibly linked to the correct use, in federal confidence, of its advantages, and more professionalism for the administrative structures of this system, but also for all the other modules and actors in the social production line.

*
* *

“De multidimensionele meting van armoede in de Europese unie: een categorische benadering”

door Caroline Dewilde en Jan Vranken

Zowel in sociaal-wetenschappelijke als in beleidskringen groeide in de jaren negentig de overtuiging dat armoede een multidimensioneel concept is, dat ook als dusdanig geoperationaliseerd dient te worden. Dat dit laatste geen eenvoudige opdracht is, blijkt uit het grote aantal publicaties dat recent rond dit onderwerp verscheen. Dit artikel wil op twee manieren bijdragen tot het huidige debat. In de eerste plaats tracht het enige conceptuele duidelijkheid te scheppen: het identificeert de verschillende dimensies van het armoedefenomeen en onderzoekt hoe de samenhang ertussen resulteert in verschillende vormen van armoede. Vervolgens wordt stil gestaan bij de vraag hoe het multidimensionele armoedeconcept het best kan geoperationaliseerd worden. Hiertoe maken de auteurs gebruik van een latente-klasmeetmodel, waarin zowel monetaire als niet-monetaire indicatoren zijn opgenomen.

De analyses zijn gebaseerd op de gegevens van het European Community Household Panel (ECHP). De auteurs stellen vast dat de verschillen tussen de Europese landen al bij al gering zijn: het vooropgestelde meetmodel, waarin het multi-aspectuele latente concept ‘armoede’ functie is van de deprivatie op de domeinen ‘huisvesting’, ‘financiële stress’ en ‘beperkte financiële middelen’, vormt in elk land een goede beschrijving van de onderliggende patronen in de gegevens. De structuur van het latente armoedeconcept over de golven heen blijft tevens stabiel. Verder blijkt uit de resultaten dat achterstelling op het gebied van woonomgeving een minder goede armoede-indicator is.

Vervolgens proberen de auteurs een antwoord te formuleren op de vraag of er een verband bestaat tussen de structuur van het multi-aspectuele armoedeconcept en de institutionele context, meer bepaald het welvaartsregime. Ze besluiten dat er wel

degelijk sprake is van een 'regime-effect', in die zin dat ze zowel binnen de sociaal-democratische, de conservatief-corporatistische als de liberale cluster vaststellen dat de structuur van de latente concepten kan worden gelijkgesteld. Dit is evenwel niet het geval voor de Mediterrane cluster, waar de tussen-landverschillen in vergelijking veel groter zijn.

“The multidimensional measurement of poverty in the European Union: a categorical approach”

by Caroline Dewilde and Jan Vranken

By the end of the 1990s, social-scientific circles as well as policy-making circles became increasingly convinced that poverty is a multidimensional concept, which also needs to be operationalised as such. The large number of publications recently published on the subject shows that this is not easy to achieve. This article aims to make a twofold contribution to the current debate. Firstly, the article tries to create some conceptual clarity: it identifies the various dimensions of the phenomenon of poverty and it examines how the cohesion between these dimensions results in different types of poverty. The article then looks at how the multidimensional poverty concept can be operationalised in the best possible way. To this end, the authors use a latent class measurement model, which includes both monetary as well as non-monetary indicators.

The analyses have been based on the data of the European Community Household Panel (ECHP). The authors establish that all in all, there are minor differences between the European countries: the proposed measurement model, in which the multi-aspectual latent concept of 'poverty' is a function of deprivation in the fields of 'housing', 'financial stress' and 'limited financial means', constitutes an appropriate description of the underlying patterns in the data for every country. The structure of the latent poverty concept across the waves also remains stable. In addition, the results indicate that discrimination in the field of living environment is a less appropriate poverty indicator.

The authors then try to formulate an answer to the question whether there is a link between the structure of the multi-aspectual poverty concept and the institutional context, more specifically the welfare system. They conclude that it is certainly a matter of a "system effect", in the sense that they establish that, within the social-democratic, as the conservative-corporate and the liberal cluster, the structure of the latent concepts can be equated. This, however, is not the case for the Mediterranean cluster, where the differences between countries are bigger in comparison.

*
* *

Een of meer indicatoren voor sociale uitsluiting?*door Mathieu Lefèbvre, Sergio Perelman en Pierre Pestieau*

We beschikken vandaag de dag over een uitgebreide reeks van uitsluitingsindicatoren voor de lidstaten van de Europese Unie. Deze reeks indicatoren werd uitgewerkt om de verschillende lidstaten ertoe aan te zetten om te proberen betere scores te halen. Dat heet de open coördinatiemethode (OCM). Met deze methode kunnen de landen worden gerangschikt volgens de doeltreffendheid van hun sociaal beleid.

“Do we need one or more social exclusion indicators?”*by Mathieu Lefèbvre, Sergio Perelman and Pierre Pestieau*

We now dispose of a whole range of social exclusion indicators for the member countries of the European Union. This set of indicators has been developed to induce all member countries to try to obtain better scores. This is called the “open method of coordination” (OMC). Via this method, the countries can be ranked according to the performance of their social policy.

*
* *

“De OCMW’s en de socio-professionele inschakeling”*door Sébastien Lemaître*

Sinds enkele jaren hebben de Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn (OCMW’s) beleidsinitiatieven voor integratie uitgewerkt, als aanvulling bij de traditionele opdrachten van de maatschappelijke dienstverlening. Aan de hand van kwantitatieve en kwalitatieve studies heeft de Fédération des CPAS de l’Union des Villes et Communes de Wallonie, in samenwerking met de Universiteit van Luik, een voorlopige stand van zaken opgemaakt van de ondernomen acties; dit artikel geeft hiervan een samenvatting.

In het artikel wordt de diversiteit van de beleidsinitiatieven belicht doorheen de evolutie van de rechthebbende doelgroepen, de personele en financiële middelen die voor inschakeling worden aangewend, en de maatregelen voor her tewerkstelling of het volgen van een opleiding. De auteurs wijzen ook op de rol van de specifieke context van elk OCMW in de opbouw van zijn beleid, meer bepaald voor wat huisvesting en mobiliteit betreft.

Vervolgens wordt het standpunt van de gerechtigden van de inschakelingsprojecten onder de loep genomen naar aanleiding van een onderzoek bij een honderdtal gebruikers van de diensten van het OCMW. Ze zetten hier uiteen hoe zij de instelling, de inschakeling en de tewerkstelling zien en delen hun ervaring met werk en opleidingen mee.

Het artikel eindigt met een voorstelling van de eerste resultaten van de maatregelen voor hertewerkstelling – positieve en bemoedigende resultaten, vooral voor een doelgroep die wordt gezien als zijnde ver van tewerkstelling verwijderd. Deze successen komen ook tot uiting in de goede kwaliteit van de herinschakeling op de arbeidsmarkt. Deze herinschakeling heeft vooral tot doel de hoofdopdracht van de OCMW's te vervullen, namelijk iedereen in staat stellen om een menswaardig leven te leiden.

“The Public Social Welfare Centres and socio-professional integration”

by Sébastien Lemaitre

Since several years, the Public Social Welfare Centres (OCMW or CPAS) have developed integration policies that complement the traditional social aid missions. On the basis of quantitative and qualitative research, the Federation of Public Social Welfare Centre of the Union of Walloon Cities and Municipalities, together with the University of Liège, has established a provisory status of all the implemented activities. This article summarises the study.

The article broaches the diversity of the policies on the basis of the evolution of the target groups that benefit from social aid, the financial and human means allocated to integration and the measures regarding recruitment or training. The role of the specific context of each Public Social Welfare Centre in the development of its policy is also noteworthy, notably regarding housing and mobility.

The viewpoint of the beneficiaries of integration projects is then examined in the context of a survey among about 100 users of the services of the Public Social Welfare Centres. They explain their ideas about the institution, about integration and employment; they share their work and training experiences.

The article ends with a presentation of the first results of the employment measures; these results are positive and encouraging, especially for a target group which is generally perceived to be far removed from employment. These successes also result in the high quality of employment following integration, which mainly aims to fulfil the first mission of the Public Social Welfare Centres: ensure that everyone can lead a life that is in accordance with human dignity.

*
* *

“De solidariteit van de gelijkgestelde periodes. Een exploratie van de aard, het belang en de zin van de gelijkgestelde periodes in de totale pensioenopbouw bij werknemers”

door Hans Peeters en Hendrik Larmuseau

De gelijkgestelde periodes - dit zijn periodes waarbij men geen bijdragen betaalt maar toch socialezekerheidsrechten opbouwt - vormen een belangrijk onderdeel van de Belgische sociale zekerheid. Desalniettemin bleef de aandacht voor dit thema tot op heden beperkt. Het huidige artikel tracht deze lacune deels op te vullen door te focussen op de gelijkgestelde periodes binnen de pensioenregeling van werknemers. Daarbij wordt een beschrijving gegeven van het belang en de evolutie van de gelijkgestelde periodes in België sinds 1970 en wordt nagegaan hoe het toekennen van gelijkgestelde periodes verschilt naar geslacht, statuut, leeftijd en geboortecohorte. Aan de hand van deze empirische beschrijving worden een aantal kritische beschouwingen over de huidige inrichting en wenselijkheid van het systeem van de gelijkgestelde periodes gepresenteerd.

“The solidarity of the assimilated periods. A look into the nature, the importance and the sense of the assimilated periods in the total pension accrual for employees”

by Hans Peeters and Hendrik Larmuseau

The assimilated periods - periods during which employees do not pay contributions but during which they do accrue social security rights - constitute an important part of the Belgian social security system. Nevertheless, this theme received limited attention up until now. The present article aims to partially fill this gap by focussing on the assimilated periods within the pension schemes for employees. A description is given of the importance and the evolution of the assimilated periods in Belgium since 1970. The article also reviews how assimilated periods are granted according to sex, status, age and birth cohort. On the basis of this empirical description, a number of critical reflections regarding the current arrangements and the desirability of the assimilated periods system is presented.

*

* *

“De individualisering van het recht op sociale zekerheid. Een beschouwing over de eisen van de vrouwenbewegingen”

door Ghislaine Julémont

In België is het fundamentele mensenrecht op sociale zekerheid sinds 17 februari 1994 een grondwettelijk recht. Tal van auteurs beklemtoonden hoe moeilijk het is om de universaliteit van dit recht te verwezenlijken in socialezekerheidsstelsels, waarbij het behoren tot de werknemersgemeenschap de voornaamste grondslag blijft, zoals het Belgische. In hun eisen stellen de vrouwenbewegingen voor om de hindernis te omzeilen, door de toegang tot de sector van de geneeskundige verzorging en de pensioenen uit te breiden tot de volwassenen ten laste, opdat zij er eigen rechten verwerven in de plaats van de afgeleide rechten op de uitdrukkelijke voorwaarde dat ze bijdragen tot de financiering van het stelsel, net zoals de werknemers. De omzetting in de praktijk van dit beginsel mag in theorie dan al eenvoudig lijken, in de praktijk is ze dat niet, wil men meer bepaald coherent blijven ten opzichte van de ontwikkelingen van de sociale zekerheid sinds 1945, waardoor het stelsel (voor geneeskundige verzorging, kinderbijslag, werkloosheid) voor andere bevolkingsgroepen werd opengesteld, zonder dat daarvoor noodzakelijkerwijze een bijdrage werd geëist. Vandaar de sindsdien minder belangrijke rol van de interpersoonlijke solidariteit, in vergelijking met andere vormen van collectieve solidariteit die niet op de helling kunnen worden gezet zonder sommige groepen van gerechtigden te schaden. Dit artikel wil een stand van zaken opmaken en de mogelijkheden uitpluizen om aan de gerechtvaardigde eisen van de vrouwenbewegingen tegemoet te komen; daarbij moet wel zo veel mogelijk worden voorkomen dat, bij een eventuele terugkeer naar het strikte verzekeringsprincipe, sociale schade zou ontstaan.

“The individualisation of the right to social security. Thought on the demands of the women’s movements”

by Ghislaine Julémont

In Belgium, the fundamental human right to social security became a constitutional right on 17 February 1994. Numerous authors have underlined how complicated it is to implement the universal character of this right in social security systems, which are essentially founded on membership of the workers’ collective, as is the case for the Belgian system. The women’s movements propose to overturn this obstacle by extending access to the healthcare and pensions sectors to all dependent adults, so that they acquire personal rights instead of derived rights. They may benefit from these rights on the express condition that they participate in the financing of the system in the same way as workers do. In theory, the implementation of this principle might seem simple, but in practice it is not, especially if one wishes to remain coherent with regard to the developments in social security since 1945, which opened up the system (healthcare, family allowances, unemployment benefits) to other populations groups, without necessarily requiring a contribution in exchange. These developments made the role of interpersonal solidarity less impor-

tant compared to other types of collective solidarity, which cannot be reconsidered without being to the detriment of certain groups of beneficiaries. The aim of this article is to review this issue and to explore the various possibilities to meet the legitimate demands of the women's movements, while avoiding, as much as possible, the social damage, which might occur as a result of the return to the strict principle of insurance.

PRIJS

Per nummer

Voor België 6,50 EUR

Voor het buitenland 7,50 EUR

Jaarabonnement (4 nummers)

Voor België 19,00 EUR

Voor het buitenland 22,50 EUR

ISSN 0775-0234

Girorekening nr: 679-2005866-03

De auteurs wordt verzocht hun kopij te zenden naar Hendrik Larmuseau, Directeur-generaal, Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid

**Zwarte Lievevrouwstraat, 3C - 1000 Brussel
e-mail: hendrik.larmuseau@minsoc.fed.be**

De ingezonden teksten worden voor advies aan deskundigen voorgelegd.

De integrale tekst van het Tijdschrift kan ook worden geraadpleegd op het internet:

<http://socialsecurity.fgov.be/bib/index.htm>

REDACTIERAAD

VOORZITTER

Jef VAN LANGENDONCK, professor Katholieke Universiteit Leuven (KU Leuven).

WETENSCHAPPELIJK ADVISEURS

Jos BERGHMAN, professor, Katholieke Universiteit Leuven (KU Leuven);
Bea CANTILLON, professor, Universiteit Antwerpen (UA);
Gabrielle CLOTUCHE, professor, Université Catholique de Louvain (U.C.L.) – adviseur, European Trade Union Confederation (ETUC);
Michel DISPERSYN, professor, Université Libre de Bruxelles (U.L.B.);
Pierre PESTIEAU, professor, Université de Liège, (U.Lg);
Bernd SCHULTE, professor, Max Planck Institut München;
Pierre VAN DER VORST, professor, Université Libre de Bruxelles (U.L.B.);
Willy VAN EECKHOUTTE, professor, Universiteit Gent (U.Gent);
Pascale VIELLE, professor, Université Catholique de Louvain (U.C.L.).

Voor de periode 1995-2004 werd het voorzitterschap waargenomen door de ere-Koninklijke Commissarissen Roger DILLEMANS en Pierre VAN DER VORST.

LEDEN VAN DE ADMINISTRATIE

Frank VAN MASSENHOVE, voorzitter FOD Sociale zekerheid;
Tom AUWERS, directeur-generaal, FOD Sociale zekerheid;
Hendrik LARMUSEAU, directeur-generaal, FOD Sociale zekerheid;
Frank ROBBEN, administrateur-generaal, Kruispuntbank van de sociale zekerheid.

REDACTIECOMITE

VOORZITTER

Hendrik LARMUSEAU, directeur-generaal, FOD Sociale zekerheid.

LEDEN

Frank VAN MASSENHOVE, voorzitter FOD Sociale zekerheid;
directeurs-generaal bij de FOD Sociale zekerheid: Tom AUWERS,
Jan BERTELS, Marie-Claire DUBUISSON en Hubert MONSEREZ;
adviseurs-generaal bij de FOD Sociale zekerheid: Michel EGGERMONT,
Muriel RABAU en Daniel TRESEGNIÉ.

VASTE MEDEWERKERS

Roland VAN LAERE, Françoise GOSSIAU, Jean-Paul HAMOIR en Guy RINGOOT.